

LIMBA *Română*

Nr. 4 (16) 1994 ANUL IV CHIȘINĂU

- PARLAMENTUL ÎNTREABĂ, ACADEMIA RĂSPUNDE
- CONGRESUL AL V-lea AL FILOLOGILOR ROMÂNI
- LA ANCHETA "L.R." RĂSPUNDE ION C. CIOBANU
- POPAS ÎN ȚARA DORNELOR
- BORIS DRUȚĂ: PE INSULA ȘERPILOR SIRENELE CÎNTĂ ROMÂNEȘTE

**ABONAȚI-VĂ LA REVISTA
«LIMBA ROMÂNĂ» -**

**publicație de cultură filologică destinată
celor mai largi cercuri de cititori.**

**Dacă doriți să deprindeți
vorbirea și scrierea corectă;
dacă vă preocupă
problemele de teorie și istorie a limbii
și literaturii românești;
dacă vă interesează
noutățile din domeniul limbii și literaturii moderne;
dacă intenționați să vă formați o cultură filologică aleasă**

abonați-vă la revista «Limba Română».

**Costul unui abonament pentru anul 1995
este de 6 lei (3000 lei rom.).**

Revista poate fi procurată la librăriile Editurii "Hyperion".

**ABONAȚI-VĂ LA REVISTA
«LIMBA ROMÂNĂ»!**

REPUBLICA MOLDOVA
LIMBA ROMÂNĂ

Publicație independentă

Nr. 4 (16)

1994

REDACTOR ȘEF

Alexandru BANTOȘ

COLEGIUL DE REDACȚIE

Leo BORDEIANU
(secretar de redacție)

Anatol CIOBANU

Ion CIOCANU

Ion HADÂRCĂ

Nicolae MĂTCAȘ

CONSILIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU

Pavel BALMUȘ

Silviu BEREJAN

Vladimir BEȘLEAGĂ

Augustin BUZURA (București)

Gheorghe CHIVU (București)

Mihai CIMPO

Eugen COȘERIU (Tübingen)

Ion COTEANU (București)

Nicolae DABIJA

Traian DIACONESCU (Iași)

Boris DRUȚĂ

Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)

Ion IACHIM

Dumitru IRIMIA (Iași)

Dan MĂNUCĂ (Iași)

Vasile MELNIC

Ion MELNICIUC

Ion NUȚĂ (Iași)

Ilie POPESCU (Cernăuți)

Vasile TĂRÎȚEANU (Cernăuți)

Grigore VIERU

SUMAR

Ce e val ca valul trece...

3

STAREA DE VEGHE

Ședința lărgită a Prezidiului
Academiei de Științe a Republicii
Moldova pentru discutarea și
aprobarea răspunsului solicitat de
Parlamentul Republicii Moldova

4

Răspuns la solicitarea
Parlamentului Republicii Moldova
privind istoria și folosirea
glotonomului "limba
moldovenească" (Opinia
specialiștilor-filologi ai Academiei,
acceptată la ședința lărgită a
Prezidiului A.Ș.M.)

11

Declarația de protest a Academiei
Americano-Române privitor la
introducerea, în noua Constituție a
Republicii Moldova, a denumirii de
"limbă moldovenească" pentru
realitatea lingvistică a vorbitorilor de
limbă română de la est de Prut

14

Declarația Consiliului Uniunii
Scriitorilor din Moldova din 10
octombrie 1994

15

IN MEMORIAM

Ion DUMENIUK. Șfîșietor strigăt de
durere

18

Nicolae MĂTCAȘ. Scrisoare dincolo
de moarte. Lui Ion Dumeniuk,
luptător pentru unitatea etnică și
culturală a românilor de pretutindeni

19

CONGRESUL AL V-LEA AL FILOLOGILOR ROMÂNI

Sanda-Maria ARDELEANU,
Georgeta RAȚĂ. Despre o
semiotică a obiectului

31

Petru ZUGUN. Baza de derivare

37

Ion DUMBRĂVEANU. Unele ten-
dințe derivaționale panromanice (I)

42

Raisa GALBEN. Cîteva considerații
privind verbele factitiv-cauzative

48

Noemi BOMHER. Fascinația
lecturii: modelul românesc de
asumare a lumii

55

Sabina FÎNARU. "În curte la
Dionis". Trecerea de la arhetipul
mitic la arhetipul literar prin
intermediul numelor proprii

59

Vichentie NICOLAICIUC.
Contribuția lui Paisie Velickovski
la dezvoltarea literaturii religioase
și a vieții spirituale românești
ortodoxe (La 200 de ani de la
trecerea sa în nemurire)

67

ȘTIINȚA TEXTULUI

Alexandra GHERASIM. Figurile de
stil — mărci ale textualității
operelor literare

79

POPAS ÎN ȚARA DORNELOR

Mihai CIMPOI. Petru Țaranu

86

Alexandru BANTOȘ. Primarul-poet

87

Petru ȚARANU. Mărturisire (88);
Cuvinte nerostite (89); Lacrimă-n
ninsori (90); Toponimul "Călimani"

— ecou al unei străvechi civilizații
autohtone (91); Nicu Gane —
amfitrion și călător prin Dorne (97);
Cuvinte pe cale de dispariție și
rar uzitate în vorbirea populară
din aria Dornelor (101); Doine și
balade din Ținutul Dornelor (104)

ANTOLOGIA "L.R."

Boris DRUȚĂ. Pe Insula Șerpilor
sirenele cîntă românește

111

LABORATOR

La ancheta "L.R." răspunde
Ion C. CIOBANU

126

Ion CIOCANU. Farmecul și șansele
prozei "rurale"

129

PRO DIDACTICA

Ion IACHIM. Fabulația nuvelei și a
poveștii

134

Ion PÎRNĂU. Metode și procedee
de predare a romanului **Baltagul**
de Mihail Sadoveanu

137

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Constantin STRUGĂREANU.
Eugen Coșeriu: **Lingvistică din
perspectivă spațială și
antropologică**

142

CE E VAL CA VALUL TRECE...

Și numărul de față al revistei ne găsește traversînd în continuare timpuri grele, pline de incertitudini, comparabile într-un fel cu anii de început ai luptei pentru limbă și alfabet, tricolor, imn și unitate națională. Am pierdut poate entuziasmul de atunci, dar și naivitatea, și o bună parte din iluzii. Mulți dintre noi însă au învățat tenacitatea, dîrzenia. Ne-am dat seama că răul este puternic, greu de înduplecat, însoțit de minciună și de violență. Am înțeles că armelor diabolice le putem contrapune — și avem șanse să învingem contrapunîndu-le — devenirea noastră în parametrii culturii general-umane și doar pe milenara temelie a spiritualității strămoșești. În acest proces un rol de frunte îi revine limbii materne — vehicul al ideilor, respirație a libertății.

Or, limba nu se lasă bătută. Limba lucrează "ca roiul într-o scorbură de brad", vorba poetului. Lucrează fără să-i pese de vechii și mai noi "binevoitori" ai ei. Sîntem martori ai unei situații unice în lume: puterea, pierzînd din abilitate, a intrat în impact și cu știința. Ar mai fi cum ar fi dacă această stranie ca să nu zicem altfel lovitură din spate nu ar afecta întreaga societate, în special sistemul de învățămînt, începînd cu ignorații de către aceeași putere dascăli și terminînd cu picii care au gustat deja sau urmează să guste din fagurii limbii române.

Istoria se repetă? Peste noapte ne mișcăm înapoi mai mult decît am înaintat ani în șir. De ce?

În aceste zile de grea cumpănă, cu necazuri prea multe, revista "Limba Română" vine în casele Dumneavoastră, încercînd oarecum să risipească îndoiala, minciuna, spoiala, întunericul ce planează încă deasupra sfîntului nostru grai.

Biblia ne spune că "Întru început a fost cuvîntul...". Limba, lăsată de Dumnezeu, cartea adîncă și dreaptă, cuvîntul adică, este (sînt) în putere să ne asigure supraviețuirea. De ce nu ne pătrundem cu toții de înțelepciunea vechii învățături?

O, iubite cititorule, cît de mult am vrea să te știm mai optimist, mai încrezător în propria ta forță și în ziua noastră de mîine, în veșnicia limbii ce o vorbim!

Cît de mult dorim să vină clipa, lungă cît veacul, cînd vom constata că și cel de-al nouălea val al ignoranței a trecut.

Din nemurire Eminescu glăsulește metronomic:

Ce e val ca valul trece...

"L. R."

**ȘEDINȚA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI
ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA
PENTRU DISCUTAREA ȘI APROBAREA
RĂSPUNSULUI SOLICITAT DE PARLAMENTUL
REPUBLICII MOLDOVA**

Pe data de 9 septembrie a.c. Prezidiul A.Ș.M. s-a întrunit într-o ședință lărgită cu participarea membrilor academiei - specialiști în domeniu, a directorilor de institute și a mai multor șefi de servicii de la Secția de Organizare.

Pe ordinea de zi a figurat o singură problemă — examinarea variantelor de răspuns al A.Ș.M. la Hotărîrea Parlamentului "Cu privire la necesitatea abordării științifice a istoriei și folosirii glotonimului «limba moldovenească»" din 28 iulie 1994, pregătite de membrii Academiei care activează în domeniul filologiei (Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatolie Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu).

În cuvîntul de deschidere președintele A.Ș. a R.M. dl acad. **Andrei Andrieș** a menționat că nu e nimic neobișnuit în faptul că Parlamentul Republicii s-a adresat Academiei, solicitîndu-i opinia competentă într-o problemă de știință. Și nu e vorba că Parlamentul n-ar fi fost informat asupra opiniei specialiștilor de la Institutul de Lingvistică și a unor prestigioase foruri științifice cu privire la limba vorbită în Republica Moldova. Hotărîrea Parlamentului de a solicita opinia Academiei în problema dată își găsește explicație în faptul că unele aspecte ale problemei în discuție necesită precizări suplimentare.

Pentru a onora solicitarea Parlamentului și a formula un răspuns competent, a menționat dl A. Andrieș, au fost convocați filologii-membri ai Academiei, care au elaborat și au prezentat Prezidiului A.Ș.M. spre discutare și aprobare trei variante de răspuns.

În continuare academicianul coordonator al Secției de Științe Umanistice dl **Silviu Berejan** a făcut o retrospectivă a problemei, încadrînd-o în contextul larg al evoluției lucrurilor în ultima jumătate de secol. Mai întîi, acad. S. Berejan a atras atenția celor prezenți asupra consecințelor nefaste pentru știința din R.M. pe care le-ar implica acceptarea perimatului glotonim "limba moldovenească" pus din nou în circulație de actualul parlament. În felul acesta lingvistica din Republica Moldova ar fi aruncată cu cel puțin cincizeci de ani în urmă, revenindu-se astăzi la o stare de lucruri demult depășită sub toate aspectele. Sîntem puși, a menționat raportorul, în situația de a demonstra, pentru a cîta oară, adevăruri științifice bine cunoscute, devenite axiomatice, precum sublinia recent și membrul titular al A.S.M. scriitorul **Ion Druță**. De aceea, a precizat dl S. Berejan, "nu voi prezenta un raport propriu-zis de elucidare a esențelor, — cu atît mai mult cu cît toți membrii Prezidiului A.Ș.M. cunosc problema fie din materialele prezentate astăzi, fie din cele publicate în presă —, ci voi expune doar niște date suplimentare care vor contribui, sper, la luarea unei decizii juste".

Problema limbii a fost discutată în republică la mai multe foruri speciale. Mai întâi de toate, a fost o conferință științifică la Chișinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării științifice adecvate a limbii utilizate în Moldova. La această conferință, în raportul acad. V. Șişmariov, s-a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii literare folosite în Republica Moldova și în România. Mai târziu, problema unității limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994. Cu toate acestea, în prezent s-a creat o anume situație în ceea ce privește denumirea ei.

Apare ideea că: "Da, limba e una, dar e vorba, în cazul nostru, de denumire. Iar denumirea ce-i? E pur și simplu o etichetă". Or, lucrurile nu sînt atît de simple, pentru că denumirea fixată actualmente în Constituție va atrage după sine urmări dezastruoase de lungă durată pentru întreaga noastră cultură. Acest lucru este incontestabil. Putem spune chiar că de acum se fac simțite anumite presiuni, deschise și foarte agresive, în ceea ce privește folosirea termenului de *limbă română* care este singurul termen admis pentru limba literară atît de la noi, cît și din România. Altă denumire nu poate fi, precum nici altă limbă literară. Altă limbă nu s-a constituit, nimeni n-a format-o, nimeni n-a ajuns să ridice la nivel de limbă a culturii vorbirea (care are particularități specifice reale) din Republica Moldova și din Moldova de dincolo de Prut, vorbire, care se încadrează în subdialectul moldovenesc ce nu se termină la Prut, nu se termină nici chiar la Carpați, pentru că, sub aspectul ariei sale de răspîndire, idiomul romanic oriental are două mari ramuri: cea muntenească și cea moldovenească. Cea moldovenească cuprinde Republica Moldova, Moldova de pînă la Carpați, dar și Bucovina, și Nordul Transilvaniei, și Maramureșul, și alte regiuni care merg pînă aproape de granița de Vest a României. Ramura muntenească cuprinde Muntenia, dar și Sudul Moldovei istorice, Sudul Transilvaniei, Oltenia, Dobrogea.

Deci nu ne putem opri la Prut, oricît am vrea. Iar limba de cultură, care s-a format pe baza tuturor graiurilor de pe teritoriul locuit de populația romanizată, a cuprins toate particularitățile esențiale ale tuturor acestor graiuri și, în primul rînd, ale celor două mari ramuri de care am vorbit. Deci, nu există o altă limbă literară care s-ar fi statornicit aici, pentru că aceasta nu se face într-un an, în zece ani sau chiar în cîteva decenii. Istoria a lucrat în decursul secolelor pînă a ajuns să fie demonstrat și științific cunoscutul adevăr că limba română este o limbă unitară, formată pe baza tuturor graiurilor și subdialectelor din Nordul Dunării, în primul rînd. Graiurile, limba vorbită, vorbirea regională, locală este tot domeniul nostru; tot noi, lingviștii, care ne ocupăm de limba română literară, ne ocupăm și de ele: le înregistrăm, le studiem pe teren, le valorificăm. Dar nu se poate spune că acesta este mijlocul de comunicare cultă în Republica Moldova.

Consider că materiale au fost multe și cine a vrut să se documenteze, cine a vrut să cunoască situația a avut posibilitatea să-și satisfacă curiozitatea; chiar dintre cei care nu sînt specialiști și n-au nevoie de detalii de acest fel; în definitiv, nu e nevoie ca toată lumea să facă lingvistică.

În încheiere, a spus dl S. Berejan, consider că toate cele întîmplate cu fixarea glotonimului "limbă moldovenească" în Constituție încap bine între două maxime latinești. Prima: *Ignorantia non est argumentum*, pentru că asta o știau încă strămoșii noștri (dacă nu știi, nu știi, nimeni nu te învinuiește; dar nici argument neștiința nu poate fi). Și a doua: *Errare humanum est, perseverare diabolicum*. Or, sîntem în fața faptului cînd se perseverează anume în eroare.

Comunicarea acad. S. Berejan a fost completată de vicepreședintele A.Ș.M. acad. **Haralambie Corbu** care a menționat că dacă s-ar proceda la un istoric mai aprofundat al problemei discutate, s-ar putea găsi situații analogice în secolul al XIX-lea și, mai ales, în deceniul al patrulea al secolului nostru, când în Republica Autonomă Moldovenească s-a revenit la grafia latină, la limba literară, la scriitorii clasici. După cum vedem, a continuat oratorul, în 1951 s-a revenit la aceeași problemă discutată susținându-se, firește, cu noi argumente și la alt nivel. Să nu uităm că lucrurile acestea s-au făcut în anii când mai trăia Iosif Visarionovici Stalin și se știa prea bine cu ce s-a încheiat perioada anilor 1932—1937.

Tendența de a promova o limbă literară veritabilă, a menționat dl H. Corbu, a fost dintotdeauna o tendință a intelectualității, deoarece nu se poate face cultură într-o limbă provincială, care a rămas la nivelul anului 1812. Cu părere de rău, evoluția firească a limbii la noi a fost stopată, deoarece am fost rupți de masivul lingvistic românesc. Cu toate acestea, intelectualitatea a încercat în repetate rânduri să depășească această stare de lucruri. Dacă ne referim la situația actuală de la noi, observăm că se încearcă a atribui problemei în discuție un caracter pur terminologic. Or, lucrurile nu sînt tocmai de așa natură. Vorba e că terminologia pe care vrem s-o stabilim trebuie să acopere realitatea lingvistică și să corespundă adevărului științific. Nu se poate înlocui întregul cu o parte a lui, adică nu se poate substitui limba literară comună cu unul dintre subdialectele ei.

Atît în 1932, cît și în 1951, a continuat domnul vicepreședinte, era absolut clar că Alecsandri, Eminescu, Creangă, recunoscuți drept clasici și ai literaturii moldovenești, au scris într-o singură limbă. Cu atît mai mult astăzi, cînd avem acces nu numai la piscurile literaturii, ci și la întreaga literatură românească, nu mai pot fi discuții în problema unității limbii, precum și a denumirii ei. Există o singură limbă și denumirea ei adecvată este **limba română**. Dar faptul că o parte a populației din republică se consideră moldoveni, iar limba pe care o vorbesc — moldovenească, ne obligă să dăm dovadă de o anumită înțelegere și toleranță. Însă toleranță nu în ceea ce privește principiile — în Constituție trebuie să fie fixată **limba română**, deoarece altfel, dacă în Constituție se va strecura o formulare dubioasă, putem nimeri iarăși într-o zonă foarte complicată, foarte acută. Fixînd în Constituție adevărul așa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic care se duce la noi astăzi.

Luînd cuvîntul în cadrul discuțiilor, dl acad. **Vasile Anestiadi** și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că unii jurnaliști, precum și parlamentari, n-au conștientizat pe deplin seriozitatea problemei discutate. Dacă lingvistica modernă a demonstrat cu probe irefutabile că realitatea lingvistică de pe ambele maluri ale Prutului este una și aceeași și că denumirea ei adecvată este **limba română**, acest adevăr, fiind axiomatic, trebuie să devină lege pentru toată lumea. Știința trebuie să fie respectată de orice regim politic și orice putere de stat trebuie să se înconjoare de consilieri inteligenți care pledează numai și numai pentru adevăr. Abandonarea adevărului științific duce, inevitabil, la deformări de ordin spiritual. De lucrul acesta m-am convins cînd lucram ca învățător la Telenești în anii 1944, 1945, 1946 și cînd mi s-a pretins să predau limba moldovenește, nu românește.

Referindu-se la declarațiile mișcării "Pro Moldova", și anume la pasajele în care i se recomandă conducerii de vîrf a Academiei "să mediteze adînc" și să răspundă: "<...> academia de științe a cărei țări ei o reprezintă, din sudoarea cărui popor au răsărit și se hrănesc împreună cu oastea lor de habilitați și mai puțin

habilitați", oratorul a menționat că profesionalismul și probitatea morală a acestor consilieri din "Pro Moldova" lasă mult de dorit. Iar în ceea ce privește acuzațiile aduse lingviștilor că ar fi inconsecvenți în tratarea problemelor discutate astăzi, acad. V. Anestiadi a subliniat în mod special onestitatea și marele curaj de care au dat dovadă lingviștii care au încercat și în epoca totalitarismului să spună lucrurilor pe nume, dar mai ales acum, când ne-am debarasat de ideologia sufocantă totalitaristă, au demonstrat onest care este adevărul științific, pe care noi, dacă sîntem oameni de știință și dacă ținem la Academia noastră, avem obligația să-l susținem și să-l promovăm, indiferent care ar fi conjunctura politică. Trebuie să conștientizăm marele pericol pe care îl reprezintă tendințele actuale de a abandona profesionalismul atît în știință, cît și în alte domenii de activitate. Să-l conștientizăm și să atenționăm opinia publică asupra acestui pericol.

În încheiere dl acad. V. Anestiadi a propus ca Prezidiul A.Ș.M. să adreseze Președintelui Republicii următorul apel: "Ținînd cont de axiomele științifice cu privire la unitatea limbii române și la denumirea ei, axiome recunoscute pe plan atît național, cît și internațional, precum și de starea socială tensionată, Vă solicităm, Domnule Președinte al Republicii Moldova, în calitatea Dumneavoastră de garant al tuturor cetățenilor Republicii Moldova, prin decret prezidențial să suspendați articolul 13 al Constituției R. M. pînă la legalizarea termenului *limbă română* în Constituție".

Domnul acad. **Sergiu Rădăușanu** s-a declarat întru totul de acord cu cele expuse de lingviști în răspunsul prezentat, menționînd că avem de a face cu o singură limbă literară care este *limba română*. Sînt de acord, a subliniat dl S. Rădăușanu, cu cele spuse de dl Anestiadi. Profesorii trebuie să știe ce vor predă. S-a creat o situație penibilă: generația care ieri a studiat și a susținut examen la limba română, astăzi nu mai știe ce obiect va studia în calitate de limbă maternă — limba română sau așa-zisa limbă moldovenească. Și noi, și domnii din Parlament trebuie să înțelegem ce dificultate creăm școlii și învățămîntului în general; pentru că noi discutăm, iar învățătorii trebuie să lucreze. În ultimul timp atenția față de limbă a scăzut. Valul acesta de luptă pentru limba literară trebuie folosit pentru a spori interesul față de limba română, pentru a aprofunda cunoștințele noastre în materie de limbă literară.

Academicianul **Ilie Untilă** consideră că versiunea de răspuns prezentată de lingviști este bine gîndită și reflectă întru totul adevărul. Și dacă a venit vorba de adevăr, a subliniat Domnia sa, s-ar cuveni să-l formulăm cu maximum de claritate și să ne amintim că anume în 1940, în urma pactului Ribbentrop-Molotov și a ocupației Basarabiei de către sovietici, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și a fost impusă oficial limba moldovenească. Acesta e adevărul și nu avem de ce ne teme a-l spune. Să nu ne închipuim că dacă vom vota "limba moldovenească", pierzîndu-ne demnitatea, vom obține liniștea și pacea pe acest pămînt și liderii de la Tiraspol se vor dezice de ambițiile lor secesioniste. Dimpotrivă. La ora actuală se pierde, se distruge tot ce a fost cîștigat în ultimii ani, și noi, ca oameni cinstiți, trebuie să spunem care este realitatea și să nu ne ascundem de ea ca struțul care-și bagă capul în nisip. Asta e tragedia neamului nostru. Dacă vom descrie Istoria just, va deveni limpede de unde s-a luat "limba moldovenească" pe acest pămînt. Ea n-a fost limbă moldovenească... Doar pînă în 1812 pe ambele maluri ale Prutului se vorbea una și aceeași limbă. E cel puțin neserios să crezi că după o sută și cincizeci de ani de ocupație la noi s-a format o

limbă nouă. Vorba e că peste Prut limba și-a continuat dezvoltarea ei firească, pe cînd la noi această dezvoltare a fost întrucîtva încetinită.

În încheiere acad. Ilie Untilă a declarat că susține propunerea acad. V. Anestiadi de a adresa Președintelui Republicii un apel privind suspendarea articolului 13 al Constituției și a subliniat în mod special necesitatea de a conștientiza pericolul ce-l poate aduce perpetuarea stării de lucruri legiferae astăzi. Nu e vorba de un joc de cuvinte: moldovenesc, românesc... E vorba de niște consecințe foarte grave atît pentru copii, elevi, cît și, mai ales, pentru limbă în general, care se poate dezvolta normal doar în mediul ei amplu. Chestiunea dată trebuie rezolvată urgent pentru că începe anul școlar și lucrurile nu mai pot fi tărăgădate.

Academicianul **Gheorghe Ghidirim** s-a declarat îngrijorat de soarta copiilor și a nepoților noștri cărora ministrul învățămîntului dl Gaugaș le-a promis un dicționar moldovenesc-românesc (sic!). Situația creată, a continuat Domnia sa, se explică prin existența a două lucruri: conformismul și agnosticismul. Încă agnosticul Du Bois-Reymond spunea că *Ignoramus et ignorabimus*, adică "nu știm și nici nu vrem să știm". Iată aceasta e situația de la noi în momentul de față. Dar se cunoaște și altceva: în evul mediu papa de la Roma i-a răspuns unui rege din Germania că *Nec regnum non est supra grammaticos*. Deci nici chiar parlamentul nu poate domina gramatica, adică știința.

Insist ca adevărul să fie primar și să nu iasă că aceasta e doar părerea lingviștilor, ci că, bazîndu-se pe părerea lingviștilor, Preziđiul A.Ș.M. aprobă astăzi versiunea de răspuns la apelul Parlamentului. Și al doilea lucru, referitor la propunerea dlui acad. Anestiadi de a face un demers către Președintele Republicii Moldova, care într-adevăr este garant pentru absolut toți locuitorii, indiferent de apartenență de partid, de confesiune și așa mai departe. Menționez că, dacă nu vom face chestia aceasta, discuțiile în Parlament pot să țină pînă la calendele grecești. Dar anul de învățămînt a început deja. De aceea rezolvarea acestei probleme trebuie urgentată.

Dl academician **Mihai Cîmpoi** a atras atenția asistenței asupra inutilității acestor discuții, deși, pe de altă parte, există și o utilitate: e vorba de comunitatea științifică internațională și trebuie să avem obrazul curat în fața acestei comunități. Academia noastră trebuie să spulbere speculațiile care se fac în jurul acestei probleme, demonstrînd că noi pledăm pentru adevărul științific, pentru adevărul istoric. În felul acesta vom curma tot ce se mai insinuează prin rubricile gazetelor noastre. S-a menționat deja că avem de a face cu o axiomă, cu un adevăr axiomatic și discuțiile în problema dată sînt absolut de prisos. Bineînțeles, Parlamentul ne poate provoca și la alte discuții "științifice", din moment ce se afirmă că cercul are 380°, iar triunghiul are patru laturi.

Acad. M.Cîmpoi și-a declarat adeziunea la opinia colegilor care au accentuat că sub acest glotonim se ascund mai multe dedesubturi, despre care, de altfel, Domnia sa a scris în "Literatura și Arta" și nu e cazul să le mai repete.

Dl academician **Mihai Lupașcu** a relatat că problema dată a fost discutată în repetate rînduri în Parlament, în diferite comisii, deși discuțiile se purtau nu pe baze științifice, ci reieșindu-se din cu totul alte considerente. Faptul că dl P. Lucinschi a venit cu inițiativa de a solicita opinia Academiei trebuie apreciat ca pozitiv: cine vrea să cunoască adevărul, poate să-l cunoască. Aș mai vrea să subliniez, a continuat acad. M. Lupașcu, că, dacă luarea de cuvînt de la radio a marelui nostru scriitor acad. Ion Druță, precum și articolul Domniei sale care a apărut în

"Moldova Suverană", ar fi anticipat votarea Constituției, atunci acestea ar fi ajutat la limpezirea și înțelegerea multor lucruri. Cele întâmplate să ne fie de învățătură: există încă multe probleme extraordinare, complicate și actuale, care se cer rezolvate și noi nu trebuie să așteptăm semnalul de sus: ia spuneți-vă părerea! Noi trebuie să acționăm cu mai multă promptitudine, să ne expunem părerea competentă și să demonstrăm astfel că fără știință astăzi nu poate fi rezolvată nici o problemă. Eu am vorbit nu o singură dată și în Parlament că ignorarea științei duce la distrugerea societății. Atitudinea mea ca deputat în Parlament față de această problemă a fost una și aceeași — termenii **limba moldovenească** și **limba română** sînt identici: ei denumesc una și aceeași realitate, una și aceeași limbă. În privința denumirii — română sau moldovenească — vreau să spun că o mare parte de vină o poartă și savanții. Unii nedoritori ca limba noastră să fie numită **română** speculează presupusa lipsă de principialitate a savanților. Ei ne întreabă: ieri spuneai una, iar astăzi spuneți alta, deci cînd ați spus, dlor savanți, adevărul? De aceea trebuie să fim totdeauna principiali pînă la sfîrșit, așa cum sîntem astăzi, și să nu ne schimbăm opiniile odată cu schimbarea puterii, a partidelor. Partidele vin și se duc, iar adevărul științific rămîne.

Acad. **Dumitru Ghițu** a subliniat în mod deosebit importanța A.Ș.M. ca consilier colectiv al Parlamentului și al Guvernului Republicii, deși se întâmplă, și nu rareori, ca Academia să rămînă în urma evenimentelor în rezolvarea unor probleme de mare importanță și actualitate. Astăzi noi trebuie să demonstrăm opiniei publice că ne situăm pe pozițiile adevărului științific, că Academia este templul unde sălășluiește adevărul și se caută adevărul. Aș vrea să se știe, a continuat dl acad. D. Ghițu, că nu e corect, ba chiar avem de a face cu un șantaj ascuns, cînd se admite sau se lansează ideea că cutare sau cutare membru al Prezidiului A.Ș. poate decide soarta limbii. Și dacă a venit vorba de șantaj în știință, să ne amintim de situația de nu demult a lingviștilor care erau forțați de C.C.-ul atotștiutor să pună în circulație idei străine științei. Și nu spuneam noi deseori: mulțumesc ție, Doamne, că nu sînt lingvist?

Bineînțeles, avem toți păcate, dar acum, cînd avem posibilitatea să scăpăm de ele, să ne spălăm obrazul și să rămînem cu conștiința curată — să nu ratăm această ocazie și să spunem lucrurilor pe nume, așa cum au procedat lingviștii în răspunsul propus spre discuție.

Acad. **Vsevolod Moscalenco** a atras atenția asupra oportunității sugestiei dlui acad. V. Anestiadi privind necesitatea unor acțiuni efective în vederea întreruperii acțiunii art. 13 al Constituției pînă la legiferarea adevărului științific, adică existența unei singure limbi de cultură și de o parte, și de alta a Prutului — **limba română**. Mai pe larg, mi-am expus părerea în această problemă și în presă, a menționat Domnia sa, de aceea nu voi insista aici cu argumente.

Domnul acad. **Teodor Furdui** a atras atenția asupra necesității de a specifica în Răspunsul A.Ș.M. către Parlament că acest răspuns reprezintă opinia Academiei, adică a tuturor membrilor ei, inclusiv a nespecialiștilor în materie de limbă, dar argumentată și expusă de specialiști, de persoane competente.

La discuție au luat parte și alți membri ai Academiei.

Președintele A.Ș.M acad. **Andrei Andrieș** a formulat o serie de precizări și sugestii.

Mai întîi, în ceea ce privește expresia: "limba moldovenească este identică cu limba română". Este o formulare greșită, a susținut Domnia sa, care camuflează

ideea existenței a două limbi. Trebuie să spunem clar: avem de a face cu o singură limbă — limba română, pe care unii, aici în Republica Moldova, o numesc și limbă moldovenească.

Alt aspect. Trebuie să fie clar pentru toată lumea că noi nu ne implicăm în jocuri politice. Răspunsul nostru trebuie să aibă o ținută academică, să fie expus, cum de altfel au și procedat lingviștii, în termeni științifici și susținut cu argumente științifice.

Știm cum au procedat parlamentarii, dar sîntem obligați să știm de ce au procedat așa și nu altfel, să știm să dezvăluim și cauzele acestui comportament. Ar fi cel puțin nesperios să credem că deputații au vrut să ne facă nouă rău. Se știe doar că în urma vicisitudinilor de care ne-a făcut parte istoria ne-am ales cu o conștiință în multe privințe deformată și multe neadevăruri ce ne-au fost cultivate cu insistență pe parcursul deceniilor s-au înrădăcinat în conștiința multor concetățeni. De aceea datoria noastră, a oamenilor de știință, a întregii intelectualități este să folosim toate mijloacele admise într-o societate civilizată pentru a-i ajuta pe cei ce au avut de suferit de pe urma ideologiei totalitariste să revină la starea spirituală normală, la mentalitatea adecvată adevărilor istorice și științifice.

În încheierea ședinței răspunsul prezentat de lingviști a fost pus la vot. Cei 11 membri ai Prezidiului A.Ș.M., prezenți la ședință: Andrei Andrieș, Vasile Anestiadi, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Dumitru Ghițu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupașcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Șișcanu (au lipsit, fiind în concediu: Nicolae Andronati și Andrei Ursu), au votat **unanim** varianta mai amplă de răspuns al A.Ș.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994, răspuns pe care îl reproducem în continuare.

Pentru conformitate: Ion EȚCU,
 Tamara RĂILEANU

RĂSPUNS LA SOLICITAREA PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND ISTORIA ȘI FOLOSIREA GLOTONIMULUI 'LIMBA MOLDOVENEASCĂ'

(OPINIA SPECIALIȘTILOR-FILOLOGI AI ACADEMIEI,
ACCEPTATĂ LA ȘEDINȚA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI A.Ș.M.)

În problema limbii literare și a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a istoriei și folosirii glotonimului "limba moldovenească", știința lingvistică s-a pronunțat de mult. S-a vorbit la o serie întreagă de întruniri naționale și internaționale ale lingviștilor. Au fost date publicității rezoluții și declarații speciale. S-au adresat apeluri directe și Parlamentului R.M. în chestiunea dată cu rugămintea de a ține cont de adevărul științific, cunoscut și recunoscut de toți cercetătorii în domeniu. A făcut acest lucru și Academia de Științe a Moldovei prin Institutul de Lingvistică.

La modul generalizat opinia e următoarea.

E bine cunoscut faptul că glotonimul **limba română** a fost moștenit din latină de la etnonimul **romanus** "care ține de Roma". După opinia lui V. Pârvan, sub influența slavă, "a" înainte de "n" trece cu timpul în "â". Deci, **romanus** în pronunțare populară a devenit **român**. Glotonimul **limba românească (română)** a fost denumirea vorbirii populației romanizate de pe tot teritoriul balcano-carpatic, inclusiv de pe teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării — muntenesc și moldovenesc, păstrându-se aici și după formarea celor trei principate dunărene: Transilvania, Muntenia și Moldova.

Deși în izvoarele istorice medievale se utiliza și termenul **limba moldovenească**, cărturarii și oamenii de cultură ai timpului subînțelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune, dându-și perfect de bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul daco-român ("Locuitorii Valahiei și Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii..."; "Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească" (...) — Dimitrie Cantemir; Moldovenii nu întreabă "știi moldovenește?", ci "știi românește?", — Miron Costin).

La sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, dar mai ales după unirea principatelor de la 1859, pe baza graiurilor vorbite în Moldova, Muntenia și Transilvania apare și se consolidează o limbă literară și o literatură clasică comună numită de acum și oficial limbă și literatură română.

Scriitorii clasici (Eminescu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă și ceilalți, care au fost recunoscuți ca fiind ai noștri și luați de dincolo de Prut cu tot cu limbă, firește), scriitorii de mai târziu (inclusiv Mateevici), scriitorii contemporani (începând cu Lupan, continuând cu Druță și terminând cu cei mai tineri), precum și oamenii de cultură din celelalte domenii (actori,

gazetari, muzicieni, oameni de știință) au vorbit și au scris în această limbă literară unică.

Desigur că populația autohtonă dintre Prut și Nistru, după anexarea în 1812 a acestui teritoriu de către Rusia țaristă, a fost ruptă în mare măsură de procesul de unificare și statornicire a limbii literare moderne. Aici, confundându-se denumirea graiului local cu denumirea limbii, a continuat să se folosească neterminologic și denumirea "limba moldovenească".

La aceasta au contribuit și factorii politici. În 1818, prin "Regulamentul organizării administrative a Basarabiei" țarismul declară "limba moldovenească" limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia țaristă prin "Regulamentul organic" decretase "limba moldovenească" drept limbă oficială și în Principatul Moldovei din timpul ocupației acestuia între anii 1828—1934). Această situație însă a fost păstrată numai până în 1828, când drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Denumirea dată a fost repusă în circulație abia la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20 (iarăși în scopuri pur politice).

E bine cunoscută evoluția politică a teritoriilor din stînga Prutului și a Nistrului după 1917. În 1924 a fost organizată o formațiune politică cu anumite funcții formale statale — Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar apoi în 1940 a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În perioada sovietică populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea **limba moldovenească**, care se contrapunea net limbii române (deși în perioada 1932—1938 în R.A.S.S.M. au fost introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior ca o gravă greșeală politică).

Deci, contrapunerea care se făcea pînă nu demult se baza pe considerente de ordin politic, care nu aveau nici un suport de natură lingvistică, situație la care nu se mai poate reveni astăzi. Prin urmare, denumirea **limbii literare unice**, de care ne folosim cu toții în prezent, trebuie să fie cea adecvată, adică română.

Denumirea "moldovenesc", "moldovenească" o poartă vorbirea populară orală folosită în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului și ale Nistrului), vorbire care are reale trăsături specifice (ce n-au intrat însă în limba literară) în comparație cu vorbirea din alte regiuni ale spațiului dunăreano-carpato-nistrean locuit de populația romanizată de pe aceste teritorii. Dar ea este doar una din varietățile întregului glotic ce poartă denumirea generică "limba română". În virtutea acestui fapt denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, ca o parte indispensabilă a lui). Cu atît mai mult cu cît pe baza diferitelor varietăți ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură — **limba română**. În această calitate ea a fost consfințită prin tradiții îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăți (inclusiv a varietății moldovenești, care nu are și n-a avut niciodată o altă formă de manifestare literară bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc).

Deci, în Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldovenesc. Moldovenească poate fi numită vorbirea orală (dialectală) de aici. Se poate releva specificul moldovenesc al limbii române vorbite în Moldova istorică.

Dar nu se poate vorbi despre o "limbă" moldovenească literară, scrisă, de cultură. Substituirea termenilor nu poate fi acceptată chiar dacă o parte din populație, în virtutea unor tradiții specifice locale, a întrebuințat și mai întrebuințează încă, neterminologic, glotonimul "limba moldovenească".

A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească, deosebită de limba literară română comună, înseamnă a legifera un neadevăr evident și noi, reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr.

Așadar, limba literară (și, în primul rînd, cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în R. M., ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limbă română. Asta o demonstrează cu toată evidența orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris și nu scrie nimeni în R. M.

Toți au scris și scriu și în prezent respectînd întru totul normele limbii literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur și simplu). Nerespectarea acestor norme și acceptarea normelor **graiului** moldovenesc prin ridicarea lui la rangul de limbă înseamnă renunțarea imediată la toată tradiția scrisă (literară și științifică) și, în primul rînd, la toți scriitorii clasici (inclusiv la Eminescu — "cel mai mare poet al românilor", "Lucefărul poeziei românești", și la Creangă — cel mai moldovean dintre scriitorii români, dar care a făcut manuale de limbă română, nu moldovenească), ca și la Mateevici, care au scris cu toții în limba literară comună, numită de ei înșiși română. Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coșbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bîlintineanu ș.a.m.d.

Istoria ne demonstrează printr-o mulțime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise și argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deși era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existența acestui nou stat n-o pune la îndoială nici o țară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulație a termenului **limbă română**. Doar e bine cunoscut faptul că terminologia elaborată pe parcursul timpului, fixată și folosită astăzi la noi în toate actele oficiale, chiar și în noua Constituție, în documentele guvernamentale și administrative, în economie, inclusiv în industrie și, desigur, în știință este parte componentă inalienabilă a limbii române literare. Fără utilizarea acestei terminologii nu poate exista și prospera o societate modernă, civilizată și nu poate fi scrisă nici o lucrare științifică.

Convingerea noastră este, de aceea, că Articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmînd a fi formulat în felul următor:

"LIMBA DE STAT (OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ".

DECLARAȚIA DE PROTEST A ACADEMIEI AMERICANO-ROMÂNE

privitor la introducerea, în noua Constituție a Republicii Moldova, a
denumirii de "limbă moldovenească" pentru realitatea lingvistică a
vorbitorilor de limbă română de la est de Prut

Aflăm cu surprindere că în noua Constituție a Republicii Moldova s-a introdus ca limbă de stat așa-numita "limbă moldovenească". Așa cum am atras atenția personal Domnului Președinte Snegur și cum s-a precizat în *Moțiunea* adoptată de participanții la Congresul Academiei Americano-Române de Arte și Științe de la Chișinău (iulie 1993), această denumire este greșită din punct de vedere științific, după cum au demonstrat și participanții la Congrese ale unor foruri științifice internaționale. Ea ascunde o întoarcere la politica de deznăționalizare a populației românești din fosta Basarabie. Oricare ar fi considerentele economice care duc la reintegrarea Republicii Moldova în politica fostei Uniuni Sovietice, a vorbi de *limba moldovenească* este un non-sens, deoarece, așa cum știu foarte bine locuitorii acestei regiuni, denumirea aceasta nu are nici un corespondent în realitatea lingvistică. La ora actuală, în Republica Moldova se vorbesc mai multe registre ale limbii române, și anume: (1) *graiul moldovenesc*, identic celui din regiunea de centru și nord a Moldovei din România, păstrat mai ales de vorbitorii din regiunile rurale; (2) *un registru identic limbii române standard din România*, vorbită cu un accent rusesc, mai mult sau mai puțin pronunțat, de intelectualii care au urmat licee și școli superioare în limba rusă; (3) *un registru foarte apropiat de limba română standard din România, pronunțată cu un ușor accent vecin cu fonetismul graiului moldovenesc*. Ce este așadar această "limbă moldovenească", dacă nu o invenție politică de tipul clișeele limbajului de lemn, menite să pervertească lumea cognitivă normală a unei comunități lingvistice prin construirea unei reprezentări false a realității conform dorințelor conducătorilor.

Membrii Academiei Americano-Române, instituție americană care se conduce după principiile autonomiei academice și ale democrației occidentale, **protestează** cu vehemență împotriva acestor forme de întoarcere la formulele unei politici naționale care încalcă cele mai elementare drepturi ale unei națiuni, cu intenția clară de a lipsi populația românească din Republica Moldova de identitatea națională pe care i-o conferă caracteristicile sale etnice și lingvistice strămoșești.

*Profesor Dr. Maria
Manoliu-Manea,
Președinte al
Academiei Americano-Române
de Arte și Științe*

*L. M. Arcade,
Vice-președinte*

Davis, California,
August 6, 1994.

*Profesor Dr. Peter Gross,
Secretar General*

DECLARAȚIE A CONSILIULUI UNIUNII SCRIITORILOR DIN MOLDOVA

În anii de la urmă a fost clarificat definitiv adevărul că limba noastră este română, noi facem parte din națiunea română și literatura creată dincoace de Prut este de asemenea română. După ce timp de câțiva ani s-a revenit la studierea limbii și literaturii române este absurd să-l denaturăm. Faptul că o seamă de conaționali de-ai noștri nu înțeleg just și adânc acest adevăr este o consecință a educației comuniste de odinioară, mai exact — a tăinuirii adevărului și a tendinței Rusiei țariste, apoi a imperiului sovietic de a ne deznaționaliza. Avem obligația sacră de a-i lumina, de a le explica adevărul adevărat, și nu de a merge orbește în urma acelei părți a conaționalilor care continuă să plătească tribut teoriei greșite a celor două limbi și literaturi — română și "moldovenească". Trăim într-un stat suveran și independent, pe care ni-l dorim și indivizibil — Republica Moldova, dar facem parte din națiunea română, sîntem români și vorbim limba română.

Reafirmăm acest adevăr și considerăm că în toate instituțiile de învățămînt trebuie să se studieze în continuare limba și literatura română. Susținem fără nici o rezervă pedagogii care și-au spus cuvîntul în această privință, precum și Declarația unui grup de autori de manuale de a nu accepta schimbarea denumirii manualelor alcătuite de ei în sensul dictat de majoritatea parlamentară prin fixarea în "noua" Constituție a glotonimului "limba moldovenească". Membrii Uniunii Scriitorilor, ale căror lucrări sînt prevăzute pentru studiere în școlile de toate gradele din Republică, nu-și vor da consimțămîntul de a li se include operele în manuale în cazul cînd ministerul de ramură sau editurile le-ar reboteza "Limba (literatura) moldovenească".

Adoptată la ședința Consiliului din 10 octombrie 1994

ARTA ÎNSINGURĂRII

Pe o fotografie din tinerețe regretatul prof. Ion Dumeniuk, spre deosebire de colegi, nu privește cu entuziasm și încredere în viitor, ci își scrutează oarecum neîncrezător launtruul său. Se însingurează? La vârsta când totul e limpede, îți cauți aplicații propriilor forțe și ești plin de cutezanță...

"Pe mine mie redă-mă", spune Poetul. Or, Ion Dumeniuk este unul din acei care nu s-au mulțumit cu poveștile staliniste despre obârșia, limba, identitatea și menirea noastră

pe Pământ. A căutat răspunsuri. În singurătate. Mult înainte de Restructurare Dlui semnala situația insuportabilă pentru un spirit liber, în sistemul de cuști puse una în alta. Într-un asemenea climat prosperă numai lingăii și carieriștii, scria profesorul universitar, dându-și prea bine seama că un om onest, modest, cu simțul măsurii și al adevărului nu are trecere prin filierele procustiene ale ideologiei comuniste.

1988. Iarna. Ploaie cu zăpadă. Pe scena Teatrului de Vară profesorul Ion Dumeniuk. Singur în fața zăpezii încălzite doar de inimile studenților atenți la spusele dascălului lor. Singur. Fără colegii de pe fotografie.

Și mai singur în fruntea Departamentului pentru Limbi ocolit de mulți alții care au preferat să evite bătaia de cap.

Singur de tot în mijlocul mulțimii adunate la funeraliile lui Ion și Doina. Cu cât mulțimea devenea mai insistentă, mai compactă, cu atât Ion Dumeniuk se însingura mai tare.

Singur. Față în față cu moartea.

"L.R."

- 1989. Lucrările sesiunii ce a aprobat Legea cu privire la statalitatea limbii române
- Ion Dumeniuk la o ședință a Catedrei de Limba Română a U.S.M.
- "O umbră a unei idei" surprinsă de Glebus Sainciuc
- În mijlocul unui grup de participanți la Conferința națională de filologie, Iași-Chișinău, 1992

Ion DUMENIUK

SFÎȘIETOR STRIGĂT DE DURERE *

Dle Președinte al Republicii
Dle Președinte al Parlamentului (al Sesiunii)
Dlor parlamentari!

Vă rog să-mi dați ascultare câteva minute. Noi vă ascultăm de aici, de la acest balcon, fără a avea posibilitatea de a interveni atunci când greșiți sau ne ofensați pe nedrept. Plecăm uneori cu dureri de cap, umiliți într-un fel. Dar ceea ce se întâmplă aici în ultimele zile e straniu de tot. Am impresia că **interfrontul cu ideologia lui șovină antimoldovenească, antiromână și-a făcut sediu aici, în parlament** (subl. aut.). În timp ce eu, numit prin decret director general al departamentului încă în 20 septembrie anul trecut, abia în februarie a.c. am obținut hotărîrea guvernului cu privire la crearea departamentului, iar sediu pentru departament am primit la 15 mai, deci acum două luni și jumătate. Sînt aceleași forțe, care se adunau odinioară vizavi de circ, unde își vărsau veninul șovin, aroganța și disprețul față de băștinașii acestui meleag, aceleași forțe care au provocat grevele contra limbii de stat.

Am asistat la farsa votării repetate a miniștrilor pentru cele două poziții de importanță vitală pentru populația majoritară a acestui ținut.

Domnilor parlamentari, cei care mai țineți cît de cît la neamul domniilor voastre! Obrăznicia mancurților și rusofonilor, răscracănați pe pămînt străin, întrece orice măsură. Se lovește fără cruțare în oameni sfinți, oameni care și-au jertfit viața, sănătatea pentru cauza națională, pentru viitorul celor circa 3 mln de români moldoveni ruși cu forța și izolați de restul etniei românești, în scopuri imperiale, fără doar și poate.

* Textul reprezintă un fragment din discursul pregătit de Ion Dumeniuk la sfîrșitul lunii iulie - începutul lunii august 1992, cînd parlamentul de legislatură precedentă tergiversa fățiș aprobarea în funcția de miniștri ai domnilor Nicolae Măteș și Ion Ungureanu (respectiv: Ministerul Științei și Învățămîntului și Ministerul Culturii și Cultelor). În cazul respingerii celor două candidaturi, Ion Dumeniuk urma să rostească acest discurs și, în semn de protest, să-și anunțe public demisia din postul de Director general al Departamentului de Stat al Limbilor.

Nicolae MĂTCAȘ
Chișinău

SCRISOARE DINCOLO DE MOARTE

**Lui Ion Dumeniuk, luptător
pentru unitatea etnică și
culturală a românilor
de pretutindeni**

Iubite frate Ioane,

Iată că s-au scurs ca cescuțurile aproape doi ani din clipa în care ne-am despărțit în cabinetul nr. 403 din Casa Guvernului de pe Piața Marii Adunări Naționale cu chip să ne revedem peste o jumătate de oră la sicriile cu corpurile neînsuflețite al Doinei și al lui Ion Aldea-Teodorovici, fără a ne trece prin gând că s-ar putea să ne despărțim pe vecie. Îți scriu și nu-mi vine a crede nici azi că ai plecat pentru totdeauna dintre noi. Parcă ar fi una dintre puținele și delicatele dumitale glume, de astă dată o dureros de tristă și o sfișietor de amară glumă.

Îți mai amintești cum se intitula ultimul capitol din cartea noastră de la 1990 **Coloana infinită a graiului matern?** "Lupta continuă". Iar dacă lupta continuă, nu trebuia să se fi născut meșterul care să făurească glonte ce ar ținti în inima lui Ion Dumeniuk!

Unde ești, frate Ioane? Vino, căci avem amarnic nevoie de dumneata. Poate-i iei și pe Doina și pe Ion, căci ați ajuns vecini cu lăcașurile. Poate-i iei și pe Ion Mocreac și Ion Vatamanu, pe Anton Crihan și Gheorghe Malarciuc, pe Bogdan Istru și Vasile Badiu, ba chiar și pe moș Andrei Lupan, care sînt sigur că n-ar mai tolera minciuna sfruntată de astăzi. Poate-l iei și pe badea Nicolae Costenco, să ne spună prin tăcerea dumisale semnificativă dacă ceea ce se întîmplă acum la noi nu miroase a 1940...

Îmi vine să vă chem pe toți cei plecați cu glasul gândirii arestate de la 1958 a tribunului îndrăgit de dumneata, ale cărui versuri le pregăteai pentru revistă:

Pentru singele neamului tău
curs prin șanțuri,
Pentru cîntecul tău, țintuit în piroane,
Pentru lacrima soarelui tău
pus în lanțuri,
Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!

Căci e în pericol de moarte
Patria noastră — Limba Română.

Îți scriu la biroul la care de-atîtea ori am ticluit împreună proiecte de rezoluții, scrisori, articole, descreșîndu-ne frunțile la o expresie mai nimerită sau la un final mai optimist. Puteam noi presupune atunci că peste cinci ani va trebui reluat totul de la început?

Fotoliul te-așteaptă, Ioane; iar eu, coșcogemite om, cum ar zice Creangă, gîndindu-mă la acele vremuri, am început a plînge...

Sîntem tot aceiași. Ba nu, mi s-au întors definitiv de la studii "cu scutul" băieții (pot să mă laud că am băieți de treabă: au susținut în termen con brio), pe care îi văzuseși veniți în vacanță. Ei îmi impută și

astăzi că n-am fost atenți la vorbele lor cînd ne-au spus că le dă de bănuț culoarea feței dumitale și că n-am știut să te păzim. Cu adevărat că n-am știut să te păzim și să te cruțăm. Nu știu de ce ne părea că numai veșnica angajare și ardere e starea dumitale normală.

Îți mai citesc în privire durerea sufletului ce presimțea parcă marea dramă prin care ne era scris să mai trecem și pe care (dramă) noi, iștilalți, împreună cu fericitul ca un copil Ion Mocreac, n-o mai credeam posibilă. Credeam că martirii și vizionarii au existat în alte secole, nu bănuiam că aceștia se află printre noi...

"Nu-nvie morții-e-n zadar, copile!", mă previne din nemurire Poetul. Iar eu, necredinciosul, îndrăznesc totuși să-ți tulbur liniștea eternă. Te rog de mă iartă, frate!

Cînd am trecut deunăzi prin cimitirul de pe strada Armenească m-am cutremurat: se mișca țărîna de pe mormîntul lui Anton Crihan, al lui Ion Vatamanu, al Doinei și al lui Ion Aldea-Teodorovici și de pe al dumitale. Zguduit de emoție, nu mi-au mai ajuns puteri să trec pe la părintele Alexei și pe la ceilalți bărbați ai neamului, dar sînt sigur că și ei se frămîntă în morminte. Și mi-am zis atunci că noi, cei rămași, nu avem nici o scuză în fața Domniilor voastre, pentru că n-am fost în stare să ne deșteptăm Patria, așa încît să puteți odihni în liniște.

Am pierdut una după alta, fulgerător de repede și incredibil de stupid, cele cîteva însemne, cucerite prin luptă, ale verticalității noastre ca neam: independența de imperiu, imnul de la 1848 "Deșteaptă-te, Române!", integritatea acestei palme de pămînt, funcționarea nestingherită a limbii

române la ea acasă, dreptul nostru la propriul nume de român, la propria istorie, la propria limbă... Exact cum cuvîntă Ecleziaștul: "Vîntul suflă spre miazăzi, și se întoarce spre miazănoapte; apoi iară se întoarce, și începe din nou aceleași rotituri".

Congresul din 5 februarie a.c., organizat de Druță și de Guvern cu încuviințarea Președinției, despre care vei fi auzit, a constituit prologul biruinței agrarienilor, comuniștilor și interfrontiștilor la alegerile din 27 februarie, căci acolo unde exista deja de facto o acaparare totală a puterii în centru și în provincie se mai cerea o spuză de iluzie că această putere ar avea și dreptul moral să ne conducă, anume ea și numai ea reprezentînd, chipurile, conștiința și voința poporului. Cu ajutorul nemijlocit al lui Druță, Marian (da, da, Boris Marian, prietenul dumitale de altă dată, acela care la frumoasa d-stră nuntă de la Șoldănești din '65 ne-a fascinat prin fermecătoarea orăție!), Coșcodan, Petrache și al altor cîtorva au ajuns iarăși să determine destinele țării și neamului Lazarev, Zidu, Kerdivarenko, Morev, Solonari, Șornicov și mai proaspeții lor tovarăși de idei Senic, Stati, Arhip I. Cibotaru, Tabără etc. Sfidînd ostentativ adevărul istoric și științific, opinia publică de acasă și cea de pe mapamond, ei și ciracii lor au exclus din Constituție etnonimul "popor român" și glotonimul "limba română", au repus în funcțiile de odinioară limba rusă, au creat temeiurile pentru federalizarea Republicii, au purces la crearea unui nou imn de stat, la revizuirea concepției de predare a istoriei neamului, de organizare a învățămîntului național. Au lichidat

Radioul și Televiziunea Națională pentru a scăpa de persoanele nedorite, au lichidat Departamentul de Stat al Limbilor, pentru organizarea și buna funcționare a căruia ți-ai distrus sănătatea (a fost refăcut într-o subdiviziune a Ministerului Învățământului), au anulat practic atestarea cadrelor de conducere la cunoașterea limbii de stat, în instruire se promovează politica din deceniul șase. Este puțin spus că se marginalizează intelectualitatea științifică și cea de creație, ea în mare e lăsată fără surse de existență și prezentată în fața poporului drept izvor al tuturor relelor și necazurilor. S-a mai văzut vreo țară, se mai află vreun conducător, în afară doar de cei din Imperiul răului, care să-și vitregească într-un asemenea mod mințile cele mai luminate, să admită umilirea într-un asemenea hal a celor mai demni fii ai neamului, acuzați că s-ar hrăni "din sudoarea minciunitei popor" (stilul indică autorul, nu-i așa?)? Se mai cunoaște vreodată țară ce se pretinde democratică, în care opoziția partidului de guvernământ ar fi tratată ca dușman al poporului, în care cei care nu fac parte din partidul învingător (numai noi știm cum!) la alegeri să fie destituiți din posturi și lăsați fără surse de existență numai de atâtă că au propriile lor convingeri? Ei bine, la noi se poate. Numai din cauză că la alegeri au figurat pe listele altor partide au fost rechemati ambasadorii Anatol Țăranu de la Moscova și Ion Borșevici de la Kiev, au fost eliberați din funcție Ion Dediu, Viorel Cibotaru, Victor Volcinski, Evlampie Donos ș.a. Știai dumneata, frate Ioane, că azi umblă pe drumuri în căutare de lucru un

fost ministru cum e Ion Ungureanu, un alt ex-ministru, Ion Ciocanu, un ex-vice-ministru, Iacob Burghiu, un ex-ambasador, Ion Borșevici, de parcă republica ar avea zeci și sute de asemenea talente și ar putea să-și permită luxul de a le lăsa să se risipească prin lume? M-aș încumeta să-l întreb pe domnul Președinte, care la ultima ședință a vechiului Guvern, în momentul demisionării în corpore și fără cîrteală, ne-a mulțumit pentru muncă și ne-a chemat "să rămînem oameni", aș îndrăzni să-l întreb, zic, dacă, pe parcursul a cinci luni trecute de la demisionare, i-a trecut prin gând măcar o dată să se intereseze ce fac foștii funcționari de stat care s-au consacrat cu trup și suflet muncii, nu s-au ocupat de bișniță, nu și-au creat firme și nici nu s-au căpățuit cu avere peste noapte... Eu unul așa înțelegeam apelul dumnealui de a rămîne oameni...

Știai dumneata, frate Ioane, că nu prin deciziile consilierilor și nici prin niscaiva hotărîri ale Guvernului ales din reprezentanți ai partidului de la conducere, ci prin decrete prezidențiale au fost destituiți din posturi conducători de întreprinderi, primari, președinți de executive, viceprimari — dnii Nicolae Costin, Ion Para, Pavel Proca, Mihail Ciorici, Sergiu Cojocaru, Dionisie Antocel ș.a. — numai din cauză că erau suspectați de neloialitate față de partidul lui Moțpan? Știai dumneata că, în timp ce în alte țări pentru perioada în care se află pe post de președinte al țării acesta iese din partid pentru ca să poată fi nepărtinitor și să-și apere în egală măsură fiecare cetățean al țării, al nostru a fost impus să intre în partidul de

guvernămînt? Că prin noua Constituție președintele a fost privat de multe din drepturile ce i s-ar fi cuvenit? Nu vom ajunge la situația de președinte-simbol, de care se plîngea d-lui altădată?

Dacă ți-aș mai spune că "republicanul" Pûșkaș amenință să ne pună la respect pe toți cei care ținem că vorbim românește, ți-ai da seama de ce din toți figuranții de pe alte liste decît cele ale P.D.A.M. numai reprezentanții Partidului Republican sînt menajați: lui Pûșkaș i s-a creat ad-hoc un minister constituit dintr-o singură persoană pe post de ministru, cu această funcție fiind investit chiar d-sa; colegul nostru de facultate Mazilu (cel hărțuit în deceniul șapte de copiii securității și alungat la Cărbuna) nici nu vine bine în fruntea Departamentului pentru edituri (rebotezat, pare-se, în Asociația "Cartea Moldovei") și, fără a mai ține cont de faptul că Parlamentul așteaptă de la Academie un răspuns fundamentat privind denumirea limbii materne, îi obligă pe directorii editurilor să schimbe titlurile manualelor de limbă și literatură română în "moldovenească". Iar foaia de bulevard "Moldovanul" a Partidului Republican, gazetuță care se editează, vezi bine, nu din cotizațiile de membru (știe Matcovschi ce știe cînd o botează "Moldobanul"!), scutură de zor lenjeria celor din opoziție. Și asta se întîmplă în timp ce întunericul temniței din Hlinaia ar vrea să înghită sufletul luminos dornic de volncie al marelui apostol Ilie Ilașcu și să prefacă în moaște rămășițele lui lumești. Nu da, Doamne, să se înfăptuiască vrerea dușmanilor tăi!

Așa se face, frate Ioane, că mulți dintre cei care la '88 -'89 se părea că sîntem de aceeași parte a baricadei ne-am pomenit ca pe platoul de la Cocieri: frate contra fratelui, român contra românului. Cu singura deosebire că acolo erau și kazaci, vîntură-lume plătiți special ca să ne ucidă, iară aici kazaci nu-s. Iar dacă și sînt, sînt de ai noștri, de pe loc. Au nu știi dumneata că aceștia de pe loc, deghizați în togă de frați de sînge, sînt de-o mie de ori mai periculoși decît proaspeții și mai învechiții venetici? Pentru că sînt ticăloși, perfizi, farisei: în timp ce cazacii trăgeau din față, ai noștri trag din spate.

Pentru ce au murit băieții noștri la Tighina și Dubăsari? Ca să voteze pentru denumirea falsă a limbii noastre străinii, îndrăgi-i-ar ciorile? Pentru ce au rezistat timp de patru ani asediului din partea smirnoviștilor asupra limbii române dl director Iovcev, bulgar de naționalitate, și colectivul de pedagogi și de părinți de la școala nr. 20 din Tiraspol — ca Parlamentul de la Chișinău să-l apere pe Smirnov, și nu pe românii moldoveni din propria țară? Pentru ce n-au loc în școală nici azi, la 1 septembrie 1994, copiii moldoveni de la școala nr.12 din Rîbnița?

Află, Ioane, că noul Parlament a declarat ziua de 24 august sărbătoare națională — eliberarea de sub ocupația românilor a moldovenilor.

Jubilează eliberatorii, o duc de azi pe mîine eliberații. Mai află, Ioane, că la sugestia lui Coșcodan și Musteață cîteva comisii (inclusiv Procuratura) au studiat cu lupa listele celor trimiși de Ministerul

Științei și Învățămîntului la studii în România, evident, cu scopul de a arunca o umbră de suspiciune asupra activității ministerului privind realizarea acordului de colaborare dintre cele două ministere. La insistența celor care trag sforile la Guvern raportul Procurorului, în care figurau numele băieților recomandați la studii de către Mișcarea Combatanților, Ministerul Securității Naționale, Comisia pentru Știință și Învățămînt, Departamentul pentru Gazificare și de către alte instituții și în care se menționa că vreo 40 din cei trimiși la studii nu au făcut față rigorilor și au fost exmatriculați, a fost reluat de întreaga mass-media de la noi. Le-am spus că nu e bine să le dea kazacilor în ghiare numele celor pe care-i căutau să-i pună la perete, că eliminarea a 40 de studenți nu-i pieirea lumii cînd se știe că în instituțiile de la noi numai pe parcursul unui an sînt exmatriculați pentru nereușită cu sutele, dar n-au vrut să mă audă: trebuiau discreditați "ai noștri ca brazii în România" (ca să folosesc o expresie înaripată din vocabularul "leilor" de la foaia aservită a lui Cioclea).

Naivul de mine, eram convins că Guvernul României ne-a ajutat sincer și dezinteresat la formarea potențialului nostru tehnico-științific și sociouman prin acordarea masivă de burse pentru studii liceale, universitare, post-universitare și de manuale pentru toate tipurile de instituții de învățămînt; cînd colo, aflu că România nu ne-ar fi dat gratis nici un... creion! Să stai și să te crucești, nu alta!

Un gest de-a dreptul ieșit din comun: după ce, la sugestia marelui bărbat al neamului Eugen Coșeriu, Congresul V al Filologilor Români, care și-a ținut lucrările în zilele de 6-9 iunie a.c. la Iași și Chișinău, adresase Parlamentului nostru un Apel în care acesta din urmă era rugat să țină cont de adevărul științific la denumirea limbii de stat, pentru a se "pune capăt unui capitol rușinos al ideologiei și practicii din fostul regim totalitar", pentru a apărea "cu demnitate în fața adevărului științific și în fața istoriei", Apel pe care Parlamentul l-a ignorat cu desăvîrșire, promovînd în Constituție drept limbă de stat "limba moldovenească", după ce Constituția e pusă la vot și e votată, iată că Parlamentul adresează Academiei de Științe o scrisoare prin care cere ca aceasta să-și spună cuvîntul în problemă. Cum vine asta?, vei întreba. Nici eu nu înțeleg. E limpede că e un tertip spre a distra pentru moment atenția maselor de oameni indignați. Cu timpul, se speră, vor apare alte probleme, ne vor copleși alte nevoi și vom mai uita, adică, de limbă.

Ironia soartei: tocmai la 21 iulie a.c., cînd "Literatura și arta" îmi publica articolul "Cum i-a păcălit un țaran român pe doi orășeni moldoveni" și pe cel al lui Ion Ciocanu, "Agresivitatea amatorismului", în care deschideam ochii cititorului asupra minciunilor sfruntate și a tertipurilor la care recurg Vasile Stati și alter ego-ul lui, Petre P. Moldovan, în manipularea opiniei publice, specularea cu numele sacre ale înaintașilor și tănuirea adevărului despre unitatea limbii române, tocmai în acea zi Parlamentul Republicii noastre

aprobă articolul 13 în redacția lui Stati! A încercat chiar spicherul Parlamentului, dl Lucinschi, să apeleze la conștiința de savant — deci de slujitor al adevărului! — a academicianului Lazarev și a altor inveterați antiromâniști — da de unde, limbă moldovenească și gata! N-au participat la vot reprezentanții F.P.C.D. și ai C.D.U. Spre onoarea lui și a noastră, nu s-a făcut de rușine nici Ion Suruceanu.

Și mai află, frate Ioane, o veste nemaipomenită pentru un stat de drept: sub pretextul cum că statutul, programul și acțiunile Frontului Popular Creștin Democrat ar fi orientate împotriva suveranității, independenței și statalității Republicii Moldova, Procuratura a sesizat zilele acestea (la 2 septembrie, dacă nu mă înșală memoria) Ministerul Justiției să suspendeze pe un termen de jumătate de an activitatea F.P.C.D. și a săptămânalului "Țara", asigurând astfel toate condițiile pentru ca alegerile în organele locale să se desfășoare sub conducerea partidului care deține puterea, stopînd nu numai campania inițiată de F.P.C.D. de colectare de semnături din partea cetățenilor pentru revizuirea Constituției, ci și alte inițiative venite din partea opoziției. Ceva similar s-a spus și în adresa C. D. U. Este un simptom alarmant acest atentat față de libertatea de opinie și de exprimare. Poetii și compozitorii sînt solicitați să scrie un nou imn, pedagogii, metodistii și savanții — noi manuale de limbă moldovenească și istorie a Moldovei (a celei din stînga Prutului, firește), iar noul ministru al învățămîntului nu pregetă să afirme că am avea nevoie, nici mai

mult, nici mai puțin, de dicționare moldo... române! Să te mai mire atunci că manualele aduse din România sînt înlocuite cu cele pîrpîlite la grătarul moldovenismului de la noi? Prin ce ne deosebim în acest caz noi, cei de la Chișinău, de separatiștii din Transnistria? Știi care a fost unul din primele ordine ale noului ministru? Să-l anuleze pe cel cu nr. 264 din 21 august 1993 în partea în care conducătorii instituțiilor de învățămînt profesional, preuniversitar și universitar erau obligați să asigure toate condițiile pentru ca, începînd cu 1 septembrie 1994, să se treacă la predarea disciplinelor de profil la toate specialitățile în limba română. Doar eu știam că Departamentul Limbilor venise în Parlament cu amendamentele de rigoare la legislația învechită, adoptată încă în condițiile fostei Uniuni, care credeam, că s-a dus pe apa sîmbetei. Dar nu s-a dus, ca să vezi. Ba mai sînt acuzat că la 5 ani de la adoptare, cînd limba română și așa trebuia să fie repusă în drepturile ei firești, eu n-aș fi respectat Legea despre funcționarea limbilor. Vai de capul nostru, cum ar exclama Nicolae Dabija...

Jubilează acum Igor Smimov, jubilează Iacovlev, jubilează I.D.Ceban, jubilează Solonari, Șornicov, Krîlov, Stati, Lazarev, Țaranov, Stratievski, Zidu, Kerdivarenco (nici nu-ți vine a crede cu ce înversunare atacă dumnealui tot ce s-a făcut în anii de naștere națională!), li se rupe inima de durere lui Iovcev, dnei Halus, profesorilor de la Universitatea tiraspoleană evacuată la Chișinău și atîtor alți patrioți care au fost umiliți ani de zile de străini și acum trebuie să pătînească de la

"ai noștri" pentru credința lor nestrămutată în lucruri sfinte. Pentru ce atîta pedeapsă pe capul nostru, Doamne?

I s-a ridicat acreditarea lui Mihai Vicol de la "România Liberă" sub pretextul că ar atenta la temeiurile celui de-al doilea stat românesc, iar deunăzi, după mai multe acțiuni de șantaj, a fost expulzat din republică. E vorba de acel Vicol, unul dintre puținii care au avut acces la procesul grupului Ilașcu de la Tiraspol, care a comentat desfășurarea procesului și verdictul, a susținut moralul patrioților și ne-a deschis ochii asupra adevăratelor cauze ale scoaterii lui Ilie pe eșafod. Iar noi îi mulțumim în felul acesta! Ca, de altfel, și dlui profesor Bran, rectorul de la ASE, care pur și simplu a fost eliberat din post ca persoană indezirabilă.

I-a fost barată la frontiera de la Prut calea senatorului Adrian Păunescu, poetul originar din Basarabia care se grăbea să vină la Chișinău cu cenaclul "Totuși iubirea" de Ziua limbii române. Sînt expulzate din localul Centrului Republican de Cultură și Artă biblioteca "Onisifor Ghibu" și teatrul "Eugen Ionescu". Așa și n-a mai fost reactivată Mitropolia Basarabiei. Și încă multe altele de felul acestora se întîmplă azi în țara noastră democrată ce-și face drum spre Consiliul Europei. La acea oră astrală din istoria noastră zbuciumată (pe care țin bine minte că ți-ai consemnat-o d-ta în blocnotes) — joi, 31 august 1989, ora 15 și 55 de minute (ora Moscovei) — la Sesiunea a 13-a a Sovietului Suprem, cînd ambii, deghizați în operatori TV, deoarece nu aveam dreptul să ne aflăm în

sală, de la galeria Operei Naționale, ovaționam, împreună cu sala, cu poporul de pe Piața Marii Adunări Naționale și din jurul Teatrului, actul revenirii la grafia latină (cu 341 voturi pentru, 2 împotrivă și 3 abțineri; Legea privind statalitatea limbii noastre a fost votată cu aproape jumătate de oră mai tîrziu, la ora 16 și 19 minute, cu 335 voturi pentru, 1 împotrivă și vreo 10 abțineri), îți puteai închipui că peste 5 ani Prutul își va întoarce cursul îndărăt?

Și stihia naturii ne-a lovit necrușător anul acesta. Am avut o secetă nemaipomenită, încît au ars lanuri întregi de porumb, de grîu și de floarea-soarelui; un uragan năprasnic ne-a deteriorat acoperișuri și încăperi; iar în noaptea de 26 spre 27 august o ploaie torențială-potop a făcut să-și iasă rîurile, pîraiele și iazurile din maluri, să inundeze și să ducă împreună cu apele lor case și vieți. Avem pierderi materiale enorme, inclusiv peste 50 de vieți omenești. La 27 am marcat Ziua Independenței, iar pe 28 am avut o zi de doliu național.

Deplîngem toți creștinește și omenește, împreună cu sinistrații și cu îndurerații noștri părinți și frați, pierderile irecuperabile pe care le-am suferit (să fie o pedeapsă a Cerului pentru păcatele noastre, cum ne conving unii credincioși?), precum am făcut-o la 31 august și pe Aleea Clasicilor, și la ședința Cenaclului "Mihai Eminescu" de la Teatrul de Vară. Dar viața-și continuă cursul firesc. 31 august e o zi națională, pregătirile pentru ea nu s-au început de ieri-de alaltăieri, așa că programul de desfășurare a manifestărilor nu-l putea anula nimeni. Cu atît mai mult că nimeni

nu intenționa să se veselească și să benchetuiască în sfînta Zi a Limbii scoase la mezat, zi în care steagurile naționale trebuiau să fie în bernă, iar sufletele noastre - îndurerate de marile pierderi materiale, dar și spirituale. S-a convenit — și lucrul acesta l-au înțeles cu îngăduință toți — ca manifestările programate să aibă loc pe Piața Marii Adunări Naționale să fie transferate în alte sectoare. Dar decizia municipiului Chișinău din preajma sărbătorii naționale de a contramanda orice acțiune cu caracter distractiv — de parcă cei implicați nu-și dădeau seama de sobrietatea momentului! — n-a fost explicată în modul corespunzător și oamenii de suflet au interpretat-o drept tentativă de suprimare a oricăror manifestări culturale. Multă lume a fost derutată, din care cauză n-a fost prezentă la manifestările prilejuite de Ziua Limbii. N-a participat nici conducerea de vîrf, care ar putea fi înțeleasă, întrucît se afla în raioane printre suferinzi, cu excepția ministrului culturii și a viceprimarilor municipiului Chișinău, care au fost prezenți. Totul a decurs sobru, înălțător, vocea lui Tudor Gheorghe răsunînd ca un recviem pentru cei pierduți, pentru cele pierdute, pentru cele pe care nu mai putem să le pierdem, dacă nu vrem să pierim cu toții.

Știi că tot acum, în preajma lui 31 August, la Chișinău au loc tradiționalele zile ale lui Lucian Blaga. Totul a decurs minunat și în anul curent: expoziții, depunere de flori la bustul de pe Aleea Clasicilor, conferință științifică la biblioteca "Transilvania". Un mic "incident", însă, mi-a lăsat nițică leșie pe suflet. La 30 august, în cadrul conferinței

menționate, Alexandru Bantoș a prezentat nr. 2 și 3, proaspăt apărute, ale revistei "Limba Română". Evenimentul Blaga e prezent în nr. 2 prin cele mai frumoase poezii ale lui, prin relatarea prof. Mircea Cenușă despre ultimul an din activitatea de profesor universitar și prin notele lui Ovidiu Moceanu "Lucian Blaga: Credință și iubire". Ei bine, după ce-a vorbit de toate acestea, Alexandru, știind că în sală sînt și musafiri din Transilvania, a citat copios dintr-un articol al lui Octav Șuluțiu despre drama limbii române din Ardeal pe care orășenii români maghiarizați n-o mai vorbeau nici la 16 ani de la Marea Unire (articolul fusese reproduș după revista "Criterion" din 1934). La care un mare patriot român de astăzi, dar care nu cunoaște în detalii situația lingvistică din Basarabia, prof. univ. dl Tanco, a sărit ca ars și a spus că nu trebuia să-l reproducem pentru că lucrurile sînt exagerate, iar Șuluțiu nu e decît un profesor de liceu. Bine că n-a fost așa, dar în orașele de la noi situația este identică celei descrise și un cititor al revistei va ști să înlocuiască sintagma "românul ardelean" prin "românul basarabean" și "românul transnistrian", pentru a-și da seama de drama limbii române din Republica Moldova. Și ne-am mai rugat lui Dumnezeu să nu fie așa nici în județele Covasna și Harghita de astăzi, de unde, după cîte știm, bieții români în țara lor sînt nevoiți să ia calea băjeniei, de răul veneticilor, exact ca românii din Transnistria noastră.

Dar să revenim la ceea ce-ți vorbeam mai sus. Poate n-o să-ți vină a crede, dar sînt destituți din

posturi, ca pe timpul lui Șciolokov, Medvedev, Smirnov, jurnaliștii care spun adevărul despre noi, profesorii, șefii de catedră, primarii, conducătorii de întreprinderi, sînt amenințați savanții care nu mai vor să slujească minciuna. Este strangulată presa democratică, ponegriță ca presă de opoziție, care de mult nu mai primește nici o lețcaie din partea statului. Au rămas fidele adevărului istoric, la drept vorbind, 4-5 publicații; în avangardă se află ca totdeauna "Literatura și Arta" și "Țara" (păcat că se mai ciupecesc din cînd în cînd băieții de la cele două publicații), după care urmează "Glasul Națiunii", "Mesagerul". Editorialele semnate de Nicolae Dabija își sfișie inima de durerea cu care sînt rostite adevărurile despre neunirea noastră, despre invidia, ranchiuna și trădarea congenitală, despre dispararea generală.

Dar nu sînt motive de disperare totală, frate Ioane! Nasc și în Moldova oameni. Dumitru Matcovschi a înviat pentru a fi în primele rînduri ale luptătorilor întru luminarea oamenilor simpli și demascarea impostorilor. Grigore Vieru se află, ca întotdeauna, la datoria de apărător al cetății românismului. Andrei Strîmbeanu face ravagii printre hoții și tîlharii care s-au pripășit pe la locuri călduțe. Mihai Cimpoi conduce cu demnitate și bărbăție pe calea adevărului descumpănita corabie a cioplitorilor în bazaltul sufletului omenesc. Cimpoi continuă să rămînă cel care sapă în adînc. El cu Grigore Vieru au fost primii care au dezvăluit dedesubturile diavolești ale promovării în Parlament a glotonimului "limbă moldovenească", acesta nefiind un

simplu moft al agrarienilor sau un act de vendetă al clanului Senic-Stati-Ciubotaru-Lazarev, ci o stratagemă cu bătaie lungă: înăbușirea conștiinței de români a moldovenilor de dincoace de Prut, nerecunoașterea spațiului cultural românesc unic, prin extindere, în perspectivă - împingerea peste Prut a lui Creangă, Eminescu, Hasdeu, Donici, Negruzzi, Stamati, Asachi, care fuseseră aduși acasă cu încuviințarea lui Brejnev, adică promovarea unui genocid etno-cultural, de care vorbea și Coșeriu, sustragerea atenției de la celelalte prevederi antinaționale ale Constituției. Profesorul universitar Anatolie Ciobanu, colegul nostru și șeful dumatile de odinioară, rămîne un permanent propovăduitor al sacrelor adevăruri privind limba și istoria și neamul. Academicianul Silviu Berejan se bate ca un leu cu agresivitatea minciunii și a ignoranței. Este susținut fățiș în această luptă înversunată de veșnic tînărul Ion Ețcu. Boris Movilă e în lupta corp la corp cu vînzătorii de pămînt românesc către cei pe care i-am primit odată ospitalier în propria-ne casă. Filozoful-lingvist Eugen Coșeriu frige cu dangaua formulărilor socratice construcțiile de ceară ale scornitorilor de noi limbi romanice: "A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural". Continuă să se afle pe linia întii Vasile Bahnaru și Constantin

Tănase. Valeriu Matei și Alexandru Moșanu, Gheorghe Ghimpu și Pavel Parasca și, în genere, mulți istorici. Colegul nostru Ion Ciocanu reușește să scrie pentru toți confrății, buni români și eroi cînd sînt în grup, vorba lui Rădulescu-Motru, fricoși ca iepurii cînd vine timpul să se manifeste fiecare în parte. Dar nu le pune pe toate la inimă, frate Ioane! Află că în aceste zile cu nori grei ce planează amenințător asupra neapărării noastre, în atmosfera de intimidare și de frică generală, doi membri ai Prezidiului Academiei, care nu sînt nici lingviști de specialitate și nici frontişti în convingeri, reputați savanți inconvertibili în altă religie decît în cea a adevărului, dnii academicieni Vasile Anestiadi și Vsevolod Moscalenco, au demonstrat un act de curaj civic și de demnitate, declarînd urbi et orbi (prin intermediul "L.A.") că pe pămînt nu există decît o singură limbă romanică orientală și că această limbă se numește limba română. A urmat apoi susținerea inițiativei celor doi din partea academicienilor Boris Matienko, Mihai Cimpoi, Petru Soltan, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu și — n-o să-ți crezi urechilor! — a lui Nicolae Corlăteanu. Da, da, este mult stimatul nostru profesor, pe care într-un timp nomenclatura încercase să-l folosească și aproape că reușise, decanul de vîrstă al lingvisticii de la noi, care suferea extraordinar de greu, în tăcere și izolare, prețul adevărului tănuț. Să-i mulțumim lui Dumnezeu că i-a insuflat tărie și curaj să izgonească sclavul din sine și să recunoască sfîntul adevăr despre limba română ca unica limbă vorbită de românii de pretutindeni,

inclusiv de cei care astăzi sînt cetățeni ai Republicii Moldova. Parcă mi s-a luat o piatră de pe suflet, pe care o purtam de cînd Domnia sa, dintr-o slăbiciune omenească, făcuse jocul potențărilor.

Află că nici pe acad. Nicolae Bilețchi, prietenul lui Stati și Senic, nu l-a lăsat conștiința să tacă, precum mai fac alții, în fața adevărului batjocorit. A procedat onest, demn, ca romanii: Amicus Plato, sed magis amica veritas!

Chiar și Ion Druță, care semnala cui trebuie că am trecut Oltul dincoace de Prut în manualele din republică, cu vanitatea lui de a nu mai aparține unei națiuni anume, ci de a fi cetățean al Universului, pe sovestea căruia este Congresul "Casa noastră" și alte păcate în urma cochetării cu oficialitățile de la Chișinău, pînă la urmă a văzut că nu-i de glumit cu agrarienii și interfrontiștii, și-a călcat pe ambiție și a recunoscut că e moldovean (ia aminte: moldovean, și nu român), iară limba ce-o vorbim se numește totuși limbă română.

Mă bucur, frate Ioane, că sămînța pe care ai aruncat-o generos de la catedră, la radio și televiziune, în nenumăratele dumitale articole și luări de cuvînt la diferite întruniri a nimerit pe un sol fertil și dă roadă bună. Profesorii de la școala națională din Copanca, Slobozia, au declarat ferm că nu vor merge contra adevărului istoric și științific privind denumirea limbii și a poporului, precum și istoria neamului; cei de la liceul "Mircea Eliade", dar și din întreg municipiul Chișinău, din raioanele Drochia, Cantemir, Căușeni, Vulcănești și din multe alte localități - de asemenea. La 1 septembrie în multe

instituții de învățămînt a răsunit imnul deșteptării noastre, iar profesorii, studenții, elevii, părinții au depus jurămînt de credință imnului, stemei, limbii, memoriei istorice, adevărului.

Uniunile de creație, instituțiile de profil ale Academiei, Societatea "Limba noastră cea română", Asociația istoricilor, Asociația oamenilor de știință, Asociația victimelor regimului totalitar comunist, Liga pedagogilor, alte instituții și organizații, persoane particulare cer în mod imperios revizuirea Constituției antinaționale adoptate recent de majoritatea comunistă, interfrontistă și agrariană. Se deșteaptă basarabeanul, frate Ioane! Momit la început de promisiunile agrarienilor, "tumănit" și derutat de multitudinea de partiduțe răsărite ca la comandă în toiul alegerilor, dar mai ales de poveștele celor cu crucea la gît să nu voteze crucea "că este a diavolului" (sic!; crucea era simbolul F.P.C.D. la alegeri), ci spicușorul (simbolul agrarienilor) și hulubașul (simbolul interfrontului), țăranul nostru a ajuns să înțeleagă, în cele din urmă, că a fost tras pe sfoară: spicușorul nu-l asigură nici cu pîinică, nici cu pămînt, iar hulubașul poartă în cioc mărul discordiei naționale, nicidecum pretinsul ram de măsline. Iar Î.P.S. Vladimir (Cantarean) și păstorilor d-lui drept "recunoștință" li s-a interzis prin lege predarea religiei în școală.

Să-ți mai spun, frate Ioane, că la 31 August, într-o emisiune la Radioteleviziune, însuși ministrul culturii, scriitorul Mihail Gh. Cibotaru, a avut curajul să declare, contrar învățăturii lui Marx, Engels, pardon, Moșoan-Zidu-Lazarev-

Stati, că limba noastră e română, și nu moldovenească și că limba maternă și istoria națională sînt lucruri cu care nu se poate glumi. La 31 August, dragă Ioane, cu ajutorul fraților de peste Prut, ne-au venit pe Aleea Clasicilor Coșbuc și Mircea Eliade, ceva mai înainte — Blaga și Stere. Iar cu Creangă, Eminescu, Alecsandri, Russo, Mateevici, Coșbuc, Blaga, Eliade, Stere și cu ceilalți clasici, cu un Horia, Cloșca, Crișan, Ilașcu, cu Lari și cu Vieru, Matcovschi, Dabija, Cimpoi, Ciocanu, cu un Moscalenco, Grebenicov, Coșeriu, Berejan, Uscătescu și cu toți ceilalți mari români limba română nu va dispărea din Republica Moldova!

Vreau să-ți spun, Ioane, că ai lăsat un schimb de nădejde oriunde ai ars: la Departament, la revistă, la catedră, acasă. Băieții de la fostul Departament (nimeni dintre ei n-a mai fost angajat în noua structură de la Ministerul Învățămîntului), cei de la revistă, ca și Adrian, Sandu, Cecilia, sînt de aur. Ei nu-l vor trăda pe îndrumătorul lor.

Bantoș mă previne de fiecare dată că "Limba Română" nu face politică și eu parcă aș fi și, în același timp, parcă n-aș fi de acord. Revista "Limba Română" nu se implică în luptele politice dintre partide — e adevărat. Dar țin să-ți spun, Ioane, și actualului redactor-șef de asemenea, că dacă atotputernicii agrarieni nu s-ar lăsa provocați de uneltirile socialiștilor (alias comuniștilor; și de ce, mă rog, să se mai camufleze cînd Lucinschi a reabilitat partidul comunist?) și ale interfrontiștilor de a fi antrenati în interminabile confruntări de idei cu alte partide și discuții sterile despre statalitate, suveranitate și independență, ci s-ar apuca să

hrănească poporul și ar crește, în pofida tuturor intemperiilor și calamităților naturii, o roadă bogată, eu primul i-aș susține și aș chema toată lumea la recoltare. Cu tot riscul de a fi acuzați de alte partide și mișcări că facem politică. Iar în ceea ce privește știința revista "Limba Română" are suprema datorie de a se implica nemijlocit în luptele științifice, și în sensul acesta ea e obligată să facă politică - politica adevărului științific. Revista trebuie să demaște și în continuare fără cruțare ignoranța și minciuna, să promoveze adevărul despre limbă, literatură, istorie, neam, să lumineze poporul cu lumina cea dreaptă. Așa cum ne-au povățuit părinții limbii noastre. Așa cum ne-ai îndrumat dumneata.

Lupta pentru adevăr continuă.

Încă o dată te rog de mă iartă că-ți tulbur neodihna. Fie-ți îngerii în preajmă, frate Ioane!

P.S. În seara în care am aflat zdrobitoarea veste despre fatala-ți plecare inima mi-a plîns un dureros eseu — "Discursul de recepție al profesorului universitar Ion Dumeniuk". Era și o aluzie transparentă la Universitatea ieșeană, care tot întîrzia să-ți confere titlul promis de Doctor honoris causa. Te întristez, frate, că nu ți l-a conferit nici după moarte, cu toate insistențele mele și cu tot refuzul de a-l accepta pe al meu singur. Mai mult de 10 luni am purtat tratative cu conducerea Universității "Al.I. Cuza" din Iași să facă o excepție de la statut și să ți-l confere post-mortem, însă n-am reușit. Dura lex, sed lex, mi s-a răspuns M-am lăsat înduplecat să flu onorat de abia la 29 octombrie 1993, încercînd, într-un fel, eu — prin cuvîntul de mulțumire și prin

discursul de recepție, Senatul — în persoana dlui Dumitru Irimia — prin Laudatio, să mai reducem din datoria pe care ți-o purtăm. Nu știu dacă și în ce măsură am reușit s-o facem. Îți rămînem veșnic datori.

9.09.94

P.P.S. Aflu acum, cînd pun ultimul punct (ora 19-09), că Prezidiul Academiei a votat în unanimitate pentru glotonimul limba română. Există deci un Dumnezeu în ceruri și pe pămînt! Un savant adevărat nu-și vinde sufletul pentru treizeci de arginți. Vivat Academia!

Sanda-Maria ARDELEANU
Georgeta RAȚĂ
Suceava

DESPRE O SEMIOTICĂ A OBIECTULUI

1. *De ce semiotica obiectului?*

Etapa ultimilor zece ani ai cercetărilor din domeniul narativității a condus la exacerbarea punctului de vedere "subiect", prin aplicarea structurilor modale, a căror importanță a crescut într-atît, încît construirea unei gramatici semio-narative a devenit, de fapt, elaborarea unei gramatici modale. Dar nici conceptul de "competență modală" și nici cel de "existență modală", care au deschis calea către exploatarea modalităților /"savoir-faire"/ și /"savoir-être"/, nu ne interesează acum decît în măsura în care aceste achiziții explică opțiunea noastră.

Greimas a propus descrierea și clasificarea personajelor povestirii ("récit") nu în funcție de ceea ce sînt ele, ci în funcție de ceea ce fac (de aici și denumirea de *actant*), cu condiția ca ele să participe la desfășurarea a trei axe semantice care se regăsesc, de altfel, și la nivelul frazei (subiectul, obiectul, complementul de atribuire, complementul circumstanțial). Aceste trei axe sînt comunicarea, dorința (sau căutarea) și încercarea (Greimas, 1966: 129): lumea infinită a personajelor este

supusă, în continuare, unei structuri paradigmatică formată din cuplurile Subiect/Obiect, Donator/Destinatar, Adjuvant/Opozant (Barthes, 1985:191).

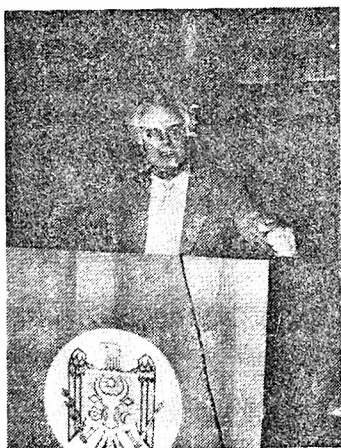
Această precizare a unor noțiuni ne readuce la semiotica acțiunii, care conține la rîndul ei semiotica manipulării și semiotica sancțiunii. Identificarea dispozitivelor din cadrul semioticii acțiunii are și o valoare simbolică pentru evoluția științei: ea reprezintă integrarea unei întregi problematice logico-filozofice în cîmpul de cercetare semiotică (a se vedea, de exemplu, tema modalităților și a modalizărilor), iar aceasta a marcat inaugurarea unei noi etape în care cantitatea/numărul se schimbă în calitate sau, mai exact, cantitatea este calea care duce la evaluări cantitative (Carpov, 1987:110). Noile obiecte semiotice sînt, de fapt, niște organizări modale, indiferente față de conținuturile investite și susceptibile de a fi folosite ca modele de previzibilitate pentru analiza textelor verbale sau neverbale, a comportamentelor, a situațiilor, din moment ce poate fi recunoscută o ordine interioară oarecare, o regularitate cu capacitate semnificantă.

"Semioticii subiectului trebuie neapărat să-i corespundă o *semiotică a obiectului*, fără de care cea dintîi nici nu poate fi gîndită, deoarece (...) numai necesitățile cercetării autorizează disocierea subiect-obiect. Acțiunea subiectului asupra obiectului, ca și influența în sens invers, se situează, firește, în aria semioticii" (Carpov, 1987:111).

În textul *La soupe au pistou ou la construction d'un objet de valeur* (Greimas, 1983), autorul face un adevărat act de justiție, demonstrînd

Secvențe de la Congresul al V-lea al
Filologilor Români, onorat de partici-
parea marelui lingvist Eugen Coșeriu

că structura modală /"faire-être"/ poate produce atât subiecte cât și obiecte, afirmând că "semiotica narativă, sensibilă în mod deosebit la construirea subiectelor, a lăsat deoparte complet problematica *construirii obiectului*" (Greimas, 1983:168). Textul examinat de noi este, într-adevăr, un punct de construire a unui obiect special, supra cu busuioc, rezultat al unei activități producătoare și generatoare, pe plan teoretic, a unei definiții generative. Pornind de la aceasta, Greimas atrage atenția asupra unui aspect al proiectului semiotic general: elaborarea de modele de ordin generativ și nu genetic, ceea ce apropie și mai mult semiotica de cercetarea "aplicată".

O altă justificare a opțiunii noastre pentru cercetarea elementului *obiect* este raportată la semiotica-manifestare a universului natural: ceea ce caracterizează atitudinea umană este căutarea și manipularea valorilor, iar obiectele sînt depozitarele acestor valori, analiza la nivel logico-semantic vizînd construirea și/sau schimbarea obiectelor (Greimas, 1983:169).

În fine, o altă rațiune fundamentală în selecția operată aici ar fi rolul pe care obiectul îl are în construirea programelor narative globale. Așa cum reiese din textul citat, un program de producere constă în construirea unui obiect de valoare, a cărui valoare poate corespunde unei necesități ("besoin") sau satisfacerii unei plăceri.

Plecîndu-se de la scopul fixat, continuîndu-se cu căutarea și elaborarea mijloacelor pentru a ajunge la el, schema unui program semiotic este în sinteză schema organizării semiotice narative în

general. Iar "un discurs narativ este, din punctul de vedere al enunțiatorului, un obiect construit, iar din punctul de vedere al enunțiatului, un obiect susceptibil de a primi o definiție generativă" (Greimas, 1983:169).

Am traversat astfel o triadă de argumente în alegerea obiectului semiotic ca centru al investigației de față, ajungînd cu ajutorul lui Greimas, la argumentul de maximă generalitate: *discursul ca obiect*, fără a uita sau ignora elementele de fond din construirea și "existența" obiectului, la care ne vom referi în cele ce urmează.

II. *Obiectul semiotic în cadrul unei teorii a modalităților*

O Gramatică Narativă (GN) superficială este formată dintr-o suită de enunțuri care, fiecare, reprezintă, în parte, o operație a gramaticii fundamentale. În *Éléments d'une Grammaire Narrative* (Greimas, 1983) autorul schițează pe această bază o tipologie sumară a enunțurilor narative, distingînd: *enunțurile descriptive*, *enunțurile modale* și *enunțurile translativă*. Enunțurile modale se sprijină în existența lor pe fenomenul "modalizării", care este înțeles ca o "modificare a predicatului de către subiect", locul ei de manifestare ca act fiind *actul de limbaj* (Greimas, 1983:67).

Deși predicatul constituie nucleul oricărui act de modalizare, actanții sînt termenii finali ai enunțului modal. Modalizarea înseamnă o *funcție de transformare* a predicatului *a face* și o *funcție de joncțiune* a predicatului *a fi*.

Joncțiunea este o relație care determină *starea* ("état") subiectului în raport cu obiectul de valoare. Jocul transformare/joncțiune (orice

transformare producând o joncțiune) conduce la o structură hipotaxică care reunește *competența* și *performanța*.

Între subiectul și obiectul enunțurilor de *înfăptuire* (de "faire") se stabilește o relație tranzitivă care definește predicatul descriptiv; între subiectul și obiectul care este deja un enunț de *înfăptuire* se stabilește *relația factitivă*, ca o relație între două subiecte ierarhic deosebite, subiectul modal și subiectul actului de *înfăptuit* (Greimas, 1983).

Pe planul relației *adevăr/fals* ("vrai/faux"), modalitatea verdictorie este o operație cognitivă care se exercită ca o *cunoaștere* ("savoir") asupra obiectelor (universului) (Greimas, 1983:80). Astfel a apărut distincția pertinentă dintre *modalizările actului de înfăptuire* ("modalisations du faire") și cele ale *actului de a fi* ("modalisations de l'être"): în primul caz modalizarea acționează asupra predicatului considerat în relația sa cu subiectul, în al doilea caz, în relația sa cu obiectul.

Modelul confruntărilor, prezentat și explicat pe larg de Greimas (1983:83-85) și în care, pe structura pătratului semiotic s-au pus în paralel două categorii modale obiective: *trebuința de a fi* ("devoir-être") și *putința de a fi* ("pouvoir-être"), ajungându-se la definirea relațiilor de *compatibilitate*, *incompatibilitate* și *contradicție*, poate fi utilizat și pentru testarea altor compatibilități și/sau incompatibilități ale structurilor modale ce pot fi înscrise și în programul de modalizare al subiectului și în cel al obiectului.

Operațiile de modalizare se reflectă și într-o tipologie a enunțurilor narative (Greimas, 1983:168-171). Conceptul de

înfăptuire ("faire") este enunțul narativ simplu în care *înfăptuirea* este *funcție*, iar subiectul *înfăptuirii* este *actantul*. O tipologie a enunțurilor narative s-a făcut pe baza introducerii restricțiilor semantice. Clasemul *a vrea* pe lângă o anumită clasă de funcții conduce la apariția clasei restrictive *actanți-subieci* care, mai departe, instaurează alături de *enunțurile descriptive*, *enunțurile modale* (*a vrea* este un predicat modal care acționează asupra enunțurilor descriptive). Enunțul modal devine, în raport hipotaxic cu enunțul descriptiv, *actantul-obiect* al enunțului descriptiv. Deci, enunțul modal ar fi "dorința de realizare" a unui program sub forma enunțului descriptiv și care face parte, în același timp, în calitate de obiect, din enunțul modal. Enunțul modal face parte din categoria programelor virtuale.

Se constată că *obiectul dorinței*, prezent ca actant-obiect, este în realitate un enunț-program aparținând de categoria *înfăptuirii* ("ordre du faire"), ce poate fi a actului "a avea" sau a actului "a fi". Aceste tipuri de enunțuri se bazează pe relația de atribuire dintre subiect și obiectul semantic. *Modalitatea "a vrea" valorizează obiectul ca actant al enunțului modal*, iar distincția dintre cele două tipuri de atribuire a obiectelor-valori (hipotaxic și hiponimic) determină distincția, operantă într-o GN, dintre *obiectele de valoare obiective* și *obiectele de valoare subiective*.

III. Obiectul semiotic și "dorința"

Căutarea obiectului este mai mult sau mai puțin legată în teoria greimasiană de amprenta "valorii". Importanța conținutului "economic" (cf. Barthes, 1985:51) este evidențiată

de-a lungul întregii teorii a conceptului de "obiecte de valoare". Interpretarea psihologică a procesului dorinței, văzută ca "negativitate" sau respingere de Julia Kristeva (1974:117-128), ne permite să ajungem la anumite concluzii care vin să întărească suportul teoretic al situației noastre metodologice.

Să încercăm o scurtă definire a noțiunii de "dorință" a cărei elaborare conceptuală post-fenomenologică în câmpul de investigație al psihanalizei a condus la impunerea unui "pre-text semantic" deosebit: *procesul ca negativitate*. Definită ca *metonimie a absenței* la nivelul ființei ("métonymie du manque à être") (Lacan, 1965:640), dorința își țese structura logică pe un nivel logic zero (Kristeva, 1974:120), manifestând o "trecere a raționalului ca real, adică a limbajului, în realul ca rațional" (Lacan, 1965:637). Dorința, pe alt plan, înseamnă procesul afirmării subiectului în semnificant, întâlnirea *ființei limbajului* ("l'être du langage") și a *non-ființei obiectelor* (Lacan, 1985).

Dorința este mișcarea care cuprinde căutarea obiectului de valoare, dorința este cea care, dincolo de limitele plăcerii, conferă mișcare subiectului, chiar dacă această mișcare înseamnă "dorința de moarte". Dorința face să apară subiectul ce va căuta obiectul care îi lipsește, ea reprezentând negarea obiectului în alteritatea lui ca "viață independentă": "ea este introducerea acestui obiect, astfel amputat, în subiectul cunoscător" (Kristeva, 1974:122).

Problema desfășurată asupra obiectului semiotic face parte din încercările de construire a unei sintaxe evenimentiale de inspirație

antropomorfă care proiectează relațiile fundamentale ale omului cu universul înconjurător. În cadrul acestei sintaxe, "Narativitatea, considerată ca irupere a elementului discontinuu în permanență discursivă a unei vieți, a unei istorii, a unei culturi, o desfacere în *stări* ("états") discrete, printre care așază anumite transformări" (Greimas, 1983:46). Astfel se evidențiază existența subiectelor în relația de joncțiune cu obiectele. Deci, căutarea obiectului semiotic este determinată, pe de o parte, de aflarea subiectului, ca punct de plecare într-o configurație sintactică simplă, iar pe de altă parte, de găsirea stărilor narative simple ce pot fi formalizate în enunțuri de joncțiune, sintagmatice și paradigmatică.

BIBLIOGRAFIE:

1. Carpov Maria, *Captarea sensurilor*, Ed. Eminescu, București, 1987.
2. Barthes R., *L'aventure sémiologique*, Ed. du Seuil, Paris, 1985.
3. Greimas A.I., *Sémantique structurale*, Larousse, Paris, 1966.
4. Greimas A.I., *Du sens (II). Essais sémiotiques*, Ed. du Seuil, Paris, 1983.
5. Kristeva Julia, *La révolution du langage poétique*, Ed. du Seuil, Paris, 1974.
6. Lacan J., *Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse* in *Écrits*, Ed. du Seuil, Paris, 1966.

Petru ZUGUN

Iași

BAZA DE DERIVARE

Structura binară a derivatului (1) — un derivat este format din două părți ne independente, ambele putând fi simple (monomorfemice) sau complexe (polimorfemice), **baza de derivare** și **derivativul** (lexiformul) — impune studierea, atât descriptivă, cât și diacronică, a ambelor lui părți componente. În cele ce urmează, prezentăm unele considerații de ordin teoretic descriptiv privind prima noțiune precizată, baza de derivare, căreia — în contrast cu derivativul — nu i s-a acordat pînă acum atenție specială, ceea ce se poate explica prin faptul că însăși această noțiune este relativ nouă în lingvistica românească; oricum, ea n-a fost prezentată încă sub raport teoretic (2).

A. Definiția noțiunii bază de derivare.

Se numește bază de derivare unitatea semnificativă care se încadrează împreună cu derivativul într-un model derivativ pentru a forma cuvinte noi aparținînd familiei lexicale a cuvintelor indicate de rădăcinile lor. Astfel, în cazul cuvîntului diminutiv *copilaș*,

baza de derivare este *copil-*, unitate semnificativă care se încadrează, împreună cu derivativul *-aș*, într-un model derivativ, fapt ce are ca rezultat crearea diminutivului care face parte din familia lexicală a cuvîntului a cărui rădăcină este *copil-*.

B. Deosebiri între noțiunile bază de derivare și radical, rădăcină, formă flexionară și temă.

a) Din punct de vedere structural și funcțional, baza de derivare pare identică, de cele mai multe ori, cu una sau cu alta dintre cele patru noțiuni care au fost numite mai sus, deci cu părți ale cuvîntului care furnizează baza de derivare. În exemplul dat, baza de derivare *copil-* pare identică, structural și funcțional, atât cu radicalul *copil-*, cât și cu rădăcina *copil-*, precum și cu forma flexionară *copil-* și cu tema (conținînd sufixul *-Ø*) *copilØ* ale cuvîntului *copil*, care a furnizat baza de derivare; în mod similar, baza de derivare *strîns-* a derivatului *strînsură* pare identică, structural și funcțional, atât cu forma flexionară de participiu *strîns* a verbului *strînge*, care a furnizat baza de derivare, cât și cu tema (o temă gramaticală) *strîns-* a aceluiași verb.

Identitatea structurală și funcțională între baza de derivare, pe de o parte, și celelalte noțiuni precizate este, însă, de fiecare dată, numai aparentă. Dacă se compară definiția — dată mai sus — a bazei de derivare cu definiția rădăcinii: unitatea minimală semnificativă

sub raport lexical care unește într-un ansamblu cuvintele aparținând aceleiași familii lexicale și este purtătoarea informației semantice generale comune tuturor acestor cuvinte; cu definiția radicalului: unitatea semnificativă simplă sau complexă care unește într-un ansamblu formele flexionare ale aceluiași cuvânt și este purtătoarea informației proprii fiecărui cuvânt flexibil; cu definiția formei flexionare: ansamblul de unități gramaticale solidare cu radicalul cuvântului flexibil, forma sub care apare în comunicări cuvântul flexibil; precum și cu definiția temei: rădăcina și sufixele sau/și prefixele (niciodată desinența), putem constata ușor diferențele funcționale între **baza de derivare** și celelalte unități semnificative invocate pentru explicarea funcționării cuvântului și limbii; alteori, între noțiunile în discuție există și deosebiri structurale, pentru care vezi **infra**. Adăugăm aici numai următoarele precizări:

— baza de derivare *copil-* coincide numai aparent cu forma flexionară omonimă, *copil*; în realitate, baza de derivare exemplificată este monomorfemică, pe când forma flexionară este bimorfemică, *copil* Ø, fiind alcătuită din radical și desinența-Ø; la fel, numai aparent baza de derivare *strîns* - coincide, funcțional și structural, cu forma flexionară de participiu *strîns* Ø; în fapt, în baza de derivare sufixul de participiu -s- este neutralizat, iar desinența de număr și gen- Ø, lipsește

(substantivul derivat nu cunoaște, ca orice substantiv, formă flexionară de participiu);

— în exemple de tipul *colțuros*, *văluros* etc., baza de derivare cuprinde, alături de rădăcină, cea mai mare parte a desinenței -uri, de plural, și anume partea -ur-, iar tema nu include desinențe, tot așa cum desinențele nu fac parte din rădăcină și din radical;

— sub raport funcțional și structural, baza de derivare se apropie cel mai mult de rădăcină, însă există între ele deosebiri care le legitimează pe amîndouă: baza de derivare poate cuprinde derivate, excluse în rădăcină: în *croitorie*, baza de derivare *croitor-* cuprinde, alături de rădăcina *croi-* și de sufixul, neutralizat, de infinitiv prezent, -i-, derivativul -tor;

b) există situații tipice, în care baza de derivare are aspect fonetic și aspect structural specific, ambele aspecte deosebite de cele identificabile în rădăcină, radical, formă flexionară și temă, toate aparținînd aceluiași cuvânt, iar diferențele fonetic-fonologice și structurale trebuie să fie, și în acest caz, ca întotdeauna, decisive pentru recunoașterea necesității distincțiilor propuse. Astfel, diminutive precum *cîrnăcior*, *repejor*, *semincioară* ș.a. au bazele de derivare specifice fonetic-fonologic *cîrnăc-*, respectiv *repej-* și *seminc-*; sînt în situație similară *codas*, *codat*, *codiță*, a căror bază de derivare este *cod-*, provenită de la cuvîntul *coadă*; de asemenea,

mălușor și *măluș*, a căror bază de derivare este *măl-* (de la *mal*), specifică; în *bogățate* și *dreptate*, bazele de derivare apar sub formele *bog-*, respectiv *drept-*, trunchiate, deci diferit de ceea ce întâlnim în partea semantic-lexicală, *bogat* și *drept*, a cuvintelor din care provin. Desigur că, diacronic, se pot da, de fiecare dată, explicații (alternanțe fonologice datorite acomodărilor acustice, în primele exemple, haplogogie în ultimul caz), însă important este faptul identificării diferențelor specifice în discuție. Alte exemple tipice: *-tăr-* (de la *tare*), bază de derivare în *întări*; *încreză-* (de la *încrede*), bază de derivare în *încrezător* etc. Este vorba, cel mai adesea, de alternanțe fonologice specifice în derivat și în baze de derivare.

Deosebiri structurale propriuzise (morfeme, grupări de morfeme sau numai părți de morfeme), între baze de derivare și rădăcină etc., apar în situații precum:

— *colțuros*, *mofturos*, *văluos* ș. a., formate cu sufixul *-os*, au baze care cuprind și cea mai mare parte a desinenței de plural *-uri* (vezi mai sus);

— *flăcăuan*, *flăcăuandru* s.a. au baza de derivare formată din rădăcină (*flăcă-*) și desinența de singular *-u-*;

— baza de derivare *-zil-*, pentru *înzili* și *zilișoară*, cuprinde, alături de rădăcina *zi-* și jumătate, *-l-*, din desinența *-le* (sînt în situație structurală identică *stelușă*, *măntălușă*, *măselușă* ș.a.);

— baza de derivare *burtăverz-*, din *burtăverzime*, constă din două rădăcini, *burt-* și *verz-*, între care s-a intercalat desinența *-ă-*;

cumsecăd-, baza de derivare pentru *cumsecădenie*, este formată din adverbul pronominal de mod *cum-*, pronumele reflexiv *-se-* și rădăcina *-căd-*, a verbului *a cădea*;

batjocori-, baza de derivare pentru *batjocoritor*, este alcătuită din rădăcina verbală *bat-*, din rădăcina nominală *-joc-*, din cea mai mare parte a desinenței de plural *-uri* (devenită, aici, *-or-*) și din sufixul, neutralizat, de infinitiv prezent, *-i-*.

Pentru alte structuri ale bazelor de derivare (structuri pe care lingvistul le poate explica prin invocarea modalităților de derivare), să se vadă *infra*;

c) există situații tipice în care sensul bazei de derivare este altul decît cel fundamental sau în care sensul acordat derivatelor de baza de derivare este specific în raport cu sensul/sensurile cuvintelor de la care provin: *lăcrimar* "piesă care împiedică pătrunderea în locuințe a apei de ploaie" are ca bază de derivare *lăcrim-*, de la *lacrimă*, "secreție apătoasă a ochilor", deci are alt sens; baza de derivare *burtăverz-*, din *burtăverzime*, are sens numai prin derivat;

d) diferența între noțiunea de bază de derivare și celelalte noțiuni definite mai sus poate fi susținută și cu alt argument: lipsa bazei de derivare în cazul unor cuvinte care au, totuși, radical, rădăcină, forme flexionare etc.; astfel, fiindcă nu stă

(încă) la baza nici unui derivat, *antenă*, care are rădăcina și radicalul *anten-*, precum și formele flexionare cunoscute, nu are și bază de derivare. Fiindcă se poate vorbi de baze de derivare și în cazul derivatelor regresive (nu numai, ca pînă acum, pentru derivatele progresive), constatăm că, dacă unele dintre acestea au bază de derivare, precum *făgadă*, provenit de la *făgădu-*, bază de derivare furnizată de verbul *făgădui*, altele nu au, nefolosindu-se, de exemplu, **tămadă* "leac", care ar fi putut proveni de la *tămădui*.

C. Clasificări ale bazelor de derivare.

a) Sub raport semantic, bazele de derivare pot fi clasificate în două categorii: baze de derivare care păstrează sensul principal, sau unul sau mai multe dintre sensurile secundare, al cuvîntului care o furnizează; baze de derivare care au sens specific, dar relaționabil, cu sensuri ale cuvîntului/cuvintelor de la care provin. Fac parte din prima categorie bazele de derivare pentru majoritatea diminutivelor și augmentativelor, precum și pentru multe alte categorii semantice de derivate (exemplificarea ni se pare superfluă); fac parte din cea de a doua categorie bazele de derivare pentru nume de plante precum *lumînărică*, *săgețică*, sau baze de derivare pentru derivate nume de obiect precum *lăcrimar*; de asemenea, baze precum sînt în *mînzește*, *pășunist* ș. a.;

b) sub raport structural (morfematic), pentru derivatele sufixale, cele mai frecvente baze au structurile:

rădăcină: *copil-* în *copilaș*, *pom-* în *pomicol* etc.;

rădăcină + desinență (menținută integral sau parțial): *flăcău-* în *flăcăuan*, *colțur-* în *colțuros*, *stel-* în *steluță*;

rădăcină + sufix lexical: *butoi-* în *butoiaș*, *mămuc-* în *mămucuță*;

rădăcină + sufix gramatical: *puter-* în *puternic*, *adună-* în *adunător*, *strîns-* în *strînsură*;

rădăcină + sufix gramatical + sufix lexical: *muncitor-* în *muncitorime*, *ninsor-* în *ninsoriu*;

prefix + rădăcină: *nebun-* în *nebie*;

prefix + rădăcină + sufix gramatical: *întări-* în *întăritor*;

rădăcină + rădăcină: *codalb-* în *codălb*, *codălbîță*, *sîntili-* în (mere) *sîntiliești*;

rădăcină + rădăcină + sufix gramatical: *binevoi-* în *binevoitor*;

rădăcină + desinență + rădăcină: *burtăverz-* în *burtăverzime*;

rădăcină + rădăcină + desinență + sufix gramatical: *batjocori-* în *batjocoritor*;

adverb + pronume + rădăcină: *cumsecăd-* în *cumsecădenie*;

prepoziție (simplă sau compusă) + rădăcină: *îndemîn-îndemînatic*; pentru derivatele prefixale, cele mai frecvente baze de derivare au structurile:

rădăcină: *-tăr-* în *întări*, *-lemn-* în *înlemni*;

rădăcină + desinență: *lume* în *nelume*, - *gîndur*- în *îngîndura*, *zil*- în *înzili* (o parte a desinenței, vezi mai sus);

rădăcină + sufix lexical + desinență: -*știință* în *neștiință*;

rădăcină + sufix gramatical: -*secat* în *neseecat*;

prefix + rădăcină + sufix gramatical: -*înnoi* în *reînnoi*;

prefix + rădăcină + sufix lexical + sufix gramatical + desinență: - *închipuit* Ø în *neînchipuit*.

Există, desigur, și alte structuri ale bazelor de derivare. Din cele exemplificate se poate observa prezența constantă a morfemelor gramaticale în bazele derivatelor prefixale și ocurența lor accidentală în cazul bazelor de derivare ale derivatelor sufixate, fapt explicabil prin crearea derivatelor prefixate de la orice formă flexionară și prin restricțiile impuse de sufixare în alegerea formei bazei.

* * *

Argumentele și precizările de mai sus dovedesc — indubitabil, ~~credem~~ — că atât sub raport structural (și, mai larg, formal), cât și din punct de vedere funcțional, noțiunea de bază de derivare este distinctă de noțiunile de rădăcină, radical, formă flexionară, temă ș. a., deci este specifică; în consecință, atunci cînd ne referim la formarea de cuvinte prin derivare trebuie să implicăm direct această noțiune și numai indirect celelalte noțiuni precizate mai sus, care, ca și

noțiunile de desinență etc., îi sînt subordonate.

NOTE:

1. Vezi A. Vraciu, D. Trocin, M. Morariu, T. Vraciu, I. Smuc, E. Stratulat, T. Macovei și G. Istrate, **Asupra aspectelor teoretice ale teoriei derivative**, "Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași", XXVI, 1980, Secțiunea a III-a, Lingvistică, p. 5-22, în care se preia teoria susținută de școala poloneză de derivatologie, în special de J. Rozvadovski, privind structura binară a derivatului.

2. Vezi lucrarea noastră **Definiția derivării**, "Limba română", XXXVII, 1988, nr. 5, p. 469-473. **Sintagma ca bază de derivare** este folosită frecvent de Laura Vasiliu în "intrările" despre formarea cuvintelor, în **Enciclopedia limbilor romanice**, sub redacția lui Marius Sala, București, 1989.

Ion DUMBRĂVEANU

Chişinău

UNELE TENDINȚE DERIVAȚIONALE PANROMANICE (I)

Materialul factual (circa 13500 derivate recente) demonstrează că în sistemul nominal panromanic există o pronunțată tendință spre renovarea inventarelor afixale ale limbilor romanice. Are loc o neologizare a sistemelor afixale, în special a celor prefixale, ca urmare a trecerii elementelor de compunere savantă de origine greacă și latină în categoria morfemelor afixale și a omonimizării unui considerabil număr de formanți derivaționali neologici. Procesul de morfemizare și omonimizare a elementelor de compunere e mai activ în sfera derivației prefixale.

Studierea proceselor derivaționale care au loc în sistemul nominal (substantival) al limbilor romanice moderne sub aspectul îmbinării și compatibilității semantico-derivaționale a bazelor derivate cu diferite categorii de formanți afixali ne permite să constatăm că majoritatea absolută a derivatelor sufixale (99, 60 %) este formată după trei macroscheme-arhetipuri: $N \rightarrow N$, $V \rightarrow N$ și $Adj \rightarrow N$. Derivate nominale formate după alte scheme

derivaționale, adică de la baze derivate ale altor părți de vorbire, au fost atestate numai în două din limbile romanice cercetate — în spaniolă și italiană, limbi în care indicele sufixării* este cel mai înalt, mai cu seamă în spaniolă (68,56%).

Examinând parametrii cantitativi ai schemelor de structurare a derivatelor sufixale mai uzuale, adică a celor trei macroformule derivaționale menționate, constatăm că cele mai productive s-au dovedit a fi derivatele endocentrice formate după macroschema $N \rightarrow N$, faptul dat constituind un indiciu concludent al tendinței generale spre endocentrism a derivării nominale în limbile romanice moderne. Astfel, 3474 de derivate sufixale din 7691 (sau 45,1 %) sînt structurate după această macroschemă derivațională ($N \rightarrow N$). Acest raport procentual constituie media sau indicele panromanice al sufixării nominale endocentrice. În trei limbi romanice — română, spaniolă și franceză — indicele endocentricității sufixale depășește media general-romanice, constituind respectiv — 51,03 (rom.), 49,30 (span.) și 48,51 (franc.). Remarcăm, de asemenea, că în română indicele endocentricității sufixării nominale e cel mai înalt, avînd, totodată, și o valoare cantitativă absolută față de derivatele sufixale exocentrice din această limbă.

Sub aspectul productivității derivaționale majoritatea absolută a derivatelor sufixale — 68,43 % în limba franceză și 93,03 % în limba portugheză — este formată după 20 de modele derivaționale mai uzuale. Cele mai productive s-au dovedit a fi modelele derivatelor postverbale cu reflexul formantului

latin **-tion(em)** (în portugheză, franceză și spaniolă) și deverbativele cu reflexul latinescului **-are** în limba română. În timp ce limbile romanice occidentale dispun de cel puțin două modele derivaționale productive de formare a deverbativelor nominale, română nu dispune decât de un singur model productiv de structurare a deverbativelor — cel cu formantul **-are** (reflexul latinescului **-mentu(m)**), productiv în limbile romanice occidentale, a ieșit din uz și nu mai este viabil și activ în română, iar neologicul **-aj** e cvazineproductiv). Prin aceasta și se explică ponderea deverbativelor recente în **-are** în română: peste 75 % din totalul deverbativelor recente. Se cere consemnat și faptul că între modelele derivaționale cu reflexul latinescului **-tion** (în limbile romanice occidentale) și cel în **-are** (din română) se observă un paralelism semantico-derivațional clar. Paralelismul în cauză ne permite să vorbim despre un izomorfism semantico-derivațional al modelelor cu formanții în discuție, aceștia din urmă având coincidențe și în variantele lor funcționale. Cu alte cuvinte, în cazul schemelor derivaționale cu reflexul latinescului **-tione(m)** și **-are** este vorba de niște arhiformanți care funcționează ca aloformanți în modele derivaționale sinonimice. De exemplu, modelele derivaționale cu formanții **-ation/ -isation, -ification** (în franc.) sau **-ación/ -ización, -ificación** (în span.) se comportă în plan semantico-derivațional ca și cele cu formanții **-are/ -izare** și **-ificare** în română. Formantul afixal **-(a)re** l-a înlocuit pe deplin pe **-(t)lune** (<tione (m),

acesta din urmă figurînd în limba română doar în omosemante omorizice în calitate de "pseudosufixe" (Ș. Berejan 1973:261) alături de **-(t)le**.

Asemenea modelului numelor de acțiune abstracte cu formantul **-tion-** din limbile romanice occidentale, modelul cu formantul **-(a)re** se caracterizează în limba română printr-o pronunțată autonomie a sensului derivațional. Faptul e confirmat și de prezența unui considerabil număr de derivate formate de la verbe potențiale (virtuale) structurate după schema $n \rightarrow v^* \rightarrow n$ sau $adj \rightarrow v^* \rightarrow n$. De exemplu: erbicidare (<*erbicida < erbid), pachetizare (<*pachetiza < pachet), manierizare (<*manieriza < manieră), eticizare (<*eticiza < etic), disponibilizare (<*disponibiliza < disponibil).

Printr-o înaltă productivitate** în toate limbile romanice cercetate se caracterizează și modelele derivaționale postadjectivale cu reflexul latinescului **-itate(m)**, precum și derivatele endocentrice create după modele ce conțin formanții **-ist-**, **-ism-** și cele exocentrice (cu excepția limbii române) cu reflexul latinescului **-mentum**.

În sistemul derivării sufixale a limbilor romanice se manifestă tendința de constituire a unor modele derivaționale corelative ce se caracterizează printr-un izomorfism semantico-structural specific. Izomorfismul corelațiilor derivaționale este o manifestare a caracterului sistemic al modelelor derivaționale care formează în limbile romanice moderne micro sisteme bine conturate și univoce. Univocitatea modelelor corelative și a formanților afixali

determină în ultimă analiză stabilitatea și trăinicia pozițiilor pe care le ocupă acestea din urmă în sistemul derivațional al limbilor romanice contemporane. Deși are o anumită concurență din partea unor modele derivaționale endocentrice, modelele în cauză continuă să rămână cea mai productivă formulă de structurare a numelor de acțiune și, de regulă, modelele derivaționale analoge după care se formează numele de agenți cedează locul modelului în discuție. De exemplu, în limbile romanice se atestă o anumită concurență a modelului în cauză din partea schemei derivaționale cu sufixoidul *-log-*. Ultima, la rândul său, concurează din ce în ce mai des cu modelul cu sufixul *-ist-*. Astfel, formanții de tipul celei span. *anestesista*, franc. *vénérologiste*, *écologiste* ș.a. se utilizează în mod curent în locul formațiilor respective cu sufixoidul *-log-* *anestesiólogo*, *vénérologue*, *écologue* ș.a., fapt care a servit unor cercetători drept temei pentru a detașa un formant nou, de exemplu, *-logiste* în limba franceză (Orr, 1958:566). În ceea ce ne privește, considerăm că "formantul *-logue*, care, fiind mai *livresc*" (Lang, 1978:145), cedează locul său nu sufixoidului *-logiste*, ci sufixului *-iste*, care, în comparație cu primul (*-logue*), este "mai accesibil purtătorilor de limbă, constituind totodată și un mijloc mai dinamic de formare de noi termeni și în alte limbi neoromanice (Lang, 1978:143).

Modelul corelativ *n + -ism → n* figurează printre cele mai productive formule ale derivării endocentrice panromanice. Derivatele cu acest formant

desemnează diferite doctrine, curente politice și ideologice, sisteme etc. De ex.: span. *carillismo*, *desarollismo*; port. *demissionismo*, *salazarismo*; franc. *clérentisme*, *életisme*, *phalocentrisme*; ital. *associazionismo*, *tattelsmo*, *vampirismo*; rom. *demiurgism*, *conjuncturism*, *românofilism*, *empiriosimbolism*, *culturologism*, *mankurtism*, *protocoronism* ș.a.

Modelele *n + -ism → n* și *n + -ist → n* formează în limbile romanice o "pereche" corelativă sui-generis, care, într-un anumit sens, asigură stabilitatea productivității ambelor scheme derivaționale. Or, din aceasta nu trebuie să se tragă concluzie că prezența cuvintelor formate după modelul *n + -ism → n* presupune neapărat și derivatele respective cu sufixul *-ist-* sau invers. Afirmatia ne-o demonstrează confruntarea datelor de ordin cantitativ de care dispunem. În limba spaniolă, bunăoară, din cele 275 de derivate cu sufixul *-ista* numai 180 au corelative cu sufixul *-ismo*; în italiană respectiv 91:79; în portugheză — 134:113; în franceză — 103:90 și în română — 202:120.

Un deosebit interes prezintă modelele corelative cu sufixul *-i-*, care servesc mai cu seamă la formarea substantivelor abstracte, precum și (în cazul omonimiei formantului) a derivatelor ce desemnează nomina loci, o totalitate de obiecte ș.a. De ex.: span. *minusvalia*, *agregaduría*; franc. *igamie*, *asymbolie*; ital. *frigorìa*, *pretoria*; rom. *demonie*, *casadorie*, *megalomanie*, *toxicomanie*, *fesenie* (<FSN) ș.a.

În limbile cercetate gradul de îmbinare nemijlocită a formantului

-i- cu baze derivative autonome sau tradiționale este diferit. Cel mai înalt grad de compatibilitate a formantului cu categoriile de baze derivative menționate s-a dovedit a fi în spaniolă și română. Dat fiind caracterul specific al structurii morfologice a cuvintelor tradiționale în limba franceză, în aceasta din urmă îmbinarea nemijlocită a formantului -ie cu bazele derivative moștenite din latină sau cu cele autohtone este practic redusă la zero în plan sincron: n-am înregistrat nici un derivat nou cu acest sufix ce ar conține baze derivative tradiționale. Incompatibilitatea sufixului -ie cu baze derivative tradiționale le-a permis unor lingviști să considere formantul în discuție absolut neproductiv. Or, după cum observă H. Marchand (1951:98), sufixul -ie, considerat de Meyer-Lübke și Nurope drept un afix "mort" în limba franceză, este în realitate viabil și productiv într-o serie întreagă de "alternanțe" derivaționale cu formanți de origine greacă de tipul -graphe/-graphie, mane/-manie etc., cu ajutorul cărora se pot forma cuvinte noi, care conțin sufixul -ie.

Astfel, creșterea numărului de formații cu sufixul -ie se află în limba franceză, ca, de altfel, și în alte limbi romanice, în funcție directă de virtualitatea unei expansiuni a derivatelor livrești cu sufixoide de origine greacă. Derivatele cu asemenea sufixoide formează în limbile romanice moderne corelații derivaționale strict determinate. Ponderea modelelor derivaționale corelative cu sufixoide de origine greacă după care se formează noi derivate cu sufixul -i- este considerabilă — 548

de formații, ceea ce constituie 15,77 % din numărul total al derivatelor endocentrice recente înregistrate.

Cea mai reprezentativă este corelația derivațională care integrează formații -log- și -logi-. Printre modelele create cu ajutorul formanților sufixoidali de origine greacă cel mai productiv s-a dovedit a fi modelul $n + \text{-logi-} \rightarrow n$. Ponderea panromanică a derivatelor formate după acest model constituie 3,95% din cantitatea totală a formațiilor endocentrice înregistrate. În majoritatea cazurilor formantul -logi- se îmbină cu baze derivaționale autonome. Câteva exemple: span. *bibliotecología*, *timbrología*; port. *hispanología*; franc. *egyptologie*, *kremlinologie*, *futurologie*; ital. *etruscologia*, *sessuologia*; rom. *eminescologie*, *robotologie*, *versologie*, *literaturologie* ș.a. Nu rareori formantul -logi- contractează relații derivaționale cu baze derivative tradiționale. De ex.: span. *mercaderología*, *flamengología*, *archivología*; rom. *viitorologie*, *iconologie*.

Expansiunea crescândă a modelului cu formantul în discuție ne-o demonstrează nu numai atașarea lui la baze autonome sau tradiționale, ci și capacitatea lui de a se îmbina cu baze derivative trunchiate. De ex.: span. *informología* (<informática); franc. *politologie* (<politique), *grammatologie* (<grammatique).

Modelul derivațional dat se află în strînsă corelație cu modelul analog cu sufixoidul -log-. La fel ca și derivatele cu formantul corelativ -logi-, formațiile ca afixoidul -log- au început să

pătrundă masiv în ultimele decenii în diferite domenii ale științei și în diverse sfere ale vieții sociale și culturale. Creșterea cantitativă a derivatelor cu acești formanți este determinată și de stricta specializare a diferitelor domenii și ramuri ale științei, care formează subdomenii autonome sau compartimente ale acesteia, reclamând denumirile corespunzătoare. A se compara: span. *diabetología* — *diabetólogo*, *vulcanología* — *vulcanólogo*; port. *hispanologia* — *hispanólogo*; franc. *futurologie* — *futurologue*, *climatologie* — *climatologue*; ital. *dietologia* — *dietologo*, *etruscologia* — *etruscologo*; rom. *eminescologie* — *eminescolog*, *robotologie* — *robotolog*, *iconologie* — *iconolog* ș.a.

Corelația modelelor derivaționale $n + \text{-logi} \rightarrow n / n + \text{-log} \rightarrow n$ este analogă celei analizate mai sus, adică modelelor cu formanții *-ist/-ism-*. Remarcăm, totodată, că în primul caz corelația modelelor nu se caracterizează printr-un izomorfism total, deoarece, după cum s-a constatat mai sus, formațiile cu sufixul *-ist-* nu întotdeauna presupun și derivatele respective cu formantul *-ism* și viceversa. În cazul modelelor cu afixele *-logi-* și *-log-*, dimpotrivă, e vorba de un izomorfism cvazitotal. Izomorfismul corelației modelelor în cauză se bazează, după părerea noastră, pe însăși univocitatea formanților care integrează schemele derivaționale. Cu alte cuvinte, semantica formanților limitează, într-un anumit sens, funcțiile derivaționale ale modelelor după care se formează derivate strict univoce. Monosemantismul formanților *-logi-* și *-log-* se explică, la rîndul său, prin

chiar caracterul afixoidal al acestora. Și, dimpotrivă, polisemitismul unuia din "membrii" modelelor corelative, de exemplu al modelului cu sufixul *-ist-* în corelația *-ism/-ist-*, poate să conducă la o "știrbire" a corelației însăși și, implicit, la un izomorfism incomplet al acesteia.

În afară de modelele derivaționale corelative analizate mai sus, în limbile romanice moderne există o serie (mai puțin productivă) de modele analoge, ce conțin sufixoide de origine grecească. Spre deosebire de modelele examinate mai sus, productivitatea derivațională a acestor modele nu este la fel în limbile analizate. În cadrul limbilor romanice occidentale modelele în cauză s-au dovedit a fi mai productive în spaniolă și franceză. Astfel, în spaniolă mai productive sînt modelele corelative cu următorii formanți: *-metro/-metría* (18:11)***, *-grafo/-grafía* (10:12), *-fobo/-fobia* (8:0), *-crata/-cracia*, *-fono/-fonía* (3:4), *-filo/-filia* (3:4), *-mano/-mania* (4:2), *-termo/-termia* (0:3) ș.a. De exemplu: *gipsometro*, *planometría*, *flufió-grafo*, *vaporigrafía*, *lusófilo*, *lusofilía*, *galofobia*, *opiomanía* ș.a. În franceză mai frecvent sînt corelativele: *-phile/-phille* (5:15), *-mètre/-metrie* (9:15), *-phobe/-phobie* (2:9), *-graphie/-graphie* (3:4), *-phone/-phonie* (6:3), *-mane/-manie* (2:5), *-gène/-genie* (4:3) ș.a. De ex.: *jazzophile*, *diffusiomètre*, *technophobie*, *vénérphobie*, *bronzomanie*, *sexocratie*, *farlingographie*, *anglomanie*, *expertocrate* ș.a. În celelalte limbi romanice derivatele corelative analoge sînt mai puțin numeroase. Iată cîteva exemple din română și

italiană: rom. vitezoman, spectacolografie, ondulograf, alcooloscop, respirometru, vikingofil, neologomanie, rusofon, rusofob, românofob, românofobie; ital. stratigrafia, schemografia, farmacomane, tossicomane, claustrofobia, sessuofobo ș.a.

Din punctul de vedere al sensului derivațional exprimat de derivatele formate cu ajutorul sufixoidelor de origine grecească, semantica acestora din urmă în majoritatea absolută a cazurilor este univocă. Un interes deosebit îl prezintă cazurile de omonimizare a unor formanți izolați și a modelelor respective. De exemplu, după modelul **n + -phone** → **n**, de obicei, se formează derivate ce desemnează diferite aparate sau instrumente, adică obiecte inanimate. În unele cazuri după acest model se formează derivate ce desemnează persoane ce vorbesc în limba indicată de bază derivativă respectivă. De exemplu: rom. **rusofon**, **hispanofon**, **arabofon**; franc. **néerlandophone**, **créolophone**. Derivatele de felul acestora au corelative derivaționale abstracte de tipul franc. **francophonie**, **lusophonie** sau span. **anglofonía**, **francofonía**, fapt care ne permite să constatăm prezența în aceste limbi a unor formanți și modele omonimice: **-fon₁** și **-fon₂**, **-phone₁** și **phone₂**, **-fono₁** și **-fonía₂**. Or, spre deosebire de prefixoide, cazurile de omonimizare a sufixoidelor în discuție ocupă o poziție periferică în cadrul microsistemelor sufixale cercetate și în linii mari nu afectează omogenitatea funcțională a formanților sufixoidali analizați, care, de regulă, au un caracter

univoc. Analiza efectuată a demonstrat că formantul **-i-** se păstrează în mod implicit nu numai în formanți tradiționali de tipul concreșterii (amalgamului) sufixale **-eri-** (**-ărie**) (de ex.: rom. **benzinărie**; franc. **gentilhomme**), ci și într-o serie de formanți sufixoidali de origine greacă, prin intermediul cărora în limbile romanice actuale se formează un microsistem de modele derivaționale izomorfe (corelative).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. S. G. Berejan, *Semanticescája ekvivalentnosti lexiceskih ediniť*, Chișinău, Știința, 1973.
2. M. F. Lang, *Some recent derivations in -ista*, "Modern Languages", 1978, vol. LIX.
3. R. Marchand, *Esquisse d'une description des principales alternances dérivatives dans le français d'aujourd'hui*, "Studia Linguistica", 1951, Année 5, n 2.
4. J. Orr, *-logue ou -logiste?*, "Vie et langage", 1958, n 92.

NOTE:

*Indicele sufixării (indicele ponderii specifice absolute) este determinat de raportul procentual al derivatelor sufixale față de numărul total al formațiilor afixale nominale analizate.

**Mai detaliat despre productivitatea modelelor sufixale în limbile romanice cercetate a se vedea: I.M. Dumbrăveanu, *Uzual'nie shem i modeli sufixal'nih proizvodnih romanskih iazikov*// *Lexiceskaia i grammaticeskaia semantika romanskih i ghermanskih iazikov*. Chișinău: Știința, 1989, p.7,8.

*** Cifrele din paranteze indică raportul cantitativ al derivatelor corelative.

Raisa GALBEN

Chişinău

CÎTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND VERBELE FACTITIV-CAUZATIVE

Deși în ultimele decenii s-au făcut mari progrese în ceea ce privește studierea planului conținutului diverselor părți de vorbire, totuși au rămas încă neexplorate mai multe categorii din domeniul semanticii, în speță din cea a verbului. Una din aceste categorii este cauzativitatea.

În sistemul lexical al limbii române există verbe, numite factitive sau cauzative, a căror semantică include două acțiuni: acțiunea-îmbold sau stimuloare (cauzatoare) și acțiunea-efect (cauzată), de tipul: *a întrista* "a face (pe cineva) să fie trist"; *a adormi* (tranz.) "a face (pe cineva) să doarmă"; *a înroși* "a face să devină roșu" etc. Componenta semantică a altor verbe nu conține decât semnificația de îmbold sau stimulare către săvârșirea unei acțiuni, adică numai semnul acțiunii cauzatoare, iar acțiunea cauzată este exprimată separat printr-un alt verb finit. De ex.: *a face*, *a ruga*, *a porunci*, *a determina*, *a obliga* etc. Verbele de acest tip formează sintagme cu două verbe finite ce exprimă situația cauzativă:

(1)

... ceva *a făcut-o să se întoarcă*, ce anume? (M. Preda).

Aceste caracteristici lexico-semantică le conferă cauzativelor un statut gramatical specific.

În articolul de față vom examina unele aspecte privind delimitarea verbelor și construcțiilor cu sens factitiv-cauzativ în limba română contemporană.

Problema verbelor factitiv-cauzative a fost pe larg studiată în limbile rusă și franceză. În limba română însă, după câte știm, nu s-a publicat pînă în prezent un studiu detaliat, deși în unele lucrări de specialitate se amintește și despre sensul factitiv-cauzativ al unor verbe sau al unor construcții sintactice.

Ținem să subliniem că termenul "factitiv" este utilizat mai frecvent, el înlocuind un alt termen — "cauzativ". Explicația rezidă în faptul că în limbă avem verbul cauzativ *a face* (fr.: *faire*; it.: *fare*; sp.: *hacer*) care a și generat termenul dat. În realitate însă construcția cu *a face* este doar unul din mijloacele de exprimare a cauzativității, iar sensul de factitiv este doar unul din aspectele cauzativității. De aceea pentru a denumi categoria verbelor în cauză vom folosi în continuare termenul "cauzativ", care, avînd un sens mai larg, include și factitivele.

Termenii "cauzalitate", "cauzativitate", "cauzal", "cauzativ" au un larg teren de întrebuințare. În plan filozofic "cauzalitatea" este o categorie folosită pentru desemnarea legăturii genetice necesare a fenomenelor, dintre care una (numită cauză) se află în interdependență de alta (numită efect sau acțiune)¹. Cu alte cuvinte, prin termenul "cauzalitate" este redată legătura de cauză-efect dintre

două situații (o situație (acțiune) generează o altă situație (acțiune)).

Să vedem ce prezintă termenul "cauzativ" din punct de vedere lingvistic. Prof. Olga Ahmanova dă următoarea definiție: "cauzal" — cea ce exprimă o dependență motivată sau ceea ce se află în legătură cu exprimarea unei astfel de dependențe; ceea ce are semnificația de motiv sau imbold, exprimat prin mijloace sintactice, spre exemplu prin intermediul unui grup special de jonctive și al echivalentelor lor frazeologice. Astfel, putem vorbi despre relații cauzale, îmbinare de cuvinte cu sens cauzal (*datorită împrejurărilor, grație împrejurărilor favorabile*), jonctive cauzale (*pentru că, fiindcă* etc.), propoziție cauzală ².

În strînsă legătură cu termenul examinat mai sus trebuie să fie tratat și termenul "cauzativ" sau "factitiv" (engl.: *causative*; fr.: *causatif*; ger.: *kausativ*; sp.: *causativo*). Aceasta provine de la latinescul *causa* și are semnificația de "motiv", "imbold" al acțiunii. Spre a ilustra cele expuse mai sus aducem cîteva exemple de verbe cauzative: *a înveseli* = "a face pe cineva să fie vesel"; *a așeza* = "a face pe cineva să șadă"; *a aprinde* = "a face să ardă"; *a arăta* = "a face să vadă"; fr.: *montrer* = "faire voir"; *annoncer* = "faire savoir"; *expliquer* = "faire comprendre"; *égayer* = "faire être gai" etc. Cu alte cuvinte, verbele în discuție semnifică provocarea acțiunii exprimate de radicalul verbului cauzativ.

Majoritatea lingviștilor examinează categoria de "cauzativitate" în strînsă legătură cu verbele și construcțiile cauzative. Astfel, lingvistul Ivan Evseev scrie că

termenul factitiv (cauzativ) este folosit în mod obișnuit în limbă pentru a denumi o categorie a verbelor tranzitive, înzestrate cu un indice formal (terminație, sufix, prefix etc.) care le conferă sensul de "a face, a determina pe cineva să efectueze o acțiune denotată prin tema verbului" ³. Aici se cere a fi făcută o remarcă, și anume că în ceea ce privește indiciul formal, el se referă, în primul rînd, la acele limbi care și-au păstrat morfemele derivate speciale pentru formarea cauzativelor ⁴.

Mult mai plauzibilă pare a fi definirea cauzativității ce pornește de la criteriul semantic. Lingvista E. Cordy scrie că prin termenul "cauzativitate" este redată legătura de cauză-efect dintre două situații (o situație generează o altă situație). Componentii de bază ai situației cauzative sînt cel puțin două micrositații ce se află în raport de cauzativitate sau motivație ⁵.

O poziție similară la explicarea termenului "verb cauzativ" ocupă și Sebastian Popescu. D-sa notează: "În mod curent prin factitive se înțeleg verbele care exprimă ideea de "a face pe cineva să facă ceva" sau de "a face pe cineva sau ceva să fie într-un anumit fel, să capete o anumită calitate sau stare" ⁶. Așadar, în urma declanșării din voința subiectului a unui proces rezultă o nouă calitate sau stare pe care o capătă persoana sau obiectul ce a trecut prin procesul respectiv.

În temeiul celor spuse vom considera și noi cauzative propriu-zise verbele ce pot fi definite prin formula: "a face pe cineva să înfăptuiască o acțiune" sau "a face pe cineva sau ceva să fie într-un anumit fel, să capete o anumită stare, calitate". Ca urmare, fiind

impulsionat de acțiunea verbului de bază, pacientul-persoană realizează o altă acțiune, își modifică starea, iar pacientul-obiect își schimbă locul, starea, însușirile.

Iată câteva exemple de verbe cauzative extrase din DLRLC:

ACTIVIZA, -ez, vb.I. Tranz. A face pe cineva să lucreze mai activ, a spori însuflețirea la lucru a cuiva (DLRLC, I, p.177)

DESCURAJA, -ez, vb.I. Tranz. A face să-și piardă curajul, entuziasmul, interesul, nădejdea (DLRLC, II, p.68).

DESHIDRATA, -ez, vb.I. Tranz. A face ca un corp să-și piardă, total sau parțial, apa pe care o conține în mod normal (DLRLC, II, p.72)

Conform opiniei cercetătoarei M.Rădulescu ⁷, pentru prima dată categoria cauzativului în limba română a fost menționată de către acad. Al.Graur în studiul său "Les verbes réfléchi en roumain" ⁸. Este vorba aici de niște construcții, unele cu verbe la forma activă de tipul: Și bietu tată-su cît a cheltuit pînă l-a studiat "cît a cheltuit bietul tată-su pînă l-a făcut să studieze", altele (de care s-a ocupat în special în lucrarea amintită) cu verbul la forma reflexivă de tipul: *a se alege deputat* "se (faire) élire député" (sau o formă asemănătoare din limbajul popular: *mă pun delegat* "je me fais nommer délégué"); *a se căuta* "se (faire) soigner (par un médecin etc.)", *a-și face un rînd de haine* "se (faire) faire un complet", *a se rade*, *a se tunde* "se (faire) raser, se (faire) couper les cheveux" etc.

Din cele expuse mai sus reiese că unul din semnele distinctive ale cauzativelor este faptul că ele comportă semnificația de imbold spre săvîrșirea acțiunii exprimate prin

tema verbului dat. Acest semn distinctiv al verbelor cauzative se află într-o strînsă legătură cu altul, și anume capacitatea de a forma opoziții semantice cu verbe paralele sau dublete noncauzative: a întrista — a se întrista; a aprinde — a arde; a așeza — a ședea etc.

Acad. Iorgu Iordan, referindu-se la formarea unor verbe noi în limba română, menționa o categorie de verbe numite factitive, care "spun că se "face" (se "înfăptuiește") ceva" și care au apărut ca și alte formații lexicale, pentru că "prin crearea unui verb nou se evită o perifrază" ⁹. Comp. *Se privatizează* o întreprindere cu *Se face privatizarea* unei întreprinderi.

În **Gramatica limbii române** se precizează că sensul *cauzativ* se redă, în general, cu ajutorul verbului *a face*: Alții fac să vibreze... toaca și clopotul (Odobescu, **Istoria arheologiei**, p. 219), dar și cu ajutorul verbului *a pune*: *mă tund* "pun pe frizer să mă tundă", *îmi fac un rînd de haine* "pun pe croitor să-mi facă un rînd de haine" ¹⁰. Tot aici se spune că nuanța cauzativă apare și la unele verbe formate cu prefixul *-a*: *a așeza* "a face pe cineva să șadă", *a adormi* "a face pe cineva să doarmă" sau la unele verbe folosite cu pronumele reflexiv: *mă operez* "fac pe chirurg să mă opereze" ¹¹.

Ținînd cont de importanța dată semanticii de către lingviști în cercetările de limbă, mai cu seamă în cele de sintaxă ("...gramatica (morfologia și sintaxa) nu poate fi privită în afara sensului elementelor ei componente" ¹²), vom încerca în continuare să dezvăluim unele aspecte ale structurii semantice a verbelor cauzative.

Dat fiind caracterul bilateral al semnului lingvistic, în orice limbă naturală atât semnificatul, cât și semnificantul, avînd o structură complexă, ar putea fi dezmembrate în părțile lor componente, pe care L. Hjelmslev le-a numit *figuri* ¹³. Ca urmare am putea obține un număr finit de figuri prin ale căror combinații diferite s-ar constitui o diversitate de semnificații și semnificanți. Semnificația unui cuvînt este concepută ca o structură formată din elemente minimale de sens, denumite *trăsături pertinente (distinctive)* ¹⁴.

Examinînd o serie de verbe cauzative, se poate constata că semnificația acestora este alcătuită din următoarele elemente semantice: "A face așa ca B să devină C" sau "A face pe B să săvîrșească acțiunea de a...". Toate aceste verbe au o valență sintactică cu cel puțin două subiecte: unul S_1 al acțiunii cauzatoare, numit și *agent*, și altul S_2 , numit *pacient* ¹⁵, al acțiunii cauzate ce arată că S_2 trece într-o altă stare decît cea inițială (fie că au loc modificări interne sau externe în sfera subiectului, fie că acesta își schimbă locul) sau că S_2 este impus, îndemnat, rugat ș.a.m.d. să săvîrșească o altă acțiune: *a anunța* = a face să știe; *a decide* = a face (a determina) pe cineva să săvîrșească o acțiune; *a ruga să vină* = a face așa ca cineva să vină etc.

La examinarea semnificației de bază a acestor verbe are loc "dezmembrarea" ei în elemente mai simple, sensul verbului cauzativ *a face* fiind nelipsit, el constituind o parte componentă a structurii lor semantice. Anume sensul acestui verb, ce exprimă cauzativitatea la cel mai abstract nivel, și este ele-

mentul semantic comun ce unește verbele în discuție în categoria cauzativelor. Verbul *a face* devine un fel de marcă a cauzativității.

Procesul descompunerii sensului lexical în trăsături pertinente (constituenți semantici minimali), cunoscut sub mai multe denumiri ("analiză semică" ¹⁶, "analiză componentială", "analiză în trăsături distinctive" ¹⁷), se bucură de o mare popularitate printre lingviști.

Componentul semantic al cauzativității își găsește expresie lingvistică (explicită sau implicită) în posibilitățile combinatorii ale unităților lexico-semantice, în legăturile și opozițiile lor semantice, precum și în particularitățile funcționale ale acestora.

După cum afirmă prof. A.Ciobanu, "sintaxa activă pornește nu de la formă (deși aceasta nu este neglijată), ci de la conținut, urmărind comportarea elementelor constitutive ale propoziției (enunțului) în situații verbale concrete" ¹⁸. Pentru primatul conținutului în examinarea faptelor de limbă a pledat și lingvistul rus I.I.Meșceaninov ¹⁹.

Nu putem să nu amintim aici și cuvintele ilustrului romanist R.A. Budagov: "...gramatica trebuie să studieze raporturile în cea mai strînsă interacțiune a lor cu semnificația. În caz contrar, ea devine formalistă" ²⁰.

Acest principiu poate fi aplicat și la studierea cîmpului lexico-gramatical (CLG) ²¹ sau funcțional-semantic ²² al cauzativității. Unul din mijloacele de exprimare a situației cauzative este cel lexical sau supletiv ²³, care e destul de răspîndit în limba română. Opoziția cauzativ/noncauzativ se realizează

prin opunerea lexemelor: a arăta "a face să vadă" — a vedea; a aprinde "a face să ardă" — a arde; a da "a face să aibă (să ia)" — a avea, a lua. Primul verb din fiecare pereche este un cauzativ semantic. Însă la depistarea cutărui sai cutărui component semantic nu totdeauna e suficient să apelăm numai la opoziția semantică. De multe ori în ajutor ne vine contextul, mai ales în cazul derivării semantice implicite. Să exemplificăm. După cum indică DLRLC, verbul *a da* are multiple semnificații (16). Vom examina în continuare numai două din acestea:

(2)
Ia-mă pe mine, că eu-s mai frumoasă și dau putere celui ce mă rupe, zise una (floarea)... (I.Slavici).

(3)
Ce treabă ai tu de aceea? îi zise împăratul minios și-i dăte o palmă pe de-a dreapta și una pe de-a stînga (I. Slavici).

În (2) *a da*, după cum reiese din context, apare cu următoarea semnificație: "A pune pe cineva în posesiunea unui lucru" (DLRLC, II, 1-6), adică "A face (pe cineva) să aibă". Structura semantică a verbului vizat conține cauzativul *a face*, prin urmare, lexemul *a da* din (2) este un cauzativ semantic. Complementul direct în cazul dat indică lucrul (obiectul) posedat sau care este trecut în posesia cuiva.

Odată cu schimbarea anturajului lexico-semantic al verbului *a da* din (3) se schimbă radical și semnificația sau structura semantică a acestuia. În acest context nu-l mai putem percepe ca pe un cauzativ, deși el rămîne a fi tranzitiv. În DLRLC găsim următoarea explicație a acestui semem: "Intranz. A lovi, a izbi, a

bate" și "Tranz. și absolut; complementul indică persoana lovită, lovitura sau instrumentul întrebuințat la lovit" (DLRLC, II, p. 1-6). Prin urmare, *a da o palmă* = a lovi (cu palma), a pălmui.

Este interesant de observat că *a da o palmă (un pumn)* nu este echivalent din punct de vedere gramatical cu *a da cu palma (cu piciorul, pumnul, sabia etc.)*, deoarece în expresia *a da o palmă* verbul *a da*, pierzîndu-și sensul său de bază, intră în componența unei locuțiuni ce se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire, în cazul nostru ea are funcția de predicat-verbal simplu. *A da cu palma* se descompune în unitățile lexicale constituente, fiecare avîndu-și funcția sa: *a da* (a lovi) cu ce? *cu palma*, unde *cu palma* este un complement instrumental.

Un alt mijloc de exprimare a cauzativității în limba română este opoziția sintagmatică în cadrul căreia valoarea tranzitivă a unui verb se opune valorii intranzitive a acestuia. Există în limba română o serie de verbe al căror sens de bază este intranzitiv, dar care în anumite enunțuri capătă un sens cauzativ, adică devin tranzitive. Pentru a preciza structura semantică a verbului apelăm la distribuția sintactică a lui. Iată un exemplu concret:

(4)
Obrazul comisoarei *a albit* de năvala singelui la inimă... (M.Sadoveanu).

În (4) verbul *a albit* este intranzitiv și are sens eventiv (de devenire) = *a devenit alb*. În momentul în care formula distribuțională se schimbă și subiectul devine obiect direct,

verbul devine tranzitiv cu sens cauzativ. Căpătăm următoarea transformă: (T₁) Năvala singelui la inimă *a albit* (a făcut să devină alb) obrazul comisoarei.

De regulă, în imediata apropiere a verbului cauzativ apare un complement direct, exprimat de cele mai multe ori printr-un pronume personal în Ac., care de fapt indică persoana sau obiectul ce săvârșește acțiunea sau trece în starea cauzată. În acest caz delimitarea sensului cauzativ nu prezintă dificultăți. A se compara:

(5)
La porți s-arată tînărul Florin,
În jur de ziduri calul și-l *colindă*
(M.Eminescu).

(6)
Pe dealuri cu arături *colindam* cu
pușca în spate (M.Sadoveanu).

Anumite dificultăți la delimitarea sensului cauzativ apar atunci cînd obiectul direct este exprimat printr-un substantiv în Ac. fără prepoziție, iar verbul-predicat este la forma persoanei a III-a. În asemenea cazuri este aproape imposibil a depista valoarea cauzativă a verbului și deci particularitățile lui gramaticale, fără a apela la un context mai larg. Iată un exemplu concludent în această privință:

(7)
Și-n acel moment de taină cînd
s-ar crede că-i fericire,
Poate-ar *învia* în ochiu-i ochiul
lumii cei antice...
(M.Eminescu)

În aceste versuri eminesciene găsim verbul *a învia* la condițional prezent, pers. a III-a, sing., urmat de un substantiv cu prepoziție în funcție de complement circumstanțial de loc. Pînă aici situația e

clară. După complementul circumstanțial în distribuția verbului apare un substantiv fără prepoziție. Acest fapt creează o ambiguitate a conținutului gramatical. DLRLC indică că verbul *a învia* are două sensuri diferite: unul de bază, intransitiv, și al doilea, tranzitiv. Dacă admitem că în versul de mai sus verbul în cauză are valoare intransitivă, atunci substantivul *ochiul* este la cazul N. cu funcție de subiect al verbului-predicat *a învia*. Ar fi posibilă însă și o altă interpretare, și anume — că *a învia* în contextul dat ar realiza valoarea de verb tranzitiv cauzativ. În acest caz sensul este următorul: eroul principal (demonul) face ca ochiul lumii antice să învie în propriul său ochi, deci substantivul *ochiul* are funcția de complement direct.

Apelînd la un context mai larg, observăm că poetul folosește și alte verbe la aceeași formă ca și *a învia*. În cazul acestor verbe însă acțiunea este înfăptuită în mod vădit de eroul central, verbele fiind însoțite de pronumele reflexiv: "S-ar pricepe pe el însuși acel demon... s-ar renaște,/ Mistuit de focul propriu, el atunci s-ar recunoaște". Și mai departe: "El ar frînge-n vers adonic limba lui ca și Horațiu;/ Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi..."

Am putea deci presupune că poetul a folosit verbul *a învia* cu valoarea cauzativă a acestuia. Prin urmare, eroul literar "poate că ar face să învie în ochiu-i ochiul lumii cei antice", iar apoi "cu patimă adîncă ar privi-o s-o adore". Din punct de vedere sintactico-funcțional acest verb este un tranzitiv activ, iar substantivul *ochiul* are funcția de complement direct.

Și mai neclară pare a fi situația în versurile ce urmează:

(8)

Și atunci de-a fi astfel... atunci în vecie
Sufierea ta caldă ea *n-o să învie*"
(M.Eminescu)

Aici verbul *a învia* are o distribuție specifică în care apar două nume: un substantiv și un pronume și ambele la aceeași formă cauzală, cea de N. Substantivul *sufierea* ar mai putea fi interpretat și ca fiind la Ac. fără prepoziție și deci avînd funcție de complement direct pe lingă verbul *a învia*. În cazul acesta verbul ar urma să fie tratat drept un tranzitiv-cauzativ și, prin urmare, versul ar trebui "descifrat" ca: "Un oarecine (Ea) ar putea face ca suflarea frumoasei tinere care a murit să nu mai învie".

Contextul însă ne arată că pronumele *ea* nu ține locul unui alt nume decît al celui în preajma căruia se află, deci a substantivului *sufierea*, adică e vorba aici de o reduplicare a substantivului în N. de către pronumele *ea*. Cu alte cuvinte, pronumele respectiv nu înlocuiește numele unui agent extern, al unui subiect cauzator al acțiunii exprimate de verbul *a învia*. Verbul în cauză este un intransitiv cu un singur actant — substantivul *sufierea*.

Lapidarele noastre observări nu pot, desigur, pretinde la o elucidare a problemei verbelor cauzative în ansamblu. N-am făcut decît să relevăm importanța categoriei semantice a cauzativității ce reprezintă unul din momentele de interacțiune și fuziune dintre lexicologie și gramatică și în special dintre semantică și sintaxă. Această categorie de verbe prezintă un deosebit interes pentru diferitele niveluri ale limbii (lexicologie, semasiologie, gramatică) și necesită un studiu aprofundat.

NOTE:

1. Dicționar de filozofie, Ed. IY, Chișinău, 1985, p.146.
2. O. S. Ahmanova, *Slovari lingvisticeskikh terminov*, Moscova, 1966, p.193.
3. Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p.102.
4. Fenomen ce se observă în limbile ugrofinice, iberocaucaziene, chino-tibetane ș.a. Vezi: *Tipologhia kauzativnyh konstrukcij. Morfologiceskij kauzativ*, Leningrad, 1969.
5. E. E. Cordy, *Modal'nye i kauzativnye glagoly v sovremennom frantzuzskom jazyke*, Leningrad, 1988, p.21.
6. Sebastian Popescu, *Exprimarea factitivului în limba greacă* // în "Studii clasice", IY, Buc., 1962, p.29.
7. E. Papp, M. Rădulescu, *Verbe și construcții cu sens factitiv-cauzativ în limba română* // "Limba română", 1975, nr. 2, p.101.
8. "Bulletin Linguistique", IY, Buc., 1938, p.42-89.
9. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Buc., 1956, p.241.
10. Gramatica limbii române, vol.I, Ed.I, Buc., 1954, p.242.
11. Ibidem, p.242.
12. A. Ciobanu, *Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p.23.
13. Iu. D. Apresian, *O pon'atijah i metodah strukturnoj leksikologii* // Problemy strukturnoj lingvistiki, Moscova, 1962, p.141.
14. Vezi: Ivan Evseev, *Semantica...*, p.8.
15. W. Chafe, *Znacenie i struktura jazyka* (traducere din engleză), Moscova, 1975, p.118-119.
16. C. Maneca, *Analiza semică a lexicului. Cu aplicare la lexicul de origine latină al limbii române* // "Limba română", 1969, nr.1.
17. *Tratat de lingvistică generală*, Buc., 1971, p.132.
18. A. Ciobanu, *Sintaxa...*, p.70.
19. I. I. Meščianinov, *Členy predloženija i časty reči*, M.-L., 1975.
20. R. A. Budagov, *V zascitu pon'atija slova* // "Voprosy jazykoznanija", 1983, nr.1, p.23.
21. E. V. Gulyga, E. I. Šendels, *Grammatico-leksičeskie pol'a v sovremennom nemetkom jazyke*, Moscova, 1969.
22. A. V. Bondarko, *K problematike funkčional'no-semantičeskikh kategorij* // "Voprosy jazykoznanija", nr. 2, 1967.
23. *Tipologija kauzativnyh konstrukcij...*, p.20-50.

ABREVIERI:

DLRLC - Dicționarul limbii române literare contemporane, 4 vol., Buc., 1956-1957.

Noemi BOMHER

Iași

FASCINAȚIA LECTURII: MODELUL ROMANESC DE ASUMARE A LUMII

Probabil că originea romanului, ca și a basmului, se află în narațiunile rostite de oameni în jurul focului, obligându-i pe cei din jur să fie atenți la **fapte**. Față de basm, însă, în care soluția fericită urma întotdeauna unor intervenții miraculoase, în cadrul romanului, publicul receptor trebuie să fie conștient imediat că tiparul în care se succed evenimentele este asemănător cu sistemul de viață și de gândire al celor ce ascultă. Schema traseului inițiativ poate fi aceeași într-un basm, într-o epopee, într-un poem, dar cuplajul operă—receptor funcționează ca o structură spirituală de identificare, cu implicații ce glisează din timpul și spațiul epic în timpul și spațiul real. Aceasta nu exclude o curiozitate geografică, etnografică, morală, concentrarea atenției asupra vieții exterioare și interioare; dar presupune, în primul rând, o experiență exterioară și spirituală a unui personaj ce poate evada, nu neapărat contradictoriu față de sine și societate, ca în epopee, tragedie, din propriul sistem, ci pur și simplu proiectându-se în polis, în cetatea în care trăiește, evidențiindu-se.

Romanul presupune însă umanizare, ajustarea implicațiilor eroice după norme spirituale; eroii romanului se nasc după ce au apus

zeii, după ce nu mai există sacrificiu și extaz, ci numai aventură, dragoste, în cadrul unor valori morale (curaj, fidelitate, onestitate), interferând elementele basmului cu lumea obișnuită.

Structura romanului este foarte veche. Încă din antichitatea orientală, apoi cea greacă și romană, cu relatări de călătorii fictive sau reale, cu secvențe de intrigă, construite umoristic, cu fantezie exaltată în profunzime, cu un conflict ostentativ inventat, neeroic, dar posibil.

Legile generale ale speciei românești diferă de poveste sau scurta povestioară, căci romanul presupune o întindere mai mare, cu o convergență în arhetipul povestirii, nuvelei, baladei, dar și cu o eliberare de legendă în favoarea deconectării. Romanul este o artă narativă, populară la origine, în versuri sau proză (mai mult de cincizeci de mii de cuvinte), care combină rituri vechi și mistere, utilizând rețete bine dozate, ca să nu producă stupoare sau neliniște. Latențele românești există în fiecare dintre noi. În secolul al XVIII-lea, o dată cu răspîndirea hîrtiei, domnii și în special doamnele acceptă ușor trucul propus de un manuscris, ce cuprinde relatări exacte, inventate în fapt, dar simulînd realitatea.

Obiectivul fundamental al oricărui roman rămîne posibilitatea de a broda o poveste credibilă, din cînd în cînd misterioasă, cu intrigă (de acțiune, de gândire și de caracter), cu un spațiu interior și exterior recognoscibil, cu situarea într-un context istoric al faptelor narate, cu introducerea unor aventuri de dragoste, fidelitate și moarte, ce încorporează seducătoarea aventură și reverberații patetice. Romanul permite ficțiunea exuberantă și imaginarul dezlănțuit. Din cînd în cînd în roman trebuie să apară personalități și ficțiunea își permite vocația moralizatoare (Curtius Rufus,

secolul I p. Hr., **Viața lui Alexandru Macedon**).

Primul roman românesc, **Istoria ieroglifică** (1705) al lui Dimitrie Cantemir, seduce dificil pe cititorul neinițiat. Este un roman cu cheie, mistic, cu mesaje străvechi, cu metamorfoze, cu simboluri și alegorii. Chiar dacă în final ni se oferă cheia, sub forma unei scări a numerelor, strategia schematică hermetistă cere o inițiere. De aceea, interpretarea esoterică a acestui roman deosebit cere o învăluire spiralată, dificilă și prezența unor **signa obscura** nu se dezvăluie decât celor ce pot cunoaște drumul prin labirint, fie cu ajutorul firului Ariadnei, fie cu ajutorul luminii răspândite de coroana ei. Întrucât o deplasare inițiată prin acest roman este primejdioasă oral, punem sub semnul lui Hermes, ermetic, un roman foarte simplu, **Ciocolii vechi și noi** (1863) de Nicolae Filimon, dar pe care însuși autorul l-a pus sub semnul alegoric al unui fapt de conștiință ("*Ce naște din pisică, șoareci mănâncă*").

Începutul acestui roman (care a plăcut atât de mult lui G. Călinescu, încât în 1938 a reluat viața lui Felix Sima de la piciorul scării pe care o părăsise Dinu Păturică) vizează comprehensiunea stratului de adâncime al textului, ce ne oferă, ca și în cazul romanului lui Dimitrie Cantemir, o scară, numai că această scară nu mai poate fi descifrată, prin numere și scenarii, în final, ci se țese sub pecetea tainei textului românesc:

"Într-o dimineață din luna lui octombrie, anul 1814, un june de 22 de ani, scurt la statură, cu fața oacheșă, ochi negri plini de viclenie, un nas drept și cu vârful cam ridicat în sus, ce indică ambițiunea și mîndria grosolană, îmbrăcat cu un anteriu de șamalgea rupt în spate, cu caravani de pînză de casă vâpsiți cafeniu, încins cu o bucată de pînză cu mîrginile cusute în gherghef, cu

*picioarele goale băgate în niște iminei de saftian, care fuseseră odată roșii, dar își pierduseră culoarea din cauza vechimei, la încălțătoare cu niște călimări colosale de alamă, în cap cu cauc de șal, a cărui culoare nu se putea distinge din cauza peticelor de diferite materii cu care era cîrpit, și purtînd ca veștimînt de căpetenie o fermenă de pabriu ca paiul grîului, căptușit cu bogasiu roșu, un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stîlpii intrării..."*¹

Cîteva din aceste "taine" au fost descifrate de criticii literari. De exemplu, forma de basm a întregului text, în care finalul epic disimulează nevoia de ordine a autorului. Vizibil sărac, creatorul de cronici muzicale și teatrale, "excursionist" în Germania meridională, încearcă, în față nevăzută, să pedepsească subiecții neimplicați ce joacă roluri secunde și false, singurul ce vestește relația cu divinitatea fiind Banul C., ce înnoadă începutul și sfîrșitul, răsplătindu-l pe vîtaful Gheorghe cu ajutorul Mariei, fiica sa. Dacă citim cu atenție, scenariul argumentării este acesta: fiul lui Ghinea Păturică, Dinu, pare că meditează la baza scării caselor lui Andronache Tuzluc; reușește, cu ajutorul cărții și al învățăturii, să urce scara, dar se prăbușește sigur, căci reprezentantul autorului și al lui Dumnezeu, noul Domnitor, îl trimite la ocnă. O dată cu el, "mărăcinii" adjuvanți, iresponsabili, pier și ei: Andronache Tuzluc înnebunește, apoi moare, Chera Duduca, iubita lui Tuzluc și a lui Dinu Păturică, este ucisă, iar kir Costea Chiorul, misterios confident și îndrumător, este pedepsit. Față de basm, a dispărut rolul lui Făt-Frumos, căci Gheorghe vine din afară și cititorul urmărește schema încolăcirii răului, ineputabil în invenții și mișcare fiind Dinu Păturică, protagonistul, personaj

rotund sau stilizat, iubit sau hulit, sacrificat, în final, în timp, spațiu și narațiune.

Realizarea inițiativă este o retragere din bine, o poticnire în rău, o lipsă a secretului, căci față de "a fost odată", totul este pus în prezent, în *fiind*, în *ființare*. Autorul produce un prolog și o dedicațiune; "spintecă" viața, pentru a afla, prin frecvență, cine merită să-i concretizeze talentul, apoi dedică cititorului-ciocoi textul și apoi construiește, în plan real, un basm întors pe dos despre balaurul ucis de Făt-Frumos. Numele este din start circumspect: Păturică (de la *pătură*), dar presupune voință, capacitate de a depăși printr-o modalitate superioară trăitul. Ghinea Păturică a reușit puțin, căci îmbrăcăminte a fiului demonstrează sărăcia, în schimb i-a permis uimire, "*nasul ce reda ambițiune*" și l-a lăsat să știe să folosească "*călămărilor*" de cerneală din brîu, imense. Tînărul care aduce în două panere păstrăvi și o scrisoare de la tatăl său știe să scrie și această imensitate și complexitate a cosmosului este dezvăluită treptat, căci cel care spăla ciubucele, ciubucciu, trăiește uimiri superioare, citindu-l pe "*Macchiavel*" și descoperă farmecul camerei, o treaptă psihică, și nu una fizică. El este un *philo-mythos* și concentrarea de mirări poate duce la *philo-sophos*, căci el știe ce gîndește Chera Duduca.

Am crede, de fapt, că există aici o metodă negativă, corosivă, un scandal prin excelență, prin care punctul negru, neverosimil, ne duce către sensul ascuns — această hermeneutică a tăcerii. Poate că cel mai puțin citit capitol este *punctus focus* al imaginarului din text: **Italiana în Algir**, pandant cu muzica și **coregrafia** în timpul lui Caragea. În acest context e vorba despre lumea boemă a vremii. Capitolul XVII începe cu "*Pe cînd Păturică se ocupa*

cu predarea acestei lecții de comunism practic, deodată se auzi răsunînd în spațioasa anticameră amestecul unor sunete ascuțite și îngîinate; o păreche de lăutari începuse a cînta din gură și din viori melodia adaptată pe versurile următoare: *Cine la amor nu crede/ N-ar mai călca iarba verde;*"², lăutarii, aduși la petrecerea lui Dinu Păturică, permițînd intrarea a trei femei, care se numesc Arghira, Calmuca, Rozolina; îmbrăcăminte lor este descrisă cu atenție și ele pot fi oglinzi ale celor trei parce din textul lui Mircea Eliade. Dansul reprezintă mișcarea sacră de înnodare și deznodare a labirintului: "*Ciocoi, luînd pe rînd damele la joc, se deteră cu furie la toate exercițiile corografice obicinuite în timpii aceia.*" Această primă pregătire ne ajută să înțelegem capitolul **Italiana în Algir**. Titlul pus între ghilimele ne descrie în primul rînd mahalaua numită Popa Dîrvaș și teatrul clădit de domnița Rălu la Cișmeaua Roșie: "*Sala teatrului propriu-zisă avea trei rînduri de loji tapetate cu postav roșu și împodobite cu perdele de chembrică cu ciucuri albi. La dreapta era o sofa îmbrăcată cu catifea roșie, pe care ședea domnitorul, iar mijlocul sălii era acoperit cu lavițe căptușite tot cu postav roșu. Scena se deosebea de restul sălii printr-o cortină de pînză pe care era desenat Apollon ținînd lira pe genunchi. Într-un spațiu mic ce despărțea scena de public erau o mulțime de scaune și pupitre destinate pentru muzicanții ce compuneau orchestra de pe atunci. Iluminația era în adevăr curioasă, căci, în loc de lampadariu și lampe, teatrul era peste tot iluminat cu lumînări de seu puse în sfeșnice de tînichea, spînzurate împrejurul sălii.*" (3). Descrierea detaliilor merge pînă la precizarea datei spectacolului (8 septembrie 1818), la prezentarea

afișului și la anunțarea prețului intrării, ba încă și nerăbdarea publicului de a vedea tragedia sau comedia, căci nu înțelegeau **drama locoso**; pînă și neamțul casier este surprins în trăsăturile sale individualizatoare.

În loji stă personajul Andronache Tuzluc și beizade Costache Caragea, cu doi tineri ce privesc la frumusețea Cherei Duduca. Spectacolul din sală îl concurează pe cel de pe scenă, spectatorii devenind actori — același joc pe care, prin 1800, îl realiza Budai-Deleanu în **Țiganiada**, punîndu-și personajele fie în situația de afirmare, fie de negare a gestului lor de către "vocale" comentatoare din subsol (reflexul corului antic).

Dacă amintim schema trup-suflet-spirit, înțelegem că Dinu Păturică atinge sufletul, prin dimensiunea iubirii pentru Chera Duduca și prin transformarea cosmosului în haos (cînd este zvîrlit în ocnă). Poziția de **flat**, urcarea pe scară, cu dublă mișcare, cum notează Nicolae Manolescu, presupune că și vîtaful Gheorghe intră în limitatul **flat**, încercînd să fixeze o schemă a desfășurării. Mișcarea circulară pe verticală înseamnă, de fapt, că perspectiva și adevărata **facere** este în teatru. De altfel, un alt capitol se numește **O scenă dramatică** și el se petrece în biserică, fiindcă Dinu Păturică reușește să-l doboare pe Andronache Tuzluc, dar scrisorile și disperarea fanariotului, ca și dialogul foarte alert, cînd Dinu Păturică se căsătorește cu Chera Duduca, demonstrînd că subiectul acestui roman este de fapt **erosul**.

Chera Duduca, misterioasă și malefică, este forța atractivă, de răsplată și de pedeapsă, ființă a iluziei, impură, dar trimițînd la păcatul originar, ce intuiește rolul adînc al cosmosului. Ea este moartea ce se sacrifică în viață, ea este cea care determină mișcarea, ea este una din

fațetele parcelor, care, deocamdată, într-un demers nocturn/diurn, ține firul ce se toarce.

Observăm că motivele aventurii și dragostei, realizate în spațiul labirintic, presupun o concepție a spațiului real ca teatru, iar imaginea arivistului, **homo faber**, este văzută ca personaj negativ, pedepsit de parce. **Via negativă**, în cunoașterea adevărului începe cu statutul lui Ghinea Păturică, pisica ce nu prea știa să-și îmbrace fiul (de altfel nu avea nici un interes să o facă), iar epilogul demonstrează că autorul identificat cu personajul narator are noțiune de teatru în viață și-și permite să certe actorii pe care i-a prezentat în paradă și i-a obligat, pe traseu, să descopere că viața stă sub semnul soartei, al zeitelor ce veghează asupra desfășurării ei. Aceste **signa obscura** existente și în începutul de roman al lui Mihail Kogălniceanu, **Tainele inimii**, în care aventura și erosul sînt în incipit, le vom putea urmări în romanul **Enigma Otiliei**, construit în paliere ce succed planul real și cel simbolic, al lui G. Călinescu, unde arivistul, cel care ajunge, este fericitul Felix Sima, care renunță la dragoste în favoarea succesului social. În **La țigănci**, pe de altă parte, arivistul Gavrilescu este obligat să parcurgă labirintic drumul dragostei, ghicind prezența parcelor pe care le-a evitat în timpul vieții, dar de a căror judecată nu a scăpat.

NOTE:

1. Nicolae Filimon, **Ciocolii vechi și noi**, Editura Minerva, București, 1995; toate citatele vor fi preluate din această ediție.

2. *Op. cit.*, p. 118.

3. *Idem*, p. 148.

Sabina FÎNARU

**'ÎN CURTE LA DIONIS'.
TRECEREA DE LA
ARHETIPUL MITIC LA
ARHETIPUL LITERAR
PRIN INTERMEDIUL
NUMELOR PROPRII¹**

I. Mitonime

O primă lectură a nuvelei lui Mircea Eliade trimite către semnificația (considerată de noi facilă și inautentică) a revalorificării mitului literar **Orfeu și Euridice**, prin echivalențele

evidente: Adrian = Orfeu și Leana = Euridice.

Această semnificație este însă contrazisă în primul rînd de modul autorului de a vedea narațiunea ca pe o transcendere a literaturii, ca formă desacralizată de limbaj. Fiind o formă de ființare a omului în cosmos, ritualizînd și sanctificînd existența, narativul trebuie să fuzioneze cu înseși originile sacre ale artei. În al doilea rînd, această interpretare simplificatoare e contrazisă de repulsia lui Eliade pentru formele fixe și preferința sa pentru autenticitate, ca expresie a dinamismului vieții și, în sfîrșit, de însăși "povestea" celor două personaje care nu se suprapune peste cea a mitului.

După părerea noastră, inversiunea mitului amintit ar avea un rezultat opus intențiilor autorului. De aceea, ea nu poate fi în centrul semnificațiilor nuvelei și, în orice caz, nu la nivelul Leana-

¹ Fragmentul de față face parte dintr-un studiu mai amplu care urmărește trecerea de la mit la literatură și de la literatură la o nouă mitologie în opera lui Mircea Eliade.

Mitul lui Dionysos este considerat emblematic pentru creația lui Mircea Eliade și este pus în relație cu cel mai semnificativ mit al imaginarului arhaic — mitul creației.

Universul ficțional eliadesc și cel mitic sînt structurate dual, dar narațiunea introduce o a treia dimensiune, orientată spre problema producerii textului.

Numele proprii folosite în nuvela **În curte la Dionis** constituie o modalitate de realizare a unor personaje-mituri, ce ar putea configura o nouă mitologie. Alegerea antroponimelor în narațiune are un caracter motivat și o funcțiune ordonatoare; personajele stabilesc diferite tipuri de relații în funcție de numele lor. Studiarea etimologiei numelor de familie le relevă funcția denominativă, generică; ele sînt un element de continuare în gramatica textului, fapt demonstrat de analiza contextuală. Mircea Eliade reliefează personajele prin înlocuirea antroponimelor cu nume comune și prin folosirea supranumelor; aceste nume au rolul măștilor din teatrul antic, universalizînd personajele și proiectîndu-le în arhetipal.

Numele și prenumele sînt într-o relație de opoziție. Analiza etimologică a prenumelor vedește caracterul complex al personajelor. Prenumele Leana poate fi pus în relație cu sărbătoarea Leneienele dedicată lui Dionysos; destinul ei prezintă paralelisme cu cel al Persefonei. Se încearcă demonstrarea faptului că prenumele Adrian poate fi relaționat cu cel al lui Dionysos; ca și zeul, eroul se vrea un mintuitor al artei.

În studiul de față, a cărui primă parte, publicată în revista "Limbă și literatură", urmărea situația numelor de familie și a prenumelor din nuvelă, continuăm cu prezentarea mitonimelor, toponimelor, numelor-titlu, numelor-simbol și a numelor-model.

Adrian, pentru că ar avea drept consecință transformarea mitului în pretext și obnubilarea semnificațiilor datorită degradării sale prin coborîrea în timpul istoric.

În acest sens e interesantă o mărturisire din *Jurnal*: "Goethe, Rilke și toți ceilalți *mari* — care s-au reîntors la temele și personagiile mitologiei grecești, le-au revalorizat, le-au reinterpretat. Splendid. Dar simt că *noi* nu mai putem face același lucru, nu ne mai putem întoarce la mitologiile *clasice*, la ceea ce se leagă exclusiv de Grecia și Europa. Datoria noastră [...] este să reinterprețăm [...] celelalte tradiții mitologice, în primul rînd cele arhaice. Orfeu și Euridice. Perfect. Dar *de data aceasta* poetul trebuie să cunoască și să ia în considerație și mitologiile șamaniste, siberiene, polineziene, amerindiene..." (s.a., *Eliade*, e; p. 502).

Nuvela prezintă decăderea mitului Orfeu și Euridice, desacralizarea sa, atît ca soluție "teoretică", cît și "practică". Mesajul său este eșuat: pe de o parte, inițierea individuală propusă de orfici nu mîntuie dacă nu este o experiență totală, ce transcende eului, impersonalizîndu-l, iar pe de alta — cîntul, poezia nu sînt salvatoare dacă modifică doar un comportament, doar relațiile dintre oameni (vezi ipostaza Orfeu și fiarele), și nu esența, recuperînd și eternizînd o stare paradisiacă a omului, din vremea cînd era "contemporanul" zeilor.

Mitul orfic constituie totuși o treaptă intermediară a accederii către lectura de profunzime a

textului: "Așteptăm pe Orfeu, așteptăm pe acel poet de geniu al cărui verb *va sili* omul să se deschidă către spirit" (s.a. p. 515). Această interpretare (de altminteri anticipată de autor) nu poate fi decît o punte către o altă semnificație, care face corelația cu mitul dionisiac: "Recitesc **În curte la Dionis** și fac ultimele corecturi [...]. Mă întreb ce se va înțelege din această nuvelă — și *cine* va înțelege. "Simbolismul" de bază e evident (sau, cel puțin, așa mi se pare mie): e inversiunea mitului orfic [...]. Dar cîte alte "sensuri", doar sugerate în nuvelă, se adaugă bine cunoscutului scenariu mitologic! [...] Dar cîte alte lucruri rămîn neînțelese! Încă nu știu cine este Adrian [...]. Leana îi spune "Măria ta". De ce? Numai pentru că e un "Prinț al Poeziei" sau pentru că-l iubește?" (s.a., *Eliade*, e; pp.590-591).

Orfeu este profetul lui Dionysos. Neputința lui de a salva este ilustrată la nivelul textului analizat de două relații:

1. *Leana-Visarion*: ilustrează eșuarea salvării prin iubirea individuală, cît și lipsa de creativitate a inversiunii.

2. *Adrian-Orlando*: ilustrează eșuarea salvării prin iubirea culturală (= cînt), care nu asimilează universalul: "Revelația adresată unui poet, bunăoară, poate rămîne pentru toți ceilalți incomprehensibilă" (p. 522).

Visarion, nume provenind din gr. *Besarion*, îl evocă pe Orfeu Basarabul pe care Eschil, în drama pierdută *Bassarizii*, îl prezintă ca preot al lui Apolon. Virtuțile

taumaturgice ale lui Orfeu sînt sugerate de supranumele lui Visarion — *doctorul*; dragostea sa castă, de adolescent, este străină entuziasmului bacchic și e respinsă de Leana. Ca și miticul poet, își pierde iubita și este inițiat apoi în lumea *de dincolo*, aflînd de la insititutor (personaj cu virtuți șamanice) trecutul Leanei, fără a-l putea divulga. Aflarea secretului îl vindecă, dar nefiind transmis, nu-i poate ilumina pe *ceilalți*, cei din planul real.

Orlando este întruchiparea eroismului, cavalerismului. În nuvelă apare în plan fantastic, ca un personaj influent, care pregătește o revoluție politică, avînd ca obiectiv răsturnarea ordinii actuale a lucrurilor, la fel cum și Orfeu, prin cîntul său, îmblînzea fiarele. Prin Orlando este ilustrată virtutea profetică, vaticinată a poeziei ca tehnică politică.

Sub influența nefastă a cauzalității istoriei, verbul s-a uzat, pierzîndu-și bogăția semantică și puterea magică originară, a devenit univoc, nemairelevînd, ca *logos*, legăturile secrete dintre lucruri. Orlando nu vorbește cu nimeni, cu excepția lui Adrian, căruia îi pune o singură întrebare fundamentală: — *de ce?* — Trebuie să existe un răspuns pentru fiecare dintre noi, continuă Adrian. — Lasă astea, îl întrerupse din nou Orlando. Dacă e valabil sau nu, am să-ți spun eu mai tîrziu. Deocamdată spune-mi *cine* l-a trimis și *de ce?* *De ce* la 4,30?" (s.a., p. 524).

În opoziție cu Orlando, Adrian simte că, "i se fac semne" din toate

direcțiile, interlocutorii săi se succed rapid și găsește sensuri fertile tuturor întrebărilor. Mîntuitoare, așadar, nu este schimbarea relațiilor dintre oameni, spuse ca și cîntul maculării temporale, ci revelarea esenței acestor relații.

Cîntul lui Orfeu a eșuat pentru că nu era decît o formă acționînd la un nivel de suprafață, și nu asupra fondului: "— Dacă nici poezia nu reușește, nu mai e nimic de făcut. Am încercat tot: religie, morală, profetism, revoluție, știință, tehnologie. Am încercat, pe rînd sau împreună, toate aceste metode, și nici una n-a reușit. N-am putut schimba omul. Mai precis, nu l-am putut transforma în *om adevărat*. Dintr-un anumit punct de vedere [...] am rămas așa cum eram cînd Orfeu nu venise printre noi, printre lupi, mistreți și traci" (s.a., p.515).

II. Toponime

În timp ce *Veneția* și *Viena* sînt utilizate în planul fantastic al povestirii, fiind nume de spații cu rezonanțe culturale, iar evocarea lor avînd o funcție simbolică, *Bucureștiul* este spațiul în care se desfășoară acțiunea din plan real. De fapt, e un cronotop real și imaginar în același timp: "— Orice pămînt natal alcătuiește o geografie sacră. Pentru cei care l-au părăsit, orașul copilăriei și al adolescenței devine mereu un oraș mitic. Pentru mine Bucureștiul este centrul unei mitologii inepuizabile. Datorită acestei mitologii am reușit să-i cunosc adevărata istorie. Poate și pe a mea." (Eliade, c, p. 34).

Acest spațiu este asociat unui timp bivalent — unul legat de

apariția Leanei, timp al plenitudinii (1920, imediat după Marea Unire), și unul legat de dispariția ei, timp al sfîșierii, al terorii istoriei (în preajma celui de al doilea război mondial). Celor două momente istorice le corespund cele două "lecturi" din planul realului: a lui Hrisanti și a lui Cladova.

III. Nume-titlu

Numele-titlu prezente în text au rezonanțe socioculturale (operele literare), simbolice (numele cîrciumelor) și mitice (numele Dionis din titlul cîntului interpretat de Leana).

Ele constituie elemente de intertextualitate, avînd în nuvelă un rol rezumativ, explicativ și reprezentativ. Sînt expresii ale intențiilor comunicative, expresive și semnificative ale autorului, orientînd lectura către un nivel arhisemic (v. R.Mihăilă, pp. 73-81). Prezența lor are drept consecință lectura mediată, metatextuală, și ele au un caracter motivat, lingvistic și extralingvistic.

Drumul parcurs de Leana prin grădinile de vară ale Bucureștiului, în care cînta, de la *Floarea-soarelui*, aflată pe strada *Popa-soare*, la *Dorul Ancuței*, *Scrînciob*, *Trei-ochi-sub-plapumă* și pînă la *Platani* sugerează continuitatea dintre două lumi, unitatea lor; el este paralel cu cel parcurs de Adrian în hotel, de la etajul 21 prin rotonda cu oglinzi, sală catalană și cafenea pînă în încăperea subterană unde se va desfășura balul mascat. Pătrunderea în aceste spații se face cu ajutorul unor vehicule moderne: mașina — în

spațiul real și liftul — în cel imaginar. Acest parcurs are valori inițiatice, exprimînd ideea revenirii ciclice, a regenerării prin alternanță și repetiție, fapt justificat și de plecarea Leanei de la *Platani* (=umbră), și de ieșirea lui Adrian din sala balului.

Regresiunea este urmată în mod necesar de o emersiune, idee pe care o dezvoltă Hrisanti lui Cladova: "— E ca în basmul cu *cocoșul roșu* (s.a.), relua Hrisanti după ce închise patefonul. Cînd credem toți că se hotărăște, cu adevărat, să-și vadă de cariera ei, se dă din nou la fund. Dispare. Și, evident, cînd, după un an, doi, se răspîndește zvonul că a reapărut, trebuie să te duci ca s-o asculți, la cine știe ce cîrciumă de mahala sau la o grădină de vară de la marginea orașului și...ș. S-ar zice că nu vrea, cu nici un chip, să se lanseze, că-i place s-o ia întotdeauna de la început" (p.502).

Asociat luminii, începutului, lui Apollo și lui Orfeu, cocoșul evocă și un sfîrșit, prin conotația roșu = combustie, fiind în legătură cu lumina roșie din hotelul în care intră Adrian, decî într-o relație implicată cu Dionysos.

El este totodată simbolul renașterii, al vieții spirituale, al secretului împărtășit unui grup de inițiați (v. Chevalier, p.232); de aceea Leana cîntă pentru un public restrîns, care acceptă regimul izolării, al reclusiunii.

Invocarea numelui lui *Heraclit* are un caracter intertextual și metatextual, fiind utilizat de Adrian pentru a-și înțelege rătăcirea și pentru a ajunge la revelația

identității dintre unu și multiplu, dintre poet, pictor și muzician, dintre cel ce-i trimisese mesajul și sine, dintre toate sensurile existenței.

Elementele explicative, cu valoare metatextuală, dar conferind nuvelei și o deschidere intertextuală sînt și numele cu rezonanțe istorico-culturale *Hoffman*, *Șeherezada*, *Bal Mascat*, *Veneția*, *Cassanova*.

Discursul narativ se transformă într-o pledoarie sui-generis a artei ce transcende limitele impuse de condiționările externe (temporale, spațiale, etnice, individuale), sau interne (apartenența la un anumit gen literar) ale literaturii. Această transcendere ar echivala cu "mîntuirea" artei, care s-ar elibera astfel de contingent și facil, ar fi mai puțin un divertisment ce ar satisface gustul comun de exotic (*Șeherezada*) și evaziune (*Hoffman*). Satisfacția pe care ar produce-o n-ar mai fi motivată doar de noutate, de efectul de surpriză pe care l-ar avea asupra receptorului contrazicerea orizontului său de așteptare (*Veneția*, *Cassanova*).

Arta n-ar mai reprezenta aceste condiții în stil, ci o metodă de viață, dezmărginindu-se și devenind universală. Implicit, Mircea Eliade neagă două modalități de ființare a literaturii: gratuitatea, lipsa de angajare individuală (modelul e spectacolul proiectat pentru Leana — *Hoffman*, *Șeherezada*, *Bal Mascat*) și estetismul, autonomia artei, golită de conținutul real, adevărat (model e spectacolul-surpriză oferit de către Il Comandante lui Orlando și

Adrian prin "transplantarea" în hotel a lui Cassanova, a Veneției și a Balului Mascat).

Aceste forme sînt niște fetișuri devitalizate prin copiere, fiind lipsite de semnificație în momentul integrării într-un sistem. Hiper-trofiind rolul expresiei, arta modernă devine prizoniera formei, nu mai reprezintă decît umbre. Paralelismul cu mult platonician al Peșterii ni se pare semnificativ.

În opoziție cu aceste două tipuri de artă, narațiunea mitică are curgerea, creșterea organică a vieții, fiind o expresie autentică a unui preaplin vital. Ea relevă sensurile profunde ale existenței, al cărei atribut fundamental este creativitatea: "Adrian rămase cîteva clipe pe gînduri. — Evident, în ceea ce mă privește, spuse, *începutul începutului* îl constituie revelația poeziei. Ce-am fost înainte de a fi poet nu mai mi-aduc aminte și nici nu mă interesează. Probabil că am fost carnivor. Asta sunt și acum, dar *știu* că *sunt* carnivor. Vedeti diferența? ... Așadar, cum vă spuneam, totul a început prin poezie" (s.a., p.514).

Numele cîntului **În curte la Dionis** (scris de Adrian și interpretat de Leana) are o valoare emblematică și o funcție reprezentativă, proiectînd ficțiunea în mit. Sensurile lui pot fi pătrunse numai de inițiați, fapt sugerat de semnul "spațiu închis" conținut de lexemul *curte*. Înțelegerea înseamnă identificarea cu zeul, delimitarea avînd sensul de transcendere în viziunea logicii mitologice. Titlul cîntului este un element de continuitate textuală liniară: e interpretat de Leana atît

înainte de dispariție, cât și după revenire, la el referindu-se și în cursul întâlnirii cu Adrian.

Cîntul celor doi, *același*, ritualizează actul creației și transformă spiritul creator într-o figură textuală, mitologizîndu-l și realizînd saltul de la referentul denotativ (poetul) la cel conotativ (zeul), termeni aflați într-o tensiune armonizată: "... Adrian îi apucă emoționat mîna. — Dar asta a fost demult, asta a fost la început. *La începutul începutului* (s.a.). Și nimeni n-a înțeles. N-au înțeles că poemul era scris sub semnul lui Orfeu, că era vorba de Dionysos și vesteam acolo beatitudinea fără nume, cînd vom fi toți lîngă el, la curțile lui, ale împăratului, la curțile zeului" (p.526).

Recuperarea conștiinței de creator este omologabilă unei renașteri, implicînd în proces de reintegrare la scară cosmică, iar lectura de profunzime, inițiată, este mai bogată în sensuri decît cea profană, fapt evident de opoziția de număr: *curte/curți*.

IV. Nume-simbol

Așa cum Dionysos este emblematic pe plan cosmic, macrotextual, fiind principiul ordonator și emblemă cu valoare de centru, *Una* este emblema textului mitic, îngemănînd atributele poeziei (*verbul*), ale picturii (*verde*) și muzicii (*orfulul tumult*), staticul și dinamicul, vizualul și auditivul: "Pe vînturi ascult/. Orfulul tumult/ cînd și-ardică struna/ Fata verde, Una ..." (p.526).

Metaforă textuală a creației.

Una este centrul dinamic al eternei reîntoarceri, fiindu-i caracteristice pluralismul intern și extern, este un simbol unificator ce tinde să concilieze contrariile într-o sinteză a opozițiilor (v. Chevalier, p. 771). Prezența în text a acestui nume-simbol sugerează faptul că procesul de individualizare, de recunoaștere a celor două personaje s-a încheiat: Una este aceeași cu Leana, dar și expresia regăsirii cuplului și a stării paradisiace, de plenitudine prin iubire.

Una este în același timp o metaforă a convertirii mitului în text literar și a literaturii într-un nou mit: "—Adrian, măria-ta, pentru tine n-am fost niciodată Leana... Adrian se ridică tulburat și se apropie de ea. — Eu știu cine ești, șopti, știam demult că se va întîmpla așa... Știam că un mesager e trimis totdeauna de *altcineva* ... Dar înainte de a pleca, aș vrea doar să te mai întreb: versurile mele, Leana, *versurile mele*, toate cîte au fost?" (s.a., p. 527).

V. Nume-model

Alături de aceste nume ahetipale apar numele-model, din subclasa prenumelor, care nu implică o relație cu un desemnat real, individualizat: *Theodor*, *Constantin*, *William*. Esența creației stă în re-numirea lucrurilor, ceea ce echivalează cu atingerea unui moment original creator.

Modelul acestui limbaj fanic, transparent, semnificativ, presupune armonizarea dintre conținut (*Theodor*, *Constantin*, *William*) și

expresie (voce): "Era un nume foarte simplu, transparent, prin excelență fanic, șopti deodată Adrian ș...ț. Ceva cam ca Theodor, Constantin, William... Poate de aceea mi-a scăpat din minte. Dar m-a impresionat vocea, n-am să uit niciodată vocea aceea clară, senină, fără nici un fel de patos, și totuși gravă, *urgentă*" (s.a., pp.490, 513).

Numele ar prezenta în acest context un proiect al ființei, devansînd-o și proiectînd personajul într-o existență-ontică (v. Heidegger, p.83).

El s-ar integra atunci unui limbaj divin, esențial, adevărat și natural, avînd puterea de a reclădi o lume și de a o resacraliza. Creatorul ar fi în consecință un legiuitor, asemenea onomaturgului din *Cratylus*, care instaurează universului creat propriile sale norme, nu conformîndu-se unora deja existente: "Nu orice om e îndreptățit să statornicească numele, ci doar un creator de nume anumit: acesta ar fi, pe cît se pare, legiuitorul, o specie de creator ce se ivește cel mai rar printre oameni" (Platon, p. 259).

În ultimă instanță, această narațiune este o macrofigură, o metaforă a unui nou limbaj și a nașterii imaginarului constituit într-o nouă mitologie.

Titlul nuvelei și al ciclului de povestiri echivalează emblematic această metaforă, re-simbolizînd destinele personajelor, cu care stabilește relații de analogie, anticipîndu-le, și de omologie, unificîndu-le. Cartea devine o carte a lumii, iar Dionysos un nume abstractizat al unei clase de

personaje, nume-arhetip al numelor-model; căci așa cum el este "fiul lui Zeus", Theodor este un "dar al zeului".

Însă în timp ce primul devine semnificativ la nivelul metasis-temului, cel de al doilea este semnificativ la nivelul genetic (v. E. Mihăilă, pp. 267-278).

Ceea ce n-a reușit personajul eminescian Dionis — reconcilierea spirituală dintre două lumi, a Treziei și a Visului, reușește poetul Adrian prin convertirea universurilor diametrale în universuri concentrice. Între Dionis și Dionysos, spiritul creator al Poetului se inserează subtil, ca un centru din care se desfac punți către noi și multiple semnificații.

Adrian Marino a arătat că estetica lui Mircea Eliade este platoniciană (v. p. 356). Observația e valabilă însă doar pentru un prim nivel de receptare al acestei estetici. "Ieșirea din Peșteră", îl transformă pe creator într-un cosmocrator care reinventează originile, opera fiind expresia directă, nemediată de Cultură, a Ideilor sale. De aceea limbajul și construcția epică sînt atît de simple, de directe în opera lui Mircea Eliade.

Prin urmare, pentru ca literatura să fie creatoare, semnificativă și să aibă forța de expresie a mitului, nu trebuie să repete prin imitare, ca la Platon, nici prin inversiune, ci prin imaginație și punerea sub semnul posibilului și trebuie să se adreseze tuturor: "ni se adresa nouă, tuturora, mai precis: ni se adresa fiecăruia din noi în parte, fiecărui mod specific de a fi.

În cazul meu, bunăoară, se adresa poetului" (p. 517).

Adrian Marino consideră că Mircea Eliade s-a transformat în propriul său arhetip. Afirmatia aceasta trebuie însă completată: e vorba de un arhetip transgresat. Pornind de la mythos, logos-ul scriitorului s-a proiectat în epos.

BIBLIOGRAFIE:

Volume de Mircea Eliade:

a. Citatele din nuvela comentată se fac după volumul: **În curte la Dionis**, București, Editura Cartea Românească, 1981.

b. **Istoria credințelor și ideilor religioase**, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

c. **Încercarea labirintului**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

d. **Comentarii la Legenda Meșterului Manole în Drumul spre centru**, București, Editura Univers, 1991.

e. **Jurnal**, vol. I, București, Editura Humanitas.

f. **Fragmentarium**, București, Editura Humanitas, 1994.

Bibliografie generală:

1. Chevalier, **Dictionnaire des symboles**, Paris, by Edition Robert Laffont and Editions Jupiter, 1969.

2. Heidegger Martin, **Ființă și timp**, Editura Jurnalul Literar, 1994.

3. Ibrăileanu Garabet, **Numele proprii în opera comică a lui Caragiale în Studii literare**, Iași, 1986.

4. Kristeva Julia, **Narration et transformation în Semiotica**, nr. 4.

5. Marino Adrian, **Hermeneutica lui Mircea Eliade**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

6. Pavel Toma, **Lumi ficționale**, București, Editura Minerva, 1992.

7. Petreu Marta, "Salvatorul salvat" și enigma celor nouăsprezece trandafiri în vol. **Teze neterminate**, București, Cartea Românească, 1991.

8. Platon, **Cratylus în Opere**, vol. III, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

9. Simion Eugen, **Nivelele textului mitic, postfață la În curte la Dionis**, București, Editura Cartea Românească, 1981.

Bibliografie specială:

1. Constantinescu N.A., **Dictionar onomastic românesc**, București, Editura Academiei R.P.R., 1963.

2. Coteanu Ion, **Pentru o definire paradigmatică a literaturii în S.C.L.**, nr. 5/1985, pp. 388-389.

3. Ichim Tomescu Domnița, **Sens și context la numele proprii în S.C.L.**, nr. 3/1975, pp. 239-246.

4. Ionescu Christian, **Mică enciclopedie onomastică**, București, Editura Enciclopedică Română, 1975.

5. Levin S.R., **Deviația și efectul de noutate poetică în Poetica americană**. Orientări Actuale, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.

6. Mihăilă Ecaterina, **Despre geneza și funcția numelor proprii**, în L.R., nr. 3/1978, pp. 267-278.

7. Mihăilă Rodica, **Titlul, metatext și intertext în S.C.L.** nr. 1/1975, pp. 73-81.

8. Neț Mariana, a) **Tensiunea textului și intertextualitatea în S.C.L.** nr. 1/1985, pp. 43-52; b) **Aspecte ale relației text-figură în discursul poetic în S.C.L.** nr. 5/1985, pp. 431-438.

Vichentie
NICOLAICIUC
Rădăuți

**CONTRIBUȚIA
LUI PAISIE
VELICKOVSKI LA
DEZVOLTAREA
LITERATURII
RELIGIOASE ȘI A
VIEȚII SPIRITUALE
ROMÂNEȘTI
ORTODOXE**

**(LA 200 DE ANI DE LA
TRECEREA SA ÎN
NEMURIRE)**

Motto: *"Călugării ne-au păstrat
flacăra trecutului, iar
aceasta înseamnă că lor
le datorăm și ceea ce ne
încălzește sufletul în ziua
de azi"*

(AL. PUȘKIN)

Cine studiază istoria ortodoxiei din epoca medievală își dă ușor seama că spațiului românesc i-a fost hărăzit de Dumnezeu să devină leagănul Ortodoxiei Orientale. În cadrul acestui spațiu, Moldova, în general și Bucovina în special ocupă un loc aparte. Când afirmăm aceasta, ne bazăm pe argumentele că aici, în dulcea

Bucovină, abundă tezaurul nostru religios, aici avem cele mai multe mănăstiri (devenite și denumiri, emblematice: *Albastru de Voroneț, Verdele de Sucevița și Roșu-brun de Moldovița*), aici avem *Necropola Mușatinilor* de la Rădăuți, aici avem cea mai intensă viață creștină. Aici găsim bisericile pline, aici creștinismul nostru vrea să fie activ, pur și simplu, precum albul de pe iile femeiești și albastru ca bolta cerească de deasupra. Și toate acestea le datorăm înaintașilor, credincioșilor, fie ei oameni simpli sau slujitori ai bisericii — preoți sau monahi care, cu credință puternică în Dumnezeu și în dragoste de neam, au pus temelii durabile prezentului.

Dintre marii teologi ai Ortodoxiei Române, prin modul lor de viață, prin extraordinara lor operă creată pentru propășirea bisericii creștine ortodoxe române, se remarcă *Părintele Paisie Velickovski* și *Părintele Stăniloae*, care au fost denumiți *doi mari stâlpi ai Bisericii* (1). Fiecare dintre aceștia a propulsat ortodoxia la apogeu în epoca în care a trăit. Primul în secolul al XVIII-lea, când vremurile erau vitrege, al doilea în secolul nostru, când vremurile de asemenea erau potrivnice Bisericii, în perioada comunismului. Despre al doilea mare teolog cunoaștem mai multe, deoarece a fost prezent în viața noastră spirituală pînă în noiembrie 1993, când a trecut în lumea celor dreți la 90 de ani. Despre primul tînăra generație știe mai puțin, deoarece, anul acesta, la 15 noiembrie, se vor împlini 200 de ani de la trecerea lui în nemurire.

Venerat ca Sfânt în Biserica Ortodoxă Română timp de aproape două secole și sanctificat de Sfântul Sinod în 1991 (15 noiembrie), în același timp sanctificat și de Biserica Ortodoxă Rusă cu prilejul împlinirii unui mileniu de la creștinare, PAISIE VELICKOVSKI este una dintre figurile de seamă ale secolului XVIII-lea din Europa, ale cărui viață și creație sînt strîns legate de primul rapt al Bucovinei de Imperiul Austriac.

Readucem în memoria poporului român creștin personalitatea lui Paisie Velickovski în acest an, cînd se împlinesc 200 de ani de la trecerea sa în nemurire pentru a ne lumina trecutul și a ne întrevea viitorul.

Despre Paisie Velickovski s-a scris foarte mult și în rusește și în românește, dar nu s-a spus îndeajuns despre această personalitate de talie europeană. În cele ce urmează vom încerca să facem o sinteză, în baza ultimelor studii apărute despre viața și activitatea sa duhovnicească, a contribuției lui la înnoirea monahismului românesc și la crearea școlii românești de traducători ai scrierilor religioase din secolul al XVIII-lea.

A) VIAȚA LUI PAISIE VELICKOVSKI

Cele mai bogate informații despre viața lui Paisie Velickovski ne-au dat, în ordine cronologică, Berechet Stefan (2) (1918) și Cetfericov S. (3) (1933). Ulterior, printre altele, mai apar două contribuții, dedicate lui Paisie, Petre

I. David (4) și Paul Mihail (5), în care se afirmă originea românească, dar fără temeinice argumentări logice și arhivistice, a lui Paisie Velickovski. Un studiu recent, amplu și documentat, despre viața și activitatea monahală și cea de traducător al unor scrieri religioase ale lui Paisie Velickovski a întreprins Dan Zamfirescu (6), în prefața la noua ediție a cărții de căpătîi a lui Paisie, studiu intitulat **O carte fundamentală a culturii europene** (București, 1991, editura "Roza vînturilor"). Acest studiu ne va servi drept jalon pentru comunicarea de față. Studiile ulterioare apariției articolului lui Petru I. David, dedicate lui Paisie Velickovski, precum și cele ale lui I. Ivan și S. Porcescu (7), I. Bălan (8) și Păcurariu (9), fie că merg să afirme originea românească a cuviosului Paisie, fie că se feresc a scoate în relief originea lui.

Despre originea ucraineană a lui Paisie Velickovski au scris în lucrările lor regretatul istoric literar ieșean I. D. Lăudat (10), apoi academicianul prof. dr. Dumitru Stăniloae (11) și chiar Tratatul Academiei de istorie a literaturii române (12).

"Deși "ucrainitatea" starețului Paisie este indiscutabilă — arată în lucrarea citată Dan Zamfirescu — tentativele de a face din el un *rus* (*velicorus*) și de a-l asimila monahismului rusesc au devenit o regulă. O regulă care ignoră voit, sau din necunoaștere, toate datele biografiei sale.

Nu mai inspirată se dovedește încercarea de a face din el un

român neaș și pe deasupra exemplar!"

TOTUȘI CINE A FOST PAISIE VELICIKOVSKI?

Paisie Velicikovski se naște la 21 decembrie 1722, în târgul Poltava din Ucraina, într-o familie de vechi cărturari ucraineni. Era al 10-lea copil din cei 11. La maturitate, Paisie își va nota pe marginea manuscrisului său autobiografic: "La sfântul botez mi s-a dat numele de Petru, în amintirea aceluia între sfinți părintelui nostru Petru, mitropolitul Kievului și al întregii Rusii". E vorba de Petru Movilă, moldoveanul, care a fost ales Mitropolitul Kievului. Deci, în familia Velicikovski se păstra un adevărat cult pentru acest ierarh moldovean, care a trăit cu aproape 100 de ani în urmă (1597—1647).

Mama sa era dintr-o familie de bogați negustori evrei convertiți la creștinism, iar tatăl său se trăgea dintr-o vestită familie de cărturari ucraineni, din care un strămoș al său era preot, iar altul poet clasic ucrainean.

Dan Zamfirescu în lucrarea citată mai sus, la **Note**, numărul 11, arată că "Petre I. David (...) susține că Petru ar fi descendentul unor români emigrați în Rusia cu Dimitrie Cantemir la 1711, ceea ce — dată fiind geneologia stabilită de stareț însuși în **Autobiografie** — ar fi posibil numai dacă nu Ioan Velicikovski i-ar fi tatăl, ci... un român venit în 1711! Nedelicatetea flagrantă față de memoria mamei

Cuviosului Paisie n-ar anula, de altfel, descendența acesteia dintr-o familie de evrei creștinați cu două generații în urmă. Ridicolul "noilor cercetări și ipoteze" conținute de opul părintelui Petre I. David face inutilă orice discuție, și e de mirare că ipotezele n-au trezit reacție, ba ele s-au bucurat chiar de o semnalare elogioasă și aprobativă din partea preotului Paul Mihail, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", anul 1976, nr. 3—4, p. 302. Ele au fost respinse categoric în articolul părintelui arhimandrit Ciprian Zaharia Paisij Velicikovski et la rôle accumenique de l'Eglise orthodoxe roumaine", apărut în "Irénikon", nr. 1, 1985, și în original: Paisie Velicikovski și slujirea ecumenică a Bisericii Ortodoxe Române, în "Convergențe românești", nr. 5, Londra, mai—iunie 1985".

Copilăria și clasele elementare și le va face la Poltava, iar apoi va absolvi celebra *Academie Movileană* de la Kiev, care era pe vremea aceea mândria culturii ucrainene. Paralel cu frecventarea cursurilor, viitorul sfânt va soarbe atmosfera monahismului din părțile locului, deoarece aici se află izvorul monahismului și creștinismului întregii slavii ortodoxe răsăritene pentru toți velicorușii, bielorușii și malorușii — legendara și sfânta cetate a Kievului — PECERSKA LAVRA — loc de pelerinaj nu numai pentru slavi, ci și pentru mulți români.

La 21 de ani, Petru Velicikovski, simte prima ruptură în viață. De acum încolo se desparte de meleagurile natale, de Ucraina, pentru totdeauna.

Dumnezeu îi va hărăzi astfel viața că nu o va mai revedea niciodată.

Pe la 1743, vine în regiunea Moldovei de Jos, la schiturile Trăisteni, Cîmul și Poiana Mărului, de lângă Focșani, *călugărul ucrainean Platon*, devenind între timp rasofoar cu acest nume, viitorul Paisie. El trecu prin Dălhăuți, care se afla sub autoritatea duhovnicească a lui Vasile, compatriotul său. La aceste schituri învață limba română. Împreună cu Vasile, vor crea noul curent isihast și vor fi ctitorii celor două școli de duhovnicie apărute pe pământ românesc: a lui Vasile la Poiana Mărului și a lui Paisie la Neamț.

Historicul rus Cetfericov, care a descris viața lui Paisie, face următoarea mențiune despre starea monahismului românesc la sosirea lui Platon (Paisie): "Platon intră pe pământul Moldovei cu simțămîntul celei mai mari bucurii și cu dragoste sinceră pentru el. El știa că aici înflorește monahismul, că aici vin din Rusia mulți asceți care caută un adăpost pașnic și favorabil pentru viața singuratică și tăcută și el dorea din tot sufletul să se lipească de sihăstria de aici (...) în vremea aceea, Moldova se prezenta ca unul din cele mai înfloritoare colțișoare ale lumii ortodoxe".

În vara anului 1746, pleacă spre Muntele Athos și trăiește un timp în singurătate, în preajma Mănăstirii Pantocrator. În 1750, starețul Vasile îl călugărește pe pustnicul Platon, dîndu-i numele de *Paisie*. Din acest an, smeritul Paisie începe să primească ucenici, i se dă schitul Sfîntul Ilie, acceptă preoția și petrece în Athos în total 17 ani.

Aici și-a desăvîrșit cultura teologică și își va începe îndeletnicirea de dascăl al monahilor în duhul ascetismului.

În 1763, din cauza unor nevoi materiale, Paisie Velickovski va fi obligat să părăsească Sfîntul Munte. Astfel va începe a treia și cea mai importantă perioadă din viață, care îl va scoate din anonimatul istoriei. Lui Paisie Velickovski și celor 60 de membri ai comunității li s-a oferit monumentală Mănăstire Dragomirna. Bogat înzestrată cu moșii, ea garanta obștii, în sfîrșit, liniștea necesară rugăciunii și crea bază materială pentru uriașa operă culturală de renaștere a spiritualității bizantine și a celei românești. Ion Druță în romanul **Biserica Albă** surprinde cu mijloacele specifice literaturii acest moment din viața lui Paisie: "Din întîmplare, domnitorul Moldovei de pe atunci, Calimah, venit cu toată curtea să se închine locurilor sfinte și aflînd de marea strămoare și înghesuială la care era osîndit părintele Paisie, l-a poftit să vină cu ucenici cu tot în Moldova, căci erau mulțime de mănăstiri pustii, printre care și Dragomirna — una din cele mai frumoase mănăstiri bucovinene.

Așa s-a făcut că părintele Paisie a ajuns pentru a doua oară în Moldova, rămînînd aici pînă la sfîrșitul vieții. Mănăstirea păstorită de dînsul a ajuns a fi cunoscută ca un lăcaș cu adevărat sfînt. Însuși starețul era cinstit și prețuit de toată lumea. Veneau să i se închine cine știe de pe unde și, cu toate acestea, părintelui Paisie deseori i se făcea

dor de tinerețe, de muntele Athos, de cele umile psaltiri pe care le lucrase odată..." (13) (p. 30—31).

"Dacă Paisie ar fi murit înainte de 1763, deci înainte de așezarea sa la Dragomirna, el și numele său n-ar fi rămas niciodată în analele spiritualității răsăritene, căci unica sa operă de pînă atunci, un răspuns la acuzele unui stareț moldovean din Athos, nu ar fi recomandat mai mult decît un spirit ascuțit și o pană deosebit de înzestrată, aflată însă în etapa purelor promisiuni" — afirmă Dan Zamfirescu.

A fost stareț al mănăstirii Dragomirna din 1763 pînă la 1774, cînd, în urma răpirii Moldovei de Nord, a Bucovinei, de austrieci va fi obligat cu durere să se strămute la mănăstirea Secu.

"Pentru a pune la încercare tratatul de la Kuciuk — Kainargi, Constantinopolul, într-un mod cu totul neașteptat, se lasă convins de Viena și, sub pretextul reajustării hotarelor dintre cele două țări, cedează în folosul Austriei Bucovina.

Vestea a lovit țara ca un trăsnet. Pe drumul cel mare al Podoliei, pe Nistru, pe Prut, pe Siret, coborau mii și mii de bejenari, părăsindu-și vatra și mormintele neamului, pentru a se adăposti sub stema țării. A găzdui atîta amar de lume în ajunul iernii părea lucru cu neputință, dar grija cea mare a domnitorului o constituiau călugării.

Vecinii de peste munți n-au privit niciodată cu ochi buni frumoasele mănăstiri din Bucovina. Acum, văzîndu-le trecute sub coroana Austriei cu pămînturi, cu

averi, cu podoabe, călugării, în marea lor majoritate, au socotit că-i mai bine să le părăsească. Oamenii simpli, neprihăniți, fiind mai mult cu gîndul la cele cerești, au lăsat totul baltă, plecînd mai fără nimic, și, flămînzi, dezbrăcați, au inundat pur și simplu Iașul" (13, p. 12—13).

Am redat mai pe larg grozăviile primului rapt al Bucovinei din 1774 pentru a ne aminti cu pioșenie de felul cum s-au zbatut cu vitregiile istoriei strămoșii noștri acum 220 de ani. Chinurile lor să ne fie mereu vii în mintea și sufletele noastre!

În 1779, din voia domnitorului Moldovei Constantin Moruzi, mănăstirile Secu și Neamțu au fost rînduite sub conducerea unică a lui Paisie Velickovski. La Secu și, apoi, la Neamț este perioada apogeului activității creatoare a lui Paisie Velickovski. Aici, la Neamț, înființează a doua școală isihastă, al cărei duhovnic era Paisie.

"Faima și învățăturile părintelui Paisie ajunseseră atît de departe, încît veneau să i se închine din toate colțurile lumii și, văzînd sărăcia și înghesuiala de la Secu, se cutremurau cu toții. Era o situație care știrbea oarecum prestigiul Moldovei ca stat creștin, și iată că vine poruncă de la domnitor...

Bolnav fiind, se mută părintele Paisie de la Secu la Neamț într-un car tras de patru boi și, șezînd pe lăzile cu manuscrise vechi, se zice că plîngea amarnic. Știa el foarte bine că, după fiecă mutare, creștea bunăstarea mănăstirii, dar scădea credința călugărilor. Și iat-o, ispita cea mai mare, Neamțul fiind cea

mai veche, cea mai bogată, cea mai vestită mănăstire a Moldovei, iar mănăstirile cu renume și cu bogăție au păcatele lor..." (13, p. 35).

În sfârșit, aici la Mănăstirea Neamț, i se încoronează opera. "După ani și ani de adaptări și tălmăciri, făcute mai mult noaptea, cu lumînarea într-o mînă și cu pana în alta, lumina propriilor ochi s-a irosit aproape toată. Pînă și ziua deslușea fețele celor din jur cu greu, culegîndu-le dintr-un fel de ceață, iar cum venea noaptea, nici prin ceață nu mai deslușea nimic (...). Scade lumina celor două lumînări pe masa starețului, se lasă umbre tot mai dese și mai dese peste slovele precuviosului Ioan Damaschinul intitulat **Chipul Domnului în inima omului**. De-a lungul întregii sale vieți părintele Paisie s-a întors la tălmăcirea acestui mare poem din greaca veche în slavonă, acum era pe sfîrșite, dar iată că iară îl părăsește sfîntul har, nu-l mai ascultă pana." (13, p. 28).

Și în anul 1793, cu un an înaintea morții, Paisie Velicikovski are fericirea să pipăie cu degetele tremurînde cartea sa de căpătîi, în calitate sa de traducător, versiunea slavonă a primei Filocalii. Intitulată **Dobrotoljubje** și apărută la Moscova, cartea avea să facă epocă în devenirea spirituală a ortodoxiei orientale și să stea la originea interesului universal pentru Filocalie din zilele noastre.

Dobrotoljubje a lui Paisie Velicikovski a fost retipărită de cel puțin cinci ori pînă în anul 1902" — afirmă istoricul literar Dan Zamfirescu.

Ediția princeps a Filocaliei slavone intitulată **Dobrotoljubje** ("Iubirea de bine") introducea o nuanță morală mai pregnantă față de "Iubirea de frumos" grecească și a fost singura tipăritură ieșită din școala sa duhovnicească și filologică pe care starețul Paisie a putut-o vedea cu ochii săi. Un unic exemplar s-ar fi păstrat în bibliotecile apusene și anume în British Museum, dar a ars în timpul războiului. Se spune că numai în Rusia s-ar mai păstra cîteva exemplare.

La două secole de la prima sa editare (1793—1993) și aproape la un secol de la ultima ei retipărire (1902), pe baza existenței exemplarului complet la Academia Română, în Biblioteca ei, cu multe eforturi, doctorul în filologie Dan Zamfirescu a reeditat în 1991, la editura Roza Vînturilor, **Dobrotoljubje** a lui Paisie Velicikovski, alcătuiind și un substanțial studiu, cel mai documentat, bazat pe o vastă bibliografie românească, dar mai ales pe cea apărută în Grecia, Rusia, Italia, S.U.A., Anglia, Franța, Ucraina și Canada etc. asupra vieții și creației acestui uriaș umanist al Ortodoxiei.

"Pentru noi, românii, **Dobrotoljubje** este, înainte de toate — afirmă în încheierea studiului său Dan Zamfirescu — dovada vocației europene a pămîntului ce-l locuim și a culturii căreia i-a dat naștere. Paisie Velicikovski este indiscutabil un ucrainean. Dar un ucrainean ce s-a realizat în dimensiunile universalității numai pentru că a găsit printre români și pe pămîntul românesc, în cultura

română, solul roditor pe care geniul său religios a putut înflori și rodi nestinjenit".

La 15 noiembrie 1794, într-o zi de miercuri la Vecernie, marele stareț al Mănăstirii Neamț, Cuviosul Paisie, numit "cel Mare" — Velickovski — se mută la odihna cea veșnică, în vîrstă de 72 de ani, și este înmormîntat în gropnița bisericii voievodale, cum se vede pînă astăzi. Pentru sfințenia vieții lui, Biserica Ortodoxă Română l-a trecut în rîndul sfinților și i se face pomenirea la 15 noiembrie în fiecare an (8).

B) ACTIVITATEA DUHOVNICEASCĂ A LUI PAISIE VELICKOVSKI ÎN ÎNNOIREA MONAHIS- MULUI ROMÂNESC

Activitatea duhovnicească a lui Paisie Velickovski începe după 1743, în a doua etapă a vieții lui, cînd se afla în Moldova de Jos și, sub influența conaționalului său Vasile cel Mare de la Poiana Mărului, este atras de faima monahismului din țările românești. Această chemare duhovnicească se va adînci pe Muntele Athos. Datorită starețului Vasile de la Poiana Mărului se aprinde în Țara Românească acea lumină spirituală care se va transforma, după aceea, prin Paisie Velickovski și apoi prin Nicodim Aghioritul și Macarie din Corint, într-un vast fenomen de resurrecție a spiritualității bizantine în Athos, în Țările Române și în Rusia.

La Poiana Mărului, tînărul Paisie Velickovski, devenit deja

Platon în monahism, a respirat aproape patru ani spiritualitatea bizantină împletită cu cea rusească, simțind deplina libertate și sprijin permanent din partea puterii de stat. El s-a îmbibat de atmosfera autenticei tradiții rituale bizantine, întîlnită prima oară aici — cum singur o declară — și a reușit să-și astîmpere setea de lecturi din Părinți Răsăriteni și din *literatura ascetică și mistică isihastă*, care-l stăpînea încă din anii studiilor la Kiev.

DAR CE ESTE ISIHASMUL?

Isihasmul (14) este o doctrină a Bisericii Ortodoxe care s-a dezvoltat în Bizanț, pînă cucerirea otomană, trecînd apoi transplantîndu-se în estul Europei pe teritoriul situat între Muntele Athos și Moscova, găsind un mediu prielnic de propășire mai ales în regiunea numită mai tirziu de Blaga "spațiu mioritic". Doctrina cerea aderenților să respecte preceptele biblice, să se desprindă de tentațiile lumești, toate fiind amăgitoare, să cultive în schimb valorile spirituale și divine. Cine le îndeplinea dobîndea o puritate sufletească de înaltă calitate, capabilă să permită credinciosului atingerea stadiului suprem în isihasm, liniștea interioară, împăcarea cu lumea și percepția "Luminii necreate". Metoda principală de a atinge acest stadiu era rugăciunea inimii numită și "a lui Iisus Christos". Pacea sufletească, bunătatea inimii, căldura sentimentelor, iertarea greșelilor celorlalți erau printre calitățile care, odată însușite, arătau candidatului că o forță spirituală

superioară îl călăuzea și-l ducea către "Lumina necreată". Acesta era numele pe care isihastii îl dădeau energiei strălucitoare iradiate de Iisus Christos în momentul Schimbării la față (pe Muntele Tabor, v. Matei 17: 1—8).

Pentru a ajunge să vadă "Lumina necreată", candidatul la isihasm trebuia să se angajeze într-o serie de practici pregătitoare, ca de pildă desprinderea de tentațiile lumești, iertarea dușmanilor, smerenia; curățenia trupească (asceza), învăța să se teamă de Dumnezeu și să-și iubească semenii, să se roage lui Iisus după anumite reguli.

Credința în virtuțile spirituale extraordinare isihaste căpătase în Bizanț un prestigiu atât de mare încât un număr imens de credincioși, oameni din popor, dar și mari dregători, chiar împărați, condeieri și fețe bisericești, adoptaseră doctrina. Când Bizanțul a căzut sub turci, la 1453, centrul de cultură isihastă care era catedrala Sf. Sofia, ctitoria Împăratului Justinian I, a fost transformată în moschee, iar adepții doctrinei au luat calea băjeniei. Unii au așezat un nou centru isihast pe Muntele Athos, alții s-au dus spre Nord în țările neocupate de turci. Așa a ajuns isihasmul să se răspândească în țările Estului european, în care Bizanțul își exercitase influența pînă în 1453. Muntele Athos devine acum centrul religios care înlocuiește Sf. Sofia (15).

De atunci și pînă astăzi Muntele Athos, numit și Muntele Sfînt, a rămas centrul spiritual al întregii Ortodoxii universale. Aici

trăind 17 ani, Paisie Velicikovski se va încărca spiritual cu fructele pe care le va semăna pe ogorul românesc în tot restul vieții. Astfel, Vasile cel Mare de la Poiana Mărului și Cuviosul Paisie Velicikovski sînt creatorii curentului *neoisihast*, apărut, după cum se știe, datorită celor două școli de duhovnicie create pe pămînt românesc: a lui Vasile de la Poiana Mărului și a lui Paisie de la Neamț (16).

O latură deosebită a activității lui Paisie ar fi *încadrarea lucrării duhovnicești și organizatorice în ambianța românească în care a trăit*, arătîndu-se, pe lîngă ceea ce a dat el monahismului românesc și ceea ce a primit el, cu mult mai mult, de la acesta (11). Deci s-a observat o influență reciprocă a monahismului românesc asupra trăirii monahale a lui Paisie și a acestuia asupra monahismului românesc.

Ceea ce ni se pare că a adus el în monahismul românesc nu e preocuparea de rugăciunea lui Iisus, căci aceasta s-a menținut mereu între miile de sihaștri din munții țărilor române — ci o *introducere a acestei rugăciuni în viața de obște și prin aceasta o înviorare a spiritualității isihaste în ea și prin ea o înviorare a vieții de obște*. Paisie a venit din Sfîntul Munte cu o obște româno-rusă de 64 de ucenici la Dragomirna. Aici, la Dragomirna, formează o obște de 350 de călugări, apoi la Secu însoțit de 200 de călugări, iar la Neamț obștea se compunea din 800 de ucenici. La aceste mănăstiri, Paisie a statornicit principiile vieții

monahale ca "un așezământ". Liniile directoare ale așezământului lui Paisie erau: 1. viața de obște; 2. o disciplină severă în spiritul vechilor asceți; 3. îndeletnicirea cu diferite meșteșuguri; 4. preocupări de îmbogățire a culturii teologice. În lucrarea de educație monahală, Paisie folosea ca mijloc principal "predica și exemplul personal" (7), ceea ce Ion Druță va numi în romanul său "Ora îmblinzirii cugetului" (13).

Paisie a lăsat la Mănăstirea Neamț o lucrare care nu se cuprinde numai în pilda vieții personale, nici în organizarea vieții de obște pe temelia învățaturii Sfinților Părinți, nici în îndreptarea cărților patristice și în traducerea lor în limbile română și rusă, ci, mai ales, în faptul că a creat o "școală de viață duhovnicească" care a provocat în cadrul monahismului în general — o mișcare duhovnicească, aprinzând inimile cu iubire față de mănăstire (...), stărnind darul de nevoiță monahicească lăuntrică și de lucrare lăuntrică" (3).

Prin Paisie și lucrarea sa, ca o continuare a vrednicilor săi înaintași — printre care Pahomie și Ioanichie —, Mănăstirea Neamț a devenit din nou cercetată și, mai mult, a devenit din nou cunoscută în aria geografică a Ortodoxiei și a monahismului ei.

Felul cum a rînduit vestitul stareț Paisie Velicovski Mănăstirea Neamț în legătură cu viața duhovnicească a călugărilor și buna chivernisire a bunurilor materiale constituie esența paisianismului curent, orientare monahală cu urmări binefăcătoare pentru

comunitățile călugărești și, în general, pentru Biserica Ortodoxă.

În concluzie, Paisie a orînduit treburile tagmei monahicești potrivit cu învățăturile Mîntuitorului, ale Apostolilor, sinodiceștilor canoane și ale cărților Sfinților Părinți: 1. o mănăstire este "locașul mîntuirii sufletești"; 2. "adăpost și liman celor ce au nevoie de milă și de îndurare"; 3. "pildă acelei adevărate viețuiri duhovnicești" etc.

C) CREATORUL ȘCOLII DE TRADUCĂTORI AI SCRIERILOR RELIGIOASE

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea în Moldova limba slavă era înlăturată cu desăvîrșire din viața publică și religioasă. Se menținea doar tradiția de a se traduce cărțile bisericești din slavonește. Cel care încearcă să reînvie prestigiul limbii slave în biserică este călugărul Paisie Velicovski (10).

Deci, pe lângă activitatea sa duhovnicească de înnoire a monahismului românesc, Paisie Velicovski a desfășurat o vastă activitate de traduceri ale scrierilor filocalice din limba greacă și a creat o vastă școală de scrieri religioase. Cît timp a stat pe Muntele Athos, Paisie a învățat bine limba grecească și, trăind în Moldova, s-a ocupat de traducerea de cărți din grecește în slavonește și de corectarea vechilor traduceri. Unele izvoare afirmă că el ar fi făcut traduceri și în limba română, precum Cuvintele Sfîntului Nil de la Sorsca (8).

În timpul stăreției sale la Neamț s-au tradus și s-au copiat intens cărți slavonești. În biblioteca stareșului Paisie s-au găsit 276 de manuscrise, dintre care 44 au fost scrise de mîna lui (16). Manuscrisele rămase de la Paisie și ucenicii săi reprezintă și cele mai autentice texte teologice. În timpul egumenatului său de la Neamț, s-a lucrat atît de mult în privința traducerilor, încît se poate vorbi de o a doua epocă de înflorire a vieții culturale din Moldova. Dintre operele traduse de Paisie, menționăm o **Teologie a Sfîntului Ioan Damaschin**, **Viața Sfîntului Grigore Sinaitul**, **Operele ascetice ale lui Isac Sirul** și altele. Trebuie amintită corespondența purtată de Paisie cu privire la diferite probleme ale vieții și credinței creștine, din care o parte a fost reprodusă în cartea **Adunarea cuvintelor pentru ascultare**, apărută la mănăstirea Neamț în 1817. Tot de la el a rămas o **Autobiografie** neterminată, remarcabilă prin sinceritatea povestirii vieții sale și prin istoricul mișcării monastice conduse de el.

Interesul lui Paisie mergea spre traducerea operelor fundamentale ale literaturii patristice, dar și din literatura populară, din scriitorii clasici greci, din filozofii antichității și chiar de cărți cu conținut istoric.

Din literatura patristică s-au făcut traduceri din Vasile cel Mare, Grigore Teologul, Ioan Hrisostom, Simion noul Teolog și alții. Dintre cărțile populare s-au tradus și s-au copiat aici: **Viața lui Vasile cel Nou** și **vămile văzduhului**,

Alexandria, **Esopia**, **Varlaam** și **Ioasaf**, **Floarea darurilor** și altele. Unele dintre aceste cărți fac elogiul ascetismului, altele laudă înțelepciunea pusă în slujba binelui sau preamăresc actele de vitejie a căror finalitate morală aduce nemurirea celor ce le înfăptuiesc.

De asemenea s-au tradus texte din Aristofan, Aristoteles, Platon, Plutarh, Socrates, s-au copiat gramatici, lexicoane pentru diferite limbi, comentarii pentru diferite cărți religioase etc.

N-au lipsit nici manuscrisele cu conținut istoric, precum **Viața Sfîntului Nifon**, patriarhul Țarigradului, **Letopiseșii țării**, scris în limba slavă veche, un letopiseș al lui Niculai Alexandru-Vodă Mavrocordat etc.

Interesant este faptul că la Mănăstirea Secu, Paisie Velickovski nu a stat decît patru ani (1775—1779), dar "zile și nopți întregi vor zăbovi de acum cu pana stareșul Paisie cu ucenicii, traducînd din viețile sfinților", încît contrar vitregiilor vremii au mai rămas și azi în Biblioteca acestei mănăstiri 51 de manuscrise, unele din vremea sa, altele scrise de ucenicii săi (18). Pe manuscrisul 4 al acestei biblioteci, apărut în 1860, se face următoarea însemnare, obicei preluat de ucenicii lui Paisie de la mentorul lor: "Această carte este a obștii stareșului Paisie și cine o va lua sau o va înstrăina din sobor va fi sub canon neiertat pînă o va întoarce iar înapoi la sfînta mănăstire Secu 1860".

Desigur că cea mai însemnată lucrare a lui Paisie se intitulează **Floarea**, o traducere din grecește

în slavonește. Ea reprezintă o culegere de texte religioase din părinții și scriitorii bisericești și în special din marii asceți. Prima ediție a acestei cărți apare în 1793, pe când trăia Paisie, iar a doua a apărut în 1822 (Despre însemnătatea ei am vorbit în primul capitol). *Filocalia* lui Paisie din 1793 este cea mai mare tipăritură în *cultura română* din 1508 pînă azi.

CONCLUZII

Influența paisiană a fost deosebit de puternică în mănăstirile Moldovei. Învățăturile și rînduielile lui Paisie Velickovski care s-au răspîndit mai ales prin ucenicii săi direcți: *Macarie* — traducător de cărți din grecește, *Ilariôn* — egumen de la Secu, *Sofronie* — urmașul lui Paisie în stăreția Neamțului, *Gheorontie* și *Grigorie* — viitor Mitropolit al Ungrovlahiei; tîlmăcitori de scrieri patristice, *Onoriu*, îngrijitorul spitalelor de la Dragomirna și Neamț, *Platon*, care a scris *Viața lui Paisie* și a alcătuit o culegere din scrierile sale, ierodiaconul *Stefan*, care a tradus din slavo-rusă *Viețile Sfinților* în 12 volume, *Neonil* — ucenic al lui Sofronie și viitor stareț la Neamț, continuator al tradițiilor paisiene, și mulți alții.

În duhul lui Paisie a trăit și marele Mitropolit al Moldovei, *Veniamin Costache*, deși nu i-a fost ucenic direct. Dintre ucenicii săi din Țara Românească cel mai de seamă a fost *Cheorghe de la Cernica și Căldărușani*, originar însă din Transilvania (+1806).

"Mișcarea paisiană de înnoire a vieții monahiale din mănăstirile românești din secolul al XVIII-lea, un adevărat *neosisiasm românesc*, a fost ultima și cea mai însemnată încercare de ridicare a vieții călugărești din Țara Românească și Moldova. Ea a dus nu numai la creșterea prestigiului monahismului românesc, dar a avut o influență pozitivă și asupra vieții moral-religioase a credincioșilor români" — arată istoricul M. Păcuraru în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, apărută recent.

Pe plan internațional, ucenicii săi — ruși, bieloruși și ucraineni — pregătiți de el pentru îndrumarea vieții duhovnicești — s-au răspîndit în peste o sută de mănăstiri rusești, ducînd pretutindeni același duh nou de viață monahală: Valaam, Solovăț, Alexandru Sfirski în nordul Rusiei, Alexandru Nevski la Petersburg, Optina în centrul Rusiei, Simonov și Novospask la Moscova, Lavra Pecerska din Kiev, Noul Athos din Caucaz. Mișcarea spirituală paisiană din Rusia a influențat și pe unii din marii cărturari ruși din secolul al XIX-lea, precum pe F. Dostoevski, A. Homiakov și pe mulți alții.

NOTE:

1. Mama Sica, Interviu cu dna profesoară Anastasia Popescu — Mama Sica, în "*România Liberă*", nr. 1196, din 5.03.1994, p. 2.

2. Berechet Stefan, *Autobiografia starețului Paisie Velickovski*, Iași, 1918.

3. Cetfericov S., *Paisie, starețul Mănăstirii Neamț din Moldova*, trad. de Episc. Nicodim, Edit. Mănăstirii Neamț, 1933.

4. Petre, I. David, **Cuviosul Paisie cel Mare (Velicikovski), un desăvârșit monah român. Noi cercetări și ipoteze**, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975 (Extras din revista "Biserica Ortodoxă Română", X C III (1975), nr. 1—2, p. 162—193).

5. Paul, Mihail, **Starețul Paisie de la Neamț, înnoitorul monahismului**, în: "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII, nr. 5—6/1962, p. 409—416.

6. Zamfirescu, Dan, **O carte fundamentală a culturii europene**, Editura Roza Vînturilor, București, 1991.

7. Ivan, Ioan, **Mănăstirea Neamț, Iași**, 1981 (cap. "Mănăstirea Neamț în secolele XVII—XIX").

8. Bălan, Ioanichie, **Pateric Românesc**, Edit. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1990, p. 304—328.

9. Păcuraru, Mircea, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, Chișinău, Edit. Știința, 1993 (Cap. "Mănăstirile și viața monahală în secolul al XVIII-lea").

10. I. D. Lăudat, **Istoria literaturii române vechi**, partea a III-a, Edit. Did. și Ped., Buc., 1968 (Cap. "Paisie Velicikovski").

11. Prof. dr. D. Stăniloae, **Filocalia**, vol VIII, Edit. Instit. Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Buc., 1979, (p. 555, 556, 576, 578, 581, 584).

12. **Istoria literaturii române**, vol. I, ediția a II-a revăzută, Edit. Academiei, Buc., 1970 (Cap. "Literatura religioasă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea", p. 657—658).

13. Druță, Ion, **Scrieri**, vol. 3, Chișinău, Edit. "Hyperion", 1990 (Romanul **Biserica Albă**).

14. **Bibliografia doctrinei isihaste e enormă**.

De notat însă: Gregory Palasm, **Opera omnia**, în **Patrologia greacă**, CL—CLI. Textele cele mai importante ale doctrinei au fost traduse de Preot Prof. Dr. Dumitru Stăniloae în cele zece volume din **Filocalia** (București: Instit. Biblic, 1944—1981) și comentate în **Teologia ortodoxă dogmatică** (Buc., 1978). De notat de asemenea: Dan Zamfirescu, **Neagoe, Basarab și învățăturile**

către fiul său Teodosie (Buc., Minerva, 1973).

15. Șerban C. Andronescu, **Structuri în spiritualitate**, în "Destin Românesc", Revistă de istorie și cultură, nr. 1, 1994, Chișinău — București, p. 99—100.

16. Boris Buzilă, **Destinul vitreg al unei opere fabuloase**. Autorul ei: Părintele Gheorghe Roșca în "România Liberă" din 22 ianuarie 1994, p. 2.

17. Ciobanu Ștefan, **Istoria literaturii române vechi**, Chișinău, Hyperion, 1992, p. 626—628.

18. Gherasim Cucoșel, **Catalogarea Manuscriselor Românești din Biblioteca Mănăstirii Secu**, Edit. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăușilor, Suceava, 1994.

Alexandra GHERASIM

Chișinău

FIGURILE DE STIL — MĂRCI ALE TEXTUALITĂȚII OPERELOR LITERARE

Opera literară este rezultanta intercondiționării elementelor ei constitutive, a modului lor de a funcționa estetic, adică a semnelor antrenate în complicatele relații ale procesului de creație. În operele de ficțiune există o adevărată strategie prin care autorul își realizează ideile¹, iar armele acestei strategii cunosc o revoluție spiralată — de la figurile rudimentare spre "cheia de boltă a sistemului" (11, p. 149) și apoi revenind evolutiv spre controversatul "grad zero al scriiturii, adică un semn definit prin absența de semn" (1, p. 220; 3, p. 48), preconizând un continuum stilistic specific literaturii moderne caracterizat prin sobrietatea absolută a expresiei care este marca unei extreme elevații a gândirii (5, p. 88).

G. Genette susține că ceea ce putem reține din vechea retorică nu este conținutul, ci exemplul său, forma, ideea sa paradoxală asupra literaturii ca ordine întemeiată pe ambiguitatea semnelor, pe spațiul îngust, dar vertiginos, care se deschide între două cuvinte cu același sens, între două sensuri ale aceluiași cuvânt, între două limbaje ale aceluiași limbaj (5, p. 99).

Întrebarea de ce figura semnifică mai mult decît expresia literală a fost în obiectivul gânditorilor începînd cu timpurile cele mai vechi, constituind obiectul de studiu atît al retoricilor antice, cît și al școlii neoretice contemporane. La etape diferite problema aceasta a fost abordată în moduri diverse: inițial retorica o cuprinde în practica desfășurării pledoariei judiciare, alimentînd "arta convingerii", din unghi filozofic e tratată de Aristotel și Platon; Quintilian acordă atenție "artei cuvîntului scris"; alexandrinismul atribuie un rol esențial figurilor; tratatul lui Du Marsias **Despre tropi** nu se mărginește să ateste schimbările de sens produse de limbajul figurat, ci își propune să explice cum se produc ele; Fontanier studiază figura atît la nivelul cuvîntului (tropii), cît și la nivelul transfrastic (figurile de gândire), iar **Retorica generală** a grupului μ examinează orice fel de

¹ Mărturie a faptului că opera de artă nu este numai un rod al imaginației și talentului autorului alimentate de subconștient e și cartea lui N. Stănescu **Filozofia poeziei**, București, 1990, o carte eseistică despre poezie, în care se reliefează imaginea complexă a creatorului ce meditează neîncetat asupra creației sale.

schimbare a unui aspect oarecare al limbajului: la nivel fonic și grafic (metaplasmele), la nivel semic (metasemele), la nivel sintactic (metataxele) sau logic (metalogisme).

Trasînd în acest mod, destul de sumar, calea de evoluție a retoricii, i-am redus obiectul la definirea tropilor și figurilor, pentru că scopul nostru nu a fost de a crea un tablou exhaustiv al "artei elocuției" și nici de a face referiri la imensa bibliografie a problemei, mai ales luînd în considerație faptul că și figurile luate aparte au constituit obiectul numeroaselor studii. În acest context e judicioasă afirmația din **Retorica generală**, tratat cu orientare structuralistică, că știința tropilor nu acoperă întreg cîmpul retoricii. La cei vechi, ca și la cei moderni, finalitatea declarată a retoricii e de a transmite tehnicile persuasiunii (3, p. 7). Simbioza acestui aspect cu cel lingvistico-poetic constituie, pe de o parte, strategia creatorului de texte literare, pe de altă parte — cheia codului pentru cel mai avizat receptor — critica literară.

Textul este ceva creat din limbă și cu ajutorul acesteia; în același timp o schimbă, o îmbogățește, o perfecționează, o tulbură sau o reduce (10, p. 1). Studiul nostru își propune cercetarea coeziunii și coerenței textuale la nivel figurativ. Ar fi un lucru de rutină surmenant să procedăm la un inventar exhaustiv al tropilor și figurilor care stau la temelia unor texte concrete și ar

depăși cu mult limitele lucrării noastre, de aceea materialul analizat va fi în concordanță cu criteriile generale ale recentelor taxinomii în domeniu, generate de tehnica realizării figurilor și suprapusă structurii lingvistice (fonologică și lexico-gramaticală) (3; 2). Ipoteza actualizării textului printr-un schelet figurativ ne-a impus un criteriu aparte de selecționare a lucrărilor reprezentative pentru demonstrație, depășind cadrul operei unui singur scriitor și limitîndu-ne la poeme, acestea presupunînd o organizare specifică a materiei verbale, cînd fiecare nivel (fonic, prozodic, retoric etc.) servește drept rezonanță celui alt. În acest sens e interesantă observația lui P. Zumthor (12, p. 522) care menționează că schematic constituția unei compuneri poetice se poate desface într-o serie de formalizări în cascadă: un conținut intenționat primește o specificare tematică, care cere o particularizare concretă, ce se exprimă prin mijloace lexicale și sintactice, în parte topice.

Tropii sînt generați în mod firesc de subiectul creator spontan, prin forța inspirației și a gîndului. Dacă ei poartă amprenta căutării și sînt plasați intenționat ca ornament (4, p. 159), caracterul lor forțat și artificial devine evident. Sub aceste repere s-ar înscrie, în primul rînd, textele ghicitorilor cu mecanismele fundamentale ale genului: discontinuitate parafrastică, resorturi ludice, convenționalitate culturală; epigrama — derivată prin

compunere din figuri care exprimă în primul rând echivocul, precum și din cele care au la bază similitudinea de sunete (în speță calamburul). Coerența unor asemenea texte se regăsește și la nivelul jocului categoriilor formale ale limbajului. Expresia lingvistică dobândește tensiune semantică prin jocul complex al silabelor, prefixelor, sufixelor, cum se întâmplă în textul acestei ghicitori:

Ce naște neînsușeștit
din însușeștit
și însușeștit
din neînsușeștit?

Prezența într-un text restrâns a cuvintelor cu radical comun ca în ghicitoarea: "Gînj gînjuit, / șarpe potcovit" realizează integritatea semantică și sintactică prin mijlocirea figurii numită **parigmenon**¹. Sugerarea fonică (prin înruditele prime două cuvinte) a zgomotului scîrșăit, fricativ, inconfundabil al ferăstrăului este însoțită de sugestia elasticității vînjoase a metalului, a zimților lui solzoși și grosolani (9, p. 38). Probabil, doar în aceste cazuri sîntem în drept să considerăm că mijloacele de expresie stabilesc coerența și coeziunea textuală și nu invers: selectarea mijloacelor lingvistice este dictată măcar parțial de caracterul real al coerenței.

Înglobînd numai efectele poetice ale asonanțelor și aliterațiilor, Petru Cărare reușește în textul

epigramei "Bob — glob" să surprindă unele detalii ale manierei stilistice a lui N. Esinencu.

I	II
Cer —	Griu —
Zăr,	Briu,
Strop —	Snop —
Hop,	Pop,
Liop,	Bob —
Stop.	Glob,
	Rob —
	Zdrob! —
	Zob.

E un caz neordinar al coeziunii realizat prin organizarea materiei verbale într-un paralelism fonetic afișat. Existența unor vagi asociații raportate la conținutul textului își au originea doar la nivelul grafic — o marcă a paralingvisticii.

Textul respectiv, asemănător cu cele numite în literatura de specialitate și "Bêbêtis" (3, p. 76) și care ar viza caracterul "infantil" sau onomatopeic al limbajului, presupun în procesul realizării lor o operație de adjoncție (3, p. 76), efectul scontat fiind insistența, simetria și ambiguitatea (2, p. 21).

Explorarea efectelor eufonice drept cheazășie a integrității textuale e frecventă în speciile enigmatice și ludice și exemplele ar putea continua. Mai rar este utilizat procedeul în literatura modernă, însă nu este exclus. Mai mult chiar, o dată ce admitem că o analiză a textului poetic nu poate fi decît o analiză suprafrastică, considerăm judici-

¹ **Parigmenon** — figură pe care o constituie prezența în propoziție sau vers a unor părți de vorbire cu aceeași rădăcină (2, p. 56).

oasă afirmația lui Morier conform căreia rima nu e nimic altceva decât recurența regulată a unităților fonice echivalente, căci ea poate fi definită ca omofonia ultimei vocale accentuate a versului ca și a fonemelor care, eventual, o urmează. Asonanța, ca omofonie a ultimei vocale accentuate dintr-un grup verbal delimitat (sintagmă, vers), face și ea parte din această serie de procedee (8, p. 53). Adevărul este că în majoritatea cazurilor nu aceasta asigură coerența textului, procedeul fiind doar un accesoriu. În textul care vi-l propunem spre analiză coexistă un amalgam de figuri.

FULGER

Ardea un stejar în cîmpie,
În flăcări ardea,
Și zarea era purpurie,
De sînge era.

Lovit în amiaza cea mare
De-un fulger turbat,
Stejarul cerea îndurare,
Ne-în-ge-nun-cheat.

Depart, depart, depart
De codrul cel sfînt,
Stejarul trecea către moarte,
Crescînd din pămînt.

Cu chip de Ion și Ioană
Topit în scînteii,
Stejarul părea o icoană
A unei idei.

Apoi prefăcut în cărbune,
Dar nebiruit,
Stejarul părea o minune,
Un zeu răstignit.

D. Matcovschi

În afară de simbolul personificator (stejar — neamul cu Chip de Ion și Ioana, violent izolat de matca românimii) la edificarea ideii mai conlucrează și figuri ale repetiției: epanadiploza¹ și concatenația² actualizate prin reluarea verbelor **ardea** și **era** în primul catren; epizeuxis³ în al treilea catren, definitoriu pentru coerența textului fiind disproforonul⁴ **ne-în-ge-nun-cheat** susținut de autor printr-un metagraf. Reprezentarea grafică neordinară a cuvîntului schimbă și substanța lui fonică. Aceste fenomene sînt mai puțin gratuite decît s-ar părea la prima vedere: textul e și el un obiect, iar lectura nu e o operație pur lingvistică. Cel care vine în contact cu textul poate fi impresionat nu numai de aranjarea cuvintelor, ci și de formatul și culoarea caracterelor tipografice, granulația hîrtiei, punerea în pagină (3, p. 92).

În exemplul nostru efectul poetic se rezumă la intensificarea expresiei prin insistență; distanțarea grafică a silabelor solicită și accentuarea gravă a lor. Ca un ecou planează deasupra întregului text cele patru sunete "n" din cuvîntul **figură**, susținute fonic de vocalele alăturate.

Ideea stoicismului din sfera semantică a cuvîntului **neîn-genuncheat** realizează o rezonanță

¹ Figură care constă în repetarea aceluiași cuvînt (grup de cuvinte) și la sfîrșitul și la începutul unei unități sintactice, metrice.

² Gradație în care un cuvînt se repetă de la un membru la cel următor, înlănțuindu-se unele cu altele (2, p. 47).

³ Figura care constă în reluarea imediată a unui cuvînt în propoziție sau vers (2, p. 55).

⁴ Termen folosit de autorii latini pentru denumirea aliterăției unor consoane greu de pronunțat (2, p. 50).

clară în alte unități lexicale ale textului prin mijlocirea grupului de sunete **-în-** din componența acestora: sfînt, pămînt, scînteii, sînge, crescînd, îndurare și chiar răstignit. În acest mod se actualizează obsesiv o atmosferă de rezistență necondiționată, începînd de la prima frază și terminînd cu ultima. Sugestia culminantă — **răstignit, dar neîngenuncheat**, catalizată de o morală ce dăinuie de milenii, conturează valoarea etico-estetică a poemului.

Demonstrația ipotezei anunțate la nivel lexico-gramatical se va sprijini pe textul unui alt scriitor — V. Romanciuc. Poezia "Noi", deși structurată sintactic printr-un paralelism perfect, își află integritatea textuală într-o **diaforă** — specie de antanaciază în care cuvîntul ce se repetă capătă, prin context, o nuanță foarte fină de înțeles diferit.

NOI

Plaiul meu iubindu-l,
Chem alese ploi.
Cît ni-i sfînt pămîntul
Noi rămînem noi.

Ce-i șoptește vîntul
Frunzei din zăvoi?
Cît ni-i sfînt cuvîntul
Noi rămînem noi.

Gînd curat coboară
Peste albe foi.
Cît ni-i dor de țară
Noi rămînem noi.

Legămîntul protagonistului cu
cuvîntul și pămîntul consfințit de o

mare dragoste de țară se actualizează în expresia **noi rămînem noi**. Noi — pronume personal, persoana I, plural, care vizează emițătorul plus întreg neamul lui, nu mai revine cu același sens la a doua repetare. Influențat prin context de semul **a se perpetua** din sfera semantică a verbului **a rămîne** interpus în sintagmă, pronumele **noi** capătă înțelesul metamorfozat de fire, esență statornică a unui popor. În acest caz autorul și-a materializat ideea prin exploatarea nivelului lexical al textului, adevăr raportat și la titlul poeziei.

E indiscutabil faptul că figurile care contribuie la structurarea unitară a textului, indiferent de nivelul la care se realizează (fonetic-lexical, semantic) se sprijină pe o organizare sintactică aparte în domeniul poeziei. Gruparera în substructuri este, în aceste cazuri, aproape automată, căci fiecare frază-strofă, fiecare paragraf sau grupare numerică a acestor unități se separă de la sine în poezie, în parte și datorită necesităților de metrică sau de versificație (7, p. 260). Acest lucru a fost deja probat și în textele analizate pînă acum. Dar nu sînt rare cazurile cînd figura dominantă, cea care asigură coerența textului, se realizează la nivel sintactic. Concludent în această ordine de idei ni s-a părut textul "Ghicitoare fără sfîrșit"; însuși titlul poeziei ne sugerează persistența integratoare a procedului.

**GHICITOARE
FĂRĂ SFÎRȘIT**

Ce izvor
Se ia după om?
Glasul mamei.

Ce e dulce
Și nu se aduce?
Buzele mamei.

Care spice cresc
Cu vârful în jos
Brațele mamei.

Ce înălbește
Și nu mai sfîrșește?
Părul mamei.

Care stele pe cer
Cad amîndouă odată?
Ochii mamei.

Ce se ară
Cu lacrima?
Chipul mamei.

Ce este nemărginit
Și nu calcă iarbă străină?
Sufletul mamei.

Gr. Vieru

Deși portretul mamei este desenat printr-un șir de perifraze metaforice, nu figura lexico-semantică face conturul textului. Paralelismul sintactic marcat prin recurența perifrizei metaforice sub formă interogativă și a cheii noțiunii parafrazate înglobează coerența și coeziunea textului.

Ingeniosul joc de a defini chipul mamei ca ceva ce se ară cu lacrima sau sufletul — nemărginit și nu calcă iarbă străină — mărturisește un profund sentiment și un rafinament deosebit în utilizarea expresiei ierarhic pornită de la concretețea buzelor, brațelor, ochilor spre abstracțiunea filozofică a sufletului. Între esențele

parafrazate ar putea fi intercalate la nesfîrșit trăsături caracteristice portretului matern, dar punctele extremale ale mulțimii ar rămîne incontestabil aceleași, marcînd un început și un sfîrșit clar al textului.

Același motiv structurat într-o simplocă perfectă îl atestăm în poezia *Mă rog de tine*.

Mă rog de tine, ploaie, —
Cînd zbor către planete, —
Stropește gura mamei
Și-o apără de sete.

Mă rog de tine, codru, —
Căci anii tăi tot fi-vor! —
Cuprinde-i cald ființa
Și-o apără de vișor.

Mă rog de tine, iarbă,
Mîngîie-i talpa goală
Și sarea grea din oase
Și-o apără de boală.

Mă rog de tine, munte, —
Cît zboru-o să mă poarte, —
Sărută ochii mamei
Și-i apără de moarte.

Gr. Vieru

E un model tranzitoriu în demonstrația noastră; paralelismul sintactic realizat în schema: regentă anaforică + subordonată temporală ori cauzală + două complementive omogene, dintre care ultima actualizează o epiforă (schemă nerespectată numai în catrenul al treilea), este eclipsat de un metalogism — deprecația. Deprecația este o figură de stil care, la origine, constă într-o implorare adresată zeilor pentru înlăturarea unei nenorociri ori a unei pedepse (2, p. 70). Figura este menită să exprime mai mult intensitatea suferinței decît speranța în mîntuirea implorată. Cu un ton

stăruitor de invocare păgână, cu un accent de descîntec, irezistibil, figura de reflecție dirijează coerența și coeziunea textului susținute și prin unitatea sferelor semantice ale esențelor invocate. **Sete, vifor, boală** sugerează o intensificare ierarhizată a suferinței care ar culmina cu moartea, procedeu exploatat deseori de Grigore Vieru.

Intenționat am selectat texte în care figurile dominante sînt mai puțin cercetate; or, există precedente în studierea problemei configurației textuale la nivelul figurilor sintactice și semantice (7, p. 257).

În sprijinirea structurii unitare a textului pot conlucra figurile actualizate la mai multe nivele (fonetic-lexico-gramatical, semantic), dar numai una este exploatată de emițător ca expresie a temei și ideii textului, celelalte fiind doar niște accesorii. E vorba despre principiul cooperăției, caracterizat de V. Dijk atunci cînd delimitează în structura potențialului informativ al textului artistic informația semantică, adică propriu-zis conținutul, și informația structurală. Deoarece între emițător și receptor nu se stabilește un contact nemijlocit, structura textului artistic are o importanță prioritară informațională în raport cu alte tipuri de text (6, p. 25). În textele artistice, în speță în cele poetice, se procedează la o supradozare de informație realizată la toate nivelele, dat fiind volumul redus al materialului verbal.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. R. Barthes, **Gradul zero al scriiturii**, în cartea **Poetică și stilistică. Orientări moderne**, București, 1977.
2. I. Dubois, F. Edeline, ... **Retorica generală**, București, 1974.
3. Gh. Dragomirescu, **Mica enciclopedie a figurilor de stil**, Chișinău, 1993.
4. P. Fontanier, **Figurile limbajului**, București, 1977.
5. G. Genette, **Figuri**, București, 1978.
6. **Issledovanya po teorii teksta. Referativnii sbornik**, Moscova, 1979.
7. M. Mancaș, **Limbajul artistic românesc în secolul XX**, București, 1991.
8. H. Morier, **Dictionnaire de Poetique et de Retorique**, Paris, 1961, art. Rima.
9. R. Niculescu, **Ghicitoarea, spirit și poezie. Studiu introductiv la antologia: Ghicitori**, București, 1991.
10. P. Ricoeur, **Metafora vie**, București, 1994.
11. M. Zamfir, **Retorica poeziei romantice românești**, în cartea **Structuri tematice și retorico-stilistice în romantismul românesc**, București, 1977.
12. P. Zumthor, **Text și textură**, în cartea **Poetică și stilistică. Orientări moderne**, București, 1972.

PETRU ȚĂRANU

este un savant dezinteresat, care scrie din dragoste despre folclorul românesc, despre scriitori, toponimie și diferite probleme ale etnosului nostru. Exactitatea științifică, rigoarea demonstrației sînt întotdeauna impregnate de o participare sufletească ce dă studiilor sale culoare și credibilitate. Documentul prinde fior, umplîndu-se ca și cum de viață.

Născut la 26 mai 1934, în satul Liniște, comuna Șaru Dornei, județul Suceava, Petru Țăranu s-a pătruns de aerul folcloric al acestui *Helmat* matern, adevărată vatră străbună nîmbată de mit și aureolă baladescă. Își susține teza de doctorat cu o temă de istorie a economiei naționale la Academia din București, după ce termină Facultatea de Științe Economice a Universității "A.I. Cuza" din Iași, dar adevărata vocație este investigația folclorului, a mijloacelor lui artistice, a pecetei pe care i-o imprimă modul de a gândi și a simți al poporului.

Este autorul unui impunător număr de studii: *Oameni de seamă din Țara Dornelor*, *Toponimie și antroponimie din Dorne*, *Călători și călătorii prin Țara Dornelor*, *Folclorul dornean — argument al vechimii și continuității*, *Reportaje*, *Eseuri*.

În sfera preocupărilor sale au intrat în ultimul timp legăturile afective ale lui Eminescu, Blaga, Sadoveanu cu ținutul pitoresc al Vetrei Dornelor, Petru Țăranu depistînd izvoare de inspirație, mărturii ale prezenței marilor scriitori. Îndru-

mîndu-se pe urmele lui Alecu Russo, care și-a purtat pașii pe moșia tatălui său Iancu Rusu, savantul constată că partea de moșie "care a cuantificat potențialul dornenilor de a-și răscumpăra pămîntul pe calea arendei, primește strania rezonanță a botuzului toponimic: *Dealul Rusului*".

Un alt toponim este legat de un roman sentimental al lui Alecu Russo: "Rusca, adică Ileana de la Genune, rămîne un vibrant crîmpei din mistuitoarea biografie a scriitorului din Strășeni, iar memoria ei va dăinui ca factor de geneză în însemnele divine ale toponimiei din Dorne".

Prin studiile sale Petru Țăranu proiectează mereu lumini asupra unor aspecte de biografie interioară a scriitorilor, ca o semnificație documentară incontestabilă.

Mihai CIMPOI

PRIMARUL-POET

Petru Țaranu este mai întâi de toate poet. Nu în sensul că poezia pe care Domnia sa o profesează, de altfel onest, cu multă sensibilitate și destul har, ar eclipsa oarecum celelalte aspecte ale activității acestui bărbat din Țara Dornelor. Zicem că Petru Țaranu e mai întâi poet, pentru că tot ce face — în calitate de simplu cetățean sau în cea de primar al Vetrei Dornei — poartă amprenta inspirației, dăruirii. Te convingi de acest lucru vizitând orașul, întreprinderile și instituțiile lui, peste tot descoperind grija pentru continua prosperare a urbei. Parafrazănd am putea afirma cu suficient temei, că primarul e un om "potrivit la locul potrivit".

Bunăvoința, curiozitatea, calmul, vorba blîndă, așezată, calități completînd figura de muntean mîndru și voinic, coborîtor parcă din legende, te copleșesc și te apropie de Petru Țaranu, român plin de iubire pentru tot ce ține de autenticitatea noastră spirituală.

E fericit cel ce poposește în Țara Dornelor, plai de poveste, situat la nord-vestul bătrînei Moldove, nu departe de vechea capitală, Suceava, acolo unde moldovenii "dau mîină cu mîină" cu ardelenii, plai în care s-a zbătut întotdeauna cu putere inima română.

De o mie de ori însă mai fericit e cel care în itinerarul dornean este însoțit de un Petru Țaranu, profund cunoscător al frumuseților peisajului montan din această parte de Țară, dar și a istoriei zbuciumate a dornenilor. Specialist în domeniul economiei, potrivit studiilor, Petru Țaranu de-a lungul anilor manifestă un interes permanent pentru probleme, ca să zicem așa, mai puțin materiale. Scrie versuri, eseuri, culege folclor, urmărește "creșterea" limbii române, încercînd a stabili coordonatele evolutive ale graiului dornean. Recunoaștem sincer: fenomenul Petru Țaranu — economist cu reală vocație filologică — proiectat în trepidanta și mult prea încurcata noastră existență materialistă pînă la refuz — ni s-a părut o oază de lumină. Dar și de izbîndă a omului asupra vremilor.

Propunem cititorilor rubrica "Popas în Țara Dornelor", susținută de Petru Țaranu, primar în Vatra Dornei, întrebîndu-ne: ce s-ar întîmpla oare dacă mai multe așezări de o parte și de alta a Prutului ar avea în frunte asemenea bărbați?!

Alexandru BANTOȘ

Petru ȚARANU

MARTURISIRE

*M-am născut într-un bordei
Dintr-un dor de primăvară,
Legănat la umbra rară
Pe sub brazi, pe Podirei.*

*Mama mă privea cu dor
Și-mi croia ursită bună,
Rugînd nopțile cu lună,
Din bordeiul cu pridvor.*

*Și-n sătucul meu de munte,
Cu izvoare-n flori de nuferi,
M-a prins dorul de luceferi
Cu suspin și lacrimi multe.*

*Și-am plecat în crez de bine
Din sătuc și din bordei,
Plîngeau brazii-n Podirei,
Plîngeau teii după mine.*

*La veghe în miez de noapte,
Nostalgia-i of și soartă,
Visul meu de altădată
I-amintire și-i departe.*

.....

*Printre nori ce se destramă,
Cînd cocorii ăpă-n cîrduri,
La bordei s-adună gînduri,
Pribegeste-un dor de mamă.*

*Satul Liniște,
Comuna Șaru Dornei*

CUVINTE NEROSTITE

*În rugă de tălângi adormite,
La vremi de ceasornic stelar,
Se sting cuvinte nerostite
La masa tăcerii din castul altar.*

*În noapte, o stea pe cer brodată,
Ceara plînge-n dor de lumînare,
Focu-n vatră, durere însingurată,
Pe cai de umbre lacrima-i călare.*

*Un jar celest din maci mă arde,
Lacrimi curg în semne și repere,
Muzica colindă în viori și coarde
Cu lerui ler, de tainică durere.*

*Regrete rătăcesc în file de gînd,
Roua își suspină dorul de stele,
În cîrduri cocorii trec țipînd,
Florile mor de mila lor și ele.*

*Vîntul, herghelii în toamnă firzie,
Metaforă de pătimase anotimpuri,
Dorul de mamă pe vatră înfirzie
Cînd tu-mi sfîrîmi ațtea gînduri.*

*Cînd liniștea pe frunte-mi ninge
Și ochii tăi îs faguri de lumină,
Norul de pripas o stea îl stînge
Și-un vis în nopți cu lună plină.*

*Ofînd, aștept la umbra de garoafe,
Un dor stînger, un dor furat,
Vinul satanic curge din carafe,
E frig polar și doru-i demult uitat.*

*Din nemargini de stele tănuite,
Rece, Luceafărul coboară iar,
Doare taina cuvintelor nerostite,
Enigme în mit de cremeni pe altar.*

LACRIMĂ-N NINSORI

*Ninge, ninge pe la ferești în nemuriri de zei,
Fulgii alunecă ușor de pe unda razelor de mit
Pe aripi de vînt, în poezia ce nu pot s-o uit
Leneșe ninsori se alină-n ochii tăi, în ochii mei.*

*Ninge, ninge a colinde, văzduhurile sînt poeme,
Cîrîngu-i iernatica romanță a iubirii de păduri,
Fulgii, lacrimile iernii, se alintă în cînturi
De vînturi țesute în albul din ninsori dornene.*

*Ninge, ninge în amintiri și-n imn de rugăciune,
Un univers de fulgi în zbor cu tremur de baladă
Coboară în mitul lumii de nămeți, vișor în tornadă
Se ogoaie pe corhane și în adîncuri de genune.*

*Cad fulgi, zăpezi se aștern și-n vise troienesc,
Clipe în răstimpuri la ferestre cu regrete ning,
Cu lacrimi de fulgi navigînd pe unda unui gînd
De ierni în care, a taină, amintiri se povestesc.*

*În troiene de zăpezi tu, lacrimă, pură făptură
Mă ademenеști cu vraja-ți prin fulgi și gînduri,
Cu privirea ta mă-ngheți și-n povești cu vînturi
Boarea de iubire așteaptă la ferești cu stură.*

TOPONIMUL 'CĂLIMANI' - ECOU AL UNEI STRĂVECHI CIVILIZAȚII AUTOHTONE

Expresie a raporturilor dintre om și mediul său de viață, toponimia și antroponimia, prin conținutul și semnificația lor, constituie o veritabilă arheologie lingvistică, sînt o arhivă cu structuri complexe în care se păstrează amintirea atîtor evenimente, întîmplări și fapte, reprezintă o importantă cale de reconstituire a trecutului cu anvergura argumentelor convingătoare(1). Fiecare nume de loc și de persoană este o istorie ctitorită cu mijloacele limbii, o importantă verigă a raportului dintre om și natură, dintre toponimia unei regiuni și istoria ei, reprezintă o esențială parte constitutivă a civilizației autohtone privită în evoluția ei. Numele de oameni și de locuri conservă și pun în evidență valoroase dovezi referitoare la unitatea de neam în vatra de geneză, privind vechimea și continuitatea românească în spațiul geografic din arealul carpato-nistean-dunăreano-pontic. Spațiul montan, cu particularitățile sale biospirituale și socio-geografice, se înscrie pe coordona-

tele istoriei sub semnul unui centru vital, al unui puternic factor de geneză și de dăinuire în timp al unor străvechi civilizații autohtone. Muntele ca simbol al alternanțelor, înalt-adînc, deal-vale și invers, a intrat din cele mai vechi timpuri în circuitul specific al sacralității. În Dacia antică, în Dacia romană și ulterior, vîrfurile de munte și întinsele platouri alpine aveau atribute de sanctuar de cult. Ca dovadă prezența a numeroase relicve care poartă de-a lungul timpului semnificative și convingătoare mesaje: **Omul sau Sfînxul** din Bucegi, **Moșul** de la Călimani (2), **Doisprezece Apostoli** din același masiv muntos etc. Numele de munte reprezintă efectul unui arhaic sistem de denominație populară, are la bază evenimente și fenomene specifice unei structuri etno-culturale bine definite și cu durabilitate în timp, este ecoul unor manifestări spirituale, adeseori cu caracter mitologic, organizate periodic în aria unui duplex sau triplex confinium montan. Fiecare nume topic este o străveche și originală mărturie istorică. Cu cît altitudinea și aria oronimico-toponimică este mai mare, cu atît mai vechi este și numele de loc (3). Apelativele arhaice de origine dacă sau latină coboară pe sensul de iradiere toponimică dinspre munți spre văi (4). Cunoașterea numelor de locuri, a poziției lor geografice, ne oferă argumente plauzibile sau convingătoare privind stabilirea centrului de migrare toponimică și

a caracteristicilor sale etimologice-formative.

În sistemul de denominație geografică numele de loc **Călimani** corespunde unei reprezentative forme de relief, este, de fapt, cel mai dezvoltat și mai înalt masiv muntos de origine vulcanică din țara noastră (5). Coordonatele sale geografice aparțin și delimitează, în același timp, trei provincii românești în devenirea și unitatea lor politico-istorică: Moldova, Transilvania și Bucovina. Prin vechimea și poziția sa geografică, toponimul Călimani conservă, într-un mod specific, un îndepărtat trecut istoric, are o biografie complexă și virtuți mitologico-arhaice. În jurul acestui arhaic axis mundi s-a cristalizat semnul unui echilibru autohton, s-a definit coloana vertebrală a civilizației dace, apoi a celei dacoromane și românești, s-a circumscris posterității un ecou încărcat de sensurile și semnificațiile acelor vremi.

În societatea Daciei antice, la solstiții și echinoxuri, se organizau procesiuni mitologice pe anumite platouri alpine din spațiul carpatic sau pe vârful unor munți considerați sacri. Cunoscute în vechime sub numele de ospete ale nemuririi, aceste manifestări de străveche tradiție spirituală la daci aveau, la început, un caracter oficial mai restrâns. Cu timpul aria geografică a procesiunilor mitologice s-a extins, acestea căpătând consacrare și caracter popular. Manifestările - spectacol cu caracter mitologic și vitalitate istorică, cunoscute mai

tîrziu sub denumirea de **urcări pe munte**, au fost preluate și trans-simbolizate magico-religios de către creștinism, unele, cum ar fi **Dolsprezece Apostoli**, supraviețuind pînă în zilele noastre(6). Înfrîngerea Daciei a însemnat pe plan mitologic o aculturație unilaterală din partea mitologiei romane. Fenomenul este explicabil, deoarece formele de cult autohton și instituțiile sale specifice, marii pontifi și preoți oficianți au avut rol de port-drapel în lupta de apărare împotriva invadatorilor romani și apoi a dominației străine. Credința în nemurire a celor căzuți la datorie a reprezentat o latură fundamentală a puterii de sacrificiu la daci. Ca urmare, în perioada Daciei romane s-au menținut interesele stăpînirii romane: cultul morților, al munților, al pădurilor și apelor, al bradului, credințe, datini și tradiții licantropice etc.(7). Înăbușită în propria-i vatră, mitologia dacă s-a refugiat în munți, în depresiunile intramontane, în aria geografică a dacilor liberi, unde a supraviețuit și a lăsat urme în toponimia și antroponimia spațiului carpatic.

În contextul general al vieții spirituale din perioada Daciei romane și ulterior, un rol aparte l-au avut formele de manifestare a mitologiei moșilor și strămoșilor, sensurile și semnificațiile acestui arhaic cult. Zalmoxis din mare pontif devine Om divinizat și apoi Om proiectat în ceruri, ca zeu al moșilor și al strămoșilor (Coeli manus) (8). În esența sa, cultul moșilor și al strămoșilor, la daci și

apoi la daco-romani, reprezintă un proces gradat și progresiv de mitificare, de eroizare, de genificare și apoi de divinizare. În sens primitiv dacii înțelegeau prin moși și strămoși ceea ce romanii numeau **manī**, adică o formă de concretizare și de divinizare a sufletelor celor dispăruți(9). În limba sanscrită vocabula **man** avea sens de **suflet**, iar prin derivata sa **manu** se înțelegea, în aceeași limbă, **puterea sufletului** (10). Parte constitutivă a graiului populației daco-romane, însoțită și în vocabularul limbii vorbite a dacilor liberi(11), vocabula **man** se înscrie pe coordonatele moștenirii noastre autohtone, daco-latine. În societatea dacă morții erau venerați printr-un autentic cult al lor și pe o largă arie memorial-conservativă. Cu trecerea timpului sensul cultului se lărgeste și se amplifică, căpătînd adînci rezonanțe în mitologia populară de tip creștin, ecouri ce au străbătut prin negura vremurilor pînă în zilele noastre: Moșii de iarnă, Moșii de vară etc. (12).

Coroborînd datele de factură documentară cu informațiile cu statut de legendă sau cu cele provenite pe cale orală din generație în generație, se naște ipoteza emergenței efectului toponimic **Călimani** din mentalitatea arhiacă a dacilor, a daco-romanilor și apoi a românilor. În această ipoteză toponimul **Călimani** este un nume de loc compus: **Calea manilor** sau **Calea manului**. Dacă admitem acest adevăr, atunci sensul etimologic al toponimului

cercetat intră în spațiul de teritorializare a mitologiei dacice și daco-romane. În accepțiunea populației autohtone din Depresiunea Șaru Dornei, drumurile care duceau la **sihastrul schit de la Doisprezece Apostoli** (13) sau spre locul unde se desfășura, la solstițiul de vară, **Nedeea de la Călimani** erau cunoscute sub numele de **Calea Moșilor**, uneori **Calea sufletelor** și, adeseori, **Calea manilor**. Platoul alpin unde se desfășurau arhaicele ospete ale nemuririi și apoi nedeea de altădată, cea din urmă fiind o manifestare cu caracter popular și patriotic, care a dăinuit pînă la începutul sec. al XX-lea, purta numele de **Moși**, mai frecvent **La Moși**. Slujitorii străvechiului cult au fost și au rămas cunoscuți în limbajul populației mai în vîrstă, din arealul nordic al **Munților Călimani**, sub denumirea de **Calimani**, iar grupul statuar megalitic **Moșul de la Călimani** era considerat **Om al cerului** care patrona **Moșii** de altădată, adică era considerat zeul moșilor și al strămoșilor. Din ce în ce mai rar se mai uzitează și astăzi expresiile: **Bătrînul Caliman**, **Peștera lui Caliman**, **Vîrvu ori Piscul lui Caliman**, toate aceste apelative avînd valoare impresivă, rezultat al moștenirii din tată în fiu (14). Argumente, deci, pentru o plauzibilă concentrare de esență privind sensul etimologico-formativ al enigmaticului toponim. Recentele descoperiri arheologice din zona Munților Călimani susțin, cu noi argumente, ipoteza substanței

primare de geneză etimologico-formativă.

Investigînd nomenclatura topică a zonei montane se pun în evidență și alte argumente care confirmă statutul arhaic al toponimiei Călimanilor. Valorificarea informațiilor păstrate în memoria populației în vîrstă din Depresiunea Șaru Dornei (15), ca și a celor cu statut de legendă (16), ne oferă dovezi convingătoare privind ereditatea autohtonă a toponimelor Șerba și Poiana Negri, locuri situate în arealul nordic al Munților Călimani. Cu o localizare uimitor de precisă (17) populația autohtonă indică zona unde, pe la sfîrșitul sec. al XIII-lea, **barbarii năvălitori** au făcut-o șerbă pe Domnița Neagra, fiica lui Negrea Basarab, voievod al acestor ținuturi. În împotrivirea ei disperată, frumoasa Domniță a fost decapitată în poiana ce-i poartă numele astăzi. Șerbia și sfîrșitul tragic, dar demn, al Domniței Neagra au generat nume de locuri cu rezistență în timp pînă în zilele noastre: **Șerba, Coadă Șerbii și Poiana Negri**.

Legenda spune că, pe la sfîrșitul sec. al III-lea, o ceată de luptători daci în frunte cu magul lor s-a retras prin aceste locuri sub repetatele și necruțătoarele lovituri ale barbarilor năvălitori. Zona, unde războinicii daci au fost primiți ospitalier de către populația băștinașă, a fost aleasă ca loc sacru de către magul dac, atribut ce a fost păstrat și în conștiința urmașilor săi, a maganilor. Serviciile divîne se oficiau sub un copac secular care,

așa cum spune legenda, avea o dezvoltată formă de templu (18). Locul, sacralizat în context social-istoric, s-a numit, la început, **Muntele Magului**, apoi, concretizînd pe descendenții săi, a luat numele de **Muntele Maganului**, denumire sub care este cunoscut și astăzi. În perioada interbelică marele prozator român Mihail Sadoveanu culege din memoria bătrînilor munteni din Neagra Șarului o variantă a acestei străvechi legende (19). Venind din timpuri imemorabile, legendele rezistă și **tac** sub povara grea a istoriei și a uitării. Ele vin însă cu forță de viață pînă în zilele noastre. Astăzi ne vorbește convingător, în acest sens, legătura logico-semantică dintre osatura topică a Călimanilor și evenimentele social-istorice cu statut de legendă și atribut de geneză.

Din punctul de vedere al încadrării în sistemul limbii, o atentă cercetare fonetico-dialectală în arealul nordic al Munților Călimani pune în evidență conservarea în vocabularul limbii vorbite a numeroaselor apelative și forme arhaice de exprimare (20). Printre cuvintele cu structuri fonetice specifice graiului local se găsește și substantivul **cale**. În accepțiunea populației băștinașe, noțiunea are sens de drum îngust, de drum tainic prin munți, iar ca specific de pronunție (fonetic) vechea formă populară: **cali** (21) (calia, la nominativ, singular, feminin). Forma arhaică de exprimare este determinată de

fenomenul de reducere și de închidere a vocalelor finale, particularitate specifică graiului autohton (22). Pe fondul evoluției transformărilor fonetico-dialectale are loc procesul de toponimizare a apelativului compus **Calia manilor**, în evoluție **Cali mani** și apoi, în formă definitivă, **Călimani**. În cazul toponimului luat în studiu, în lexicul popular, mai ales în vorbirea bătrînilor, se operează cu structura de pronunție specifică Caliman sau Căliman, și nu cea literarizată: **Călimani**. Este una din numeroasele dovezi care argumentează, cu forța convingerii, continuitatea elementului autohton în spațiul geografic la care ne referim. Dovadă că limbajul popular și numele de locuri sînt marile arhive ale trecutului românesc (23).

În concluzie, avînd la bază dovezi plauzibile și convingătoare, se poate admite ipoteza potrivit căreia numele de loc **Călimani** este o reverberație istorico-culturală și psiho-mitologică a unei străvechi civilizații, un fenomen care n-a anulat, ci numai a modificat fondul cultural-mitologic autohton, dacic. Acțiunea de explorare, de elucidare și de interpretare etimologico-formativă a vechilor toponime, în complexitatea și dificultatea sa, solicită eforturi unitare și fundamentate interdisciplinar cu desfășurare pe o arie de geneză toponimică cît mai largă. Filonul surselor de informare care ne-a stat la dispoziție, deși limitat, ne-a permis o modestă introducere în substanța primară a raportului care

se referă la originea și la sensul apelativului **Călimani**, la factorii și la cauzele care le-au generat, la evoluția în timp și la particularitățile de toponimizare a acestui străvechi apelativ. Considerațiile expuse reprezintă un argument și, în același timp, o invitație la investigații de profunzime și pe multiple planuri.

BIBLIOGRAFIE:

1. I. Iordan, **Toponimia românească**, București, 1963, pag. 2; I. Dan, **Toponimie și continuitate în Moldova de nord**, Iași, 1980, pag. 116.

2. R. Vulcănescu, **Mitologie română**, București, 1985, pag. 218, 444-445.

3. G. Giuglea, **Cuvinte românești și romanice**, București, 1983, pag. 315.

4. I. Dan, *op. cit.*, pag. 44.

5. T. Naum și E. Butnaru, **Căliman-Bârgău**, București, 1969, pag. 16.

6. R. Vulcănescu, *op. cit.*, pag. 107-114; S. Sanie, **Culte orientale în Dacia romană**, vol. I, București, 1981, pag. 18; G. T. Kirileanu, **Descrierea moșiei Broșteni**, 1906, pag. 17; P. Țăranu, **Nedeea de la Călimani**, Iași, *Revista Cronica*, nr. 6, 1986. Potrivit informațiilor păstrate în memoria bătrînilor din zona nordică a Munților Călimani.

7. R. Vulcănescu, *op. cit.*, pag. 128-129; M. Bărbulescu, **Interferențe spirituale în Dacia romană**, Cluj-Napoca, 1984, pag. 187-222; N. Gostar, **Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol"**, II, Iași, 1965, pag. 237-254.

8. A. Dumitriu, **Cartea întîlnirilor admirabile**, București, 1981, pag. 280 și 294; R. Vulcănescu, *op. cit.*, pag. 76 și 130; A. Chireanu, Gh. Rădulescu și colaboratorii, **Micul dicționar enciclopedic**, București, 1972, pag. 1972.

9. V. Kernbach, **Dicționar de mitologie generală**, București, 1983, pag. 385; M. Eliade, **Istoria credințelor și ideilor religioase**, vol. II, București, 1966, pag. 207-238; R. Vulcănescu, op. cit., pag. 215-217; M. Bărbulescu, op. cit., pag. 190; A. Balaci, **Mic dicționar mitologic greco-roman**, București, 1966, pag. 207-238.

10. A. Berinde și S. Lugoian, **Contribuții la cunoașterea limbii dacilor**, Timișoara, 1984, pag. 171.

11. M. Bărbulescu, op. cit., pag. 213; N. Dunăre, **Civilizație tradițională românească în curbura carpatică nordică**, București, 1984, pag. 16.

12. O. Drimba, **Istoria culturii și civilizației**, vol. I, București, 1985, pag. 800-807. Potrivit credințelor populației autohtone din arealul nordic al Munților Călimani, legate de cultul morților.

13. După opinia populației autohtone în vîrstă, o peșteră, după unii **Peștera lui Caliman**, a servit secole de-a rîndul ca loc sacru pentru sihăstriei rătăciți prin munți. Mai tîrziu s-a înființat un schit pe muntele **Runc** care a dăinuit pînă în anul 1863. Vezi și I. Bălan, **Vetre de sihăstrie românească**, București, 1982, pag. 515.

14. M. Homorodean, **Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei**, Cluj-Napoca, 1980, pag. 14-20 și 33-35. Informații reținute de la bătrîni: Dumitru Pașcu, Casandra și Marina Țaranu, Teodor Apetroaie, Ioana Apalaghiei, Gheorghe Țarcă, toți originari din comunele Șaru Dornei și Panaci.

15. Informațiile au fost culese de la bătrîni din comunele Șaru Dornei și Panaci: Ion Dăscălița, Dumitru Pașcu, Casandra și Marina Țaranu, Teodor Apetroaie, Dumitru Niculiță și Dumitru Olteanu.

16. S. Fl. Marian, **Legende istorice din Bucovina**, Iași, 1981, pag. 107-117. Variante ale legendei se află și în posesia autorului.

17. Bătrîni investigați relatează că locul unde Domnița Neagra a fost făcută șerbă, de către barbari, este cel numit

astăzi **Coadă Șerbii**, loc situat în partea nordică a Muntelui ce poartă acest nume, adică Șerba. Se spune că aici, barbarii năvălitori i-ar fi tăiat, silind-o să se supună, frumosul ei păr împletit în coadă.

18. N. Dunăre, op. cit., pag. 20.

19. M. Sadoveanu, **Creanga de aur**, București, 1958, pag. 8-22.

20. Gh. Rusu, **Structura fonologică a graiurilor daco-române**, București, 1983, pag. 19-20; Gh. Pața, **Particularitățile graiului din Depresiunea Șaru Dornei, argument al unității românești**, Suceava. Simpozionul: Suceava - permanențe istorice sub semnul luptei pentru unitate națională, decembrie, 1983, pag. 3-10.

21. O. Densușeanu, **Opere**, vol. I, București, 1968, pag. 619; I. I. Rusu, **Etnogeneza românilor**, București, 1981, pag. 149; N. A. Constantinescu, **Dicționar onomastic românesc**, București, 1963, pag. 26; S. Dumitrăcel, **Influența limbii literare asupra graiurilor daco-române**, București, 1978, pag. 65-84.

22. Al. Rosetti, **Istoria limbii române de la origini pînă la începutul veacului al XVIII-lea**, vol. I, București, 1986, pag. 370.

23. I. I. Rusu, op. cit., pag. 28.

NICU GANE - AMFITRION SI CĂLĂTOR PRIN DORNE

În respirația de brize a unei dimineți de iulie (1886) cu timpul condensat în cețuri ce se acompaniau și se interferau cu îndepărtatele preludii ale murmurului de tulinic și ale cîntului de păsări, Nicu Gane urzește, destramă și, apoi, deapănă, cu fiorul amintirii, sensul tonic al agreabilei sale convorbiri cu Pia Brătianu, soția primului ministru de atunci, avută în saloanele rusticului hotel Cerbul din oaza preaplină de florile și de ierburile crude ale Slănicului din acele vremi. Distinsa doamnă din România lasă să se înțeleagă că-i lipsește, din palmaresul afectiv și evocator al impresiilor sale de călătorie, tonalitatea peisagistică a pitorescului univers bucovinean și fidelitatea culorii din somnul de vrajă al grației de la Voroneț, de la Putna și de la Sucevița. Cucerit de delicatele ei vreri și curiozități, cu descendența dintr-un regret ce-i universaliza pasiunea vîrstei, autumnale și forța sentimentelor sale naționale, Nicu Gane îi stimulează, motivația călătoriei cu vorbe de duh,

creionînd și zugrăvind, cu caligrama afectivității, icoana sacră a oamenilor și a locurilor din Bucovina.

Axioma ce pune sub cumpănă semnul zodiacal credința că în orice tentatie se ascunde și o capcană s-a verificat în vîlmășagul trecerii nedreptei granițe de la Ițcani - Suceava. Dacă șocul intim al descoperirii Bucovinei, ca vatră de străveche dăinuire românească, a fost temporizat de atenția și de comportamentul plin de politețe al grănicerilor și al vameșilor austrieci, sentimentul frustrării crezului național a sporit și și-a adîncit perspectiva în străfundurile trufase și misterioase ale indifferenței mai marilor urbei de voievodală focalizare a trecutului cu arhaică geneză a filiațiunii autohtone. În vădită contradicție cu renumele de rară ospitalitate a locurilor, tagma stăpînitoare din istoricul oraș bucovinean a tors destinul și simbolistica călătoriei cu alternative evazive și umilitoare, cu toate că Nicu Gane își înscrisese numle, cu ani în urmă și la loc de cinste, în cronica prefectilor de Suceava. După o noapte petrecută într-un amestec de revoltă și de durere, în trenul cu care sosise, alaiul peregrinilor români, mulțumindu-se cu o frugală gustare, își escaladează privirile prin panorama descriptivă a ruinelor cetății și ale fortificațiilor de răsunet medieval ce-și blestemau gloria de odinioară, cu uitarea și cu nepăsarea vitregelor vremi.

Lăsînd în urmă nostalgia legendei ce fuziona cu realitatea sfatului de taină al schivnicului Daniil și cu faima ctitoriei voievodale de la Voroneț, caravana de birje (4) își alunecă grația spre tîrgul Dornelor în armonii de trap și de galop ce se-nfioară pe sub conuri de măgură și scrîntituri de obcine, prin lumea nudă și pură a șipotelor și a pîraielor ce-și preling cristalinul apelor în pitorescul univers al Văii Putnei. Umplîndu-și sufletul cu aromele aerului inconfundabil al serpentinelor Mestecănișului, poleit cu cearcănele calme și arămii ale ujiinei lui *Pintille Călătorul* (27 iulie), Pia Brătianu își alină oboseala cu umbrele de zîmbet ce-l îndeamnă pe Nicu Gane să admire curcubeiele de colb ce se arcuiiau prin hățișul potcoavelor ultragiante de ritmul condensat al unei călătorii întîrziate prin lumea miracolelor voievodale ale Bucovinei. Irepetabilul farmec al unui apus de soare își urează semnificația peste vatra de tihnă și de molcomă reculegere a Dornelor în care se descinse călătoria contaminată de simbolistica națională a pelerinilor români. În beneficul parfum al amabilității și al ospitalității ce-i înconjoară, se așterne o sinteză de atitudini și de comportamente în care vibrează destinul legăturilor de sînge și bunele simțiri ale omului din Dorne. Găzduiți în lumea frustă și pură a ordinii și curățeniei din faimoasa casă de mas (de oaspeți) de sub

poalele Runcului (*Meier*), Nicu Gane și familia Brătianu gustă, cu vădită savoare, din rafinamentul și diversitatea artei culinare dornene și se odihnesc, apoi, în camerele atent dereticate și pătrunzător învăluite în aromele cetinii și ale finului de curînd cosit.

A doua zi, în zori, expansiunea juvenilă a tînărului Ionel Brătianu și a surorilor sale (Maria, Pia, Sabina (*Cantacuzin*) și Tațiana) inundă tihna ritmului dornean cu o exuberantă promenadă de recunoaștere pe *Strada Mare* și, de aici, pe *Drumu Tătarilor* pînă aproape de cătunul *Dorna la Popeni*. După micul dejun, bătrînul Meier refuză plata atentelor și consistentelor sale servicii, reamintind, cu nedesimulată mîndrie, că pentru el a fost *o onoare să găzduiască pe soția primului ministru din România*, exprimînd, în același timp, părerea de rău a primarului Deac ce nu se afla de față, fiind cu multe treburi pe la Cernăuți. Seducția priveliștilor dornene îi absoarbe într-o antrenantă aventură a spiritului pe la margine de poieni și pe sub poale de pădure ori pe la scăldătorile pline de miracolul stațiunii cu efecte tămăduitoare. După formalitățile decantate în intimitatea rigorilor vamale pe calea derivată a gesturilor de politețe, abil nuanțate de către oficialitățile austriece, grănicerii români conturează solemna și generoasa imagine a onorului printr-o treaptă valorică ce

deschide perspective spre lumea plină de pitorescul surizător al satului Gura Negri din Dorna Românească.

În nudul naturii fără de prihană a Văii Bistriței, din zona ei de implicată contemplare cu riul scoboritor din repezișuri ale Negrei Șarului, fiorul impresiei și al viziunii peregrinilor dobândește sens și coerență prin concretizarea valorii umanului și a peisajului în universul ecuației existențiale din Dorne. Prin armonii de codri și de lunci ori prin păienjenishul razelor ce se arcuiesc în cununi de jucăușe curcubeie, se deslușește oftatul juvenil al molcomelor și tînguitoarelor buciume. Deodată, în fluxul călătoriei se revarsă ineditul izvor al vieții din nativitatea izbucnirilor ce se desprind și se preling din masa cromatică a depărtărilor, de acolo de unde se adunaseră locuitorii satului (Dorna Românească), precum și cei din satele învecinate, Șaru-Dornii, Neagra Șarului (și) Negrișoara: bărbați, femei, copii cu preoții și primarii în frunte, pentru a saluta pe soția și copiii celui mai mare Român din țară, a cărui faimă străbate pînă în adîncul munților. Seduși de peisagistica cromatică a ierburilor și a portului popular, de nobila aventură a mulțimii din spațiul dornean, oaspeții ascultă cu luare aminte cuvîntul de bun sosit adresat, în numele obștii dornene, de preotul Gheorghe Ortoanu prin graiul său simplu și pitoresc cum

nu se mai aude astăzi decît prin meleagurile acele. La Gura Negri, Nicu Gane descoperă și se apropie, după cum el însuși mărturisește, de lumea de-apoi pe care ne-o istorisesc bătrînii, în timpurile binecuvîntate pe cînd obiceiurile, poartul și limba erau acele drepte ale noastre, nestricate de atingerea cu neamuri străine. Impresionat pînă la lacrimi de broderia spirituală a Dornelor din acea frumoasă zi de iulie (28), prozatorul român creionează semnificative virtuți simbolice ale portului și ale fizionomiei țaranului din Dorne. El observă că frumoși erau de văzut în cadrul verde al brazilor acei oameni îmbrăcați ca de sărbătoare în hainele lor tradiționale, a(le) căror culori vii ce străluceau pe alțițele fetelor și ale nevestelor se îngînau cu razele soarelui. Mă uitam la dînșii și nu mă puteam sătura de a privi fețele lor liniștite, senine, nefrămîntate de patimi rele, de parcă-mi venea să cred că acolo și numai acolo sălăsluiește pacea sufletului. Semnificative și senzaționale au fost momentele de inspirație și de repliere sufletească atunci cînd Pia Brătianu se întreține cordial cu oficialitatea satului, cu bătrîni înțelepți și cumpăniți la vorbă. În timp ce Pia Brătianu, însoțită de Nicu Gane și familia ei, se îndrepta spre pluta împodobită cu crengi de brad, mulțimea de dorneni își revela propria-i vocație prin nemăsurate, dar călduroase gesturi de rămas bun.

Scrisnind din încheieturi, pluta se smunci de la mal și își croi drum pe coame de ape ce se învolburau, unduind prin fulgurantele șclipiri ale peisajului ce-și înroua grandoarea în dezlănțuirile de ierburi crude ale luncilor ce se ascundeau în umbra maiestuoaselor păduri. De pe țărmul scăldat într-un soare blajin și îmbietor *o triplă și puternică, salbă de săcălușuri făcu să tresară ecourile munților. Era semnul prin care sătenii își luau ziua bună de la noi*, privind cu nostalgie pluta ce se pierdea în zări "ca un vis al tinereții printre anii trecători". Cirmaciul și dălcăușul, doi flăcăi voinici, deprinși cu apa Bistriței de mici copii, complementau natura cu vigoarea și cu patima privirilor ce se amestecau cu seninul cerului și cu tainice clipociri de valuri înspumate. Fantasticul joc al plutei pe spinări de valuri se ogoia în patriarhalul doliilor cu vaduri line, se înfiora în mugetul apei din obârșia șuvoaielor și în clocot sumbru de nahlapi.

Prea plin de freneziă spațiului dornean, sedus de molcoma melodie a goanei nebune pe învolburate ape, uluit de virtutea atîtor frumuseți, Nicu Gane surprinde și dăltuiește în memoria paginii și a vremii impresii cu valoare de efigie: *mergeam așa la vale luați de ape și de gînduri, străbătînd o țară ca din poveste. O! Doamne, ce Țară!...*

Pentru ființa preaplină de patima sensibilității scriitorului și a însoțitorilor săi, paradisul nu putea fi, în acele momente, decît în Dorne. Trăind intens sub zodia sentimentelor delicate și pure, generate de fluxul descriptiv al călătoriei, Nicu Gane circumscrie, expresiv și convingător, conștiința impresiilor din universul existențial al Dornelor din acele vremi în fila supraviețuirii timpului. Nu există, *peșel de pictor* — mărturisește el — *nici grai de poet care să poată da măcar o idee de priveliștile ce se desfășurau dinaintea ochilor noștri la fiecare cotitură a râului*. Izvorînd dintr-o pasională explorare în real, particularitatea stilului său narativ se adîncește în straturile de profunzime ale afectivității și sincerității, este un amestec al efuziunii, greu de stăpinit, cu fiorii revelației și ai grandorii străfulgerate de calme și senine crîmpeie ce se proiectează sub semnul destinului și al civilizației Dornelor de odinioară.

Șaru DORNEI
9 februarie 1990

CUVINTE PE CALE DE DISPARIȚIE ȘI RAR UZITATE ÎN VORBIREA POPULARĂ DIN ARIA DORNELOR

Structura și evoluția limbii vorbite de către populația autohtonă din aria Dornelor reprezintă un veritabil teren de cercetare și de interpretare științifică. Structura psihică și caracterul comunităților dornene, particularitățile parametrilor evolutivi ai limbii vorbite și zestrea fonetico-dialectală se vor o inepuizabilă tărie de fapte cu durată milenară. Forma, sensul și statutul actual al unor cuvinte din fondul lexical dornean ne îndreptătesc să emittem unele considerații cu privire la poziția vocabulelor în funcție de modul lor de uzitare. Observarea exactă a cuvîntului rostit în directă relație cu sinonimele sale ne-a permis înregistrarea unor realități și fenomene de mare interes lingvistic. În acest context, se poate încerca o inventariere a cuvintelor pe cale de dispariție sau rar întrebuințate în vorbirea dornenilor. În continuare vom prezenta o mică parte din fondul de cuvinte inventariat în zonă.

A

AITURĂ (s) — răcitură, piftie;
AJITURĂ (s) — loc populat cu ciuperci comestibile, loc reavăn;
ARGEA (s) — străvechi adăpost uman, bordei semiîngropat;
ARGESTRU (s) — loc populat cu argele;

B

BUHNEȘTE (v) — a lovi;
BUIESTRU (adv) — mers ritmat, periculos;
BULBUC (s) — floare, bulă de aer în apă;
BULUGHEAN (s) — cartof;
BULZ (s) — cocoloș de mămăligă caldă în care se introduce brînză de oi și apoi se coace în vatră;
BUNGEAG (s) — mușchi de pădure;
BUNGET (s) — desiș, pădure deasă;
BUR (adj) — în doi peri, brumat;
BURHAI (s) — ceață rară;
BUT (s) — ciudă; a face butul cuiva;
BUTE (s) — bărbîntă folosită în transportul samarizat;
BUTUR (s) — legătură de draniță care servește și ca unitate de măsură;

C

CALAPAR (s) — plantă medicinală (*Chrysanthemum balsamita*);
CALEAP (s) — buștean noduros și deformat;
CANURA (s) — sortiment de lînă, lînă rămasă în piepteni după ce se scoate părul;
CATARG (s) — buștean de dimensiuni mari; element în construcția podurilor;
CATARGAȘ (s) — numele inițial al satului Cotîrğaș;
CĂLCĂTOR (s) — fier de călcat, pedala de la stativă;
CĂSOAIE (s) — dig din lemn umplut cu piatră destinat consolidării malurilor de apă în vederea dirijării plutăritului;
CĂTELIN (adj) — domol;
CĂTINEL (adj) — încetișor;
CĂȚUN (s) — jep (*Pinus mugo*);
CAULĂ (s) — plută mică;

CELAR (s) — cămară; magazie rudimentară;

CERCA (v) — a căuta;

CICI (v) — a se găti de sărbătoare;

CIMILITURĂ (s) — ghicitoare;

CIOANCĂ (s) — pipă cu coada scurtă;

CIOCLEJ (s) — cioată subțire și uscată scoasă din pământ cu tot cu rădăcină;

CIOI (v) — a crîmpoți, a ciopîrți;

CIRIMȚ (v) — ieși! — formulă magică folosită în descîntece;

CIUMURLUI (v) — a masa;

CARMOAJĂ (s) — fărîmătură de piine uscată;

CLEFUȘTEȚ (s) — claie mică, fată mică;

CLEAMP (s) — bucată de ram uscată;

CLIT (s) — stivă;

COCÎRTIȚĂ (s) — preparat de stîină; caș și zăr;

COCLAU (s) — loc prăpăstios și puțin umblat;

CODREAN (s) — pădurar;

COFÎRȘTIT (adj) — uns, murdar;

COFLEȘTIT (adj) — flașcărit;

COLB (s) — praf;

COLIBĂ (s) — adăpost pastoral rudimentar;

COLIN (s) — cracă, ramificație din tulpina arborelui;

COMÎND (s) — praznic; înmormîntare;

CORCOLI (v) — a alinta;

CORI (v) — a aduna finul în straturi mai groase;

CORLĂ (s) — adăpost amenajat prin tăieri succesive la brad și prin adaptarea acestuia la necesitățile de protecție a animalelor împotriva intemperiilor;

COȘAVA (s) — vînt rece;

COȘIE (v) — a sufla vîntul (coșava);

COȘNĂ (s) — prisacă;

COȘNIȚĂ (s) — o prisacă mai mică;

COTILI (v) — a face curățenie prin toate ungherele;

COTÎNZI (v) — a murdări;

COTLIȚAR (s) — ulițarnic; hoinar;

COVERCĂ (s) — adăpost pastoral cu acoperișul în formă de semicerc;

CVINȚ (v) — du-te! — formulă magică folosită în descîntece;

D

DABALAZAT (adj) — plecoșit, lăsat în jos;

DĂLCAUȘ (s) — prieten, ajutorul plutașului;

DERETICANIE (s) — rînduială;

DEZMIERDA (v) — a alinta;

DIBUI (v) — a nimeri, a găsi;

DIZLIȚI (v) — a se împărți (oile, cocorii);

DÎRDALĂ (s) — mîrtoagă; gloabă; femeie de moravuri ușoare;

DROAIE (s) — mulțime; puzderie;

E

EDITĂ (s) — nevăstuică;

F

FALCE (s) — unitate de măsură pentru suprafață;

FAȘCA (s) — ocară;

FĂURAR (s) — meșter;

FRECĂȚEI (s) — tăitei;

FRÎMBRIE (s) — franj;

G

GADINĂ (s) — insectă, gîndac

GARDINĂ (s) — creștătură în doage la îmbinarea cu fundul vasului de lemn;

GENUNE (s) — prăpastie, văgăună;

GINI (v) — a descoperi, a zări, a observa;

GÎNJ (s) — nuia, ram flexibil care se împletește în formă de cerc și se folosește la fixarea parilor de gard;

GOGI (v) — a boli, a purta boala pe picioare;

H

HAIT (s) — acumulare de apă în sistemul plutăritului;

HAJĂ (s) — pădure neumbată, fată bătrână;

HAJU (s) — loc de pe care s-a tăiat pădurea virgină;

HOLBURĂ (s) — holboană, vîltoare; vîltoare de apă cu vârtejuri puternice;

HOMOANCĂ (s) — luciu de apă destinat temporizării plutei;

HĂRAOAIE (s) — văgăună, văioagă;

HORAIȚĂ (s) — rîpă, versant abrupt;

HRENTUI (v) — a dezagrega, a risipi;

HUNIE (s) — pilnic;

I

IALOVICIOARĂ (s) — vițlărie;

IALOVITĂ (s) — nume de loc, locul unde se vîrau vitele destinate dării cu același nume;

INC (s) — poftă de distracție;

INGA (intej) — iată, ufte;

INTERȚIU (s) — berbec între unul și doi ani;

ISPAS (s) — mîntuire;

IZBUC (s) — izvor;

Î

ÎNTREMA (v) — a înzdrăveni;

J

JIJNIȚĂ (s) — șarpe;

JAMȚ (s) — zerul care rămîne după urdit;

JNEAMĂT (s) — plute încîlcite și în derivă;

L

LAMURA (adj) — curat, limpede;

LATOS (s) — jgheabul morii;

LAUTOARE (s) — apă de spălat părul pe cap;

LIȘTANIE (s) — canon;

LIURCĂ (s) — must, băătură de calitate inferioară;

LOTRU (adj) — vesel, bucuros;

M

MAN (s) — suflet;

MAS (v) — a dormi, a rămîne peste noapte;

MĂDARI (v) — a alinta;

N

NAHEAP (s) — intersecție de valuri mari și înspumate;

S

SALCIER (s) — cuier specific plutăritului;

Ș

ȘTELE (s) — locul unde se leagă plutele;

ȘMUHARIE (s) — iarbă uscată;

T

TOARCE (v) — a conduce bine pluta;

Ț

ȚÎIAC (s) — unealtă specifică plutăritului;

V

VĂPĂIȚĂ (s) — opaiț;

Z

ZAC (s) — grajd;

ZĂCĂTOARE (s) — grajd; staniște;

ZAHATĂ (s) — aglomerare de plute.

DOINE ȘI BALADE DIN ȚINUTUL DORNELOR

Parte constitutivă a tezaurului culturii populare dornene, doinele și baladele își fundamentează perenitatea genezei în complexul proces al existenței umane din această parte a Țării. Bogăția și diversitatea creațiilor folclorice, multe dintre ele proiectate din substanța mitului, a unor stranii credințe și obiceiuri, se aștern în vers și melodie, fiind drămuite și cernute prin sita cugetării și a simțului valorii. Osatura mesajului din doinele și baladele dornene reprezintă evocatoare urzeli de intime trăiri și resorturi sufletești, este, de fapt, măsura dorului și fericirii, a plînsului și a durerii, a frumuseții omului din Dorne. Tălmăcirile mioritice cu inflexiuni de mit și civilizație, miracolul și vigoarea baladei, clocotul și suavul doinei, înfioară și umanizează tainice genuni, animă păduri de *brazi* și *păltinași*, poetizează sufletul și descătușează magnifice revărsări de potențe stilistice în nemărginirea eposului și a melosului dornean. Linia melodică, emanație de sublimă simțire a omului din Dorne, murmură candid, ca o dulce picurare cu clinchet de argint, ori fișnește, ca un nestăvilat torent, în devălmașa-i

rostogolire prin hăuri și cascade. Expresie a unor răscolitoare stări sufletești, linia melodică dorneană își trage seva și se risipește în freamăt de cōdru, se alintă în suspine de izvor, se asociază și se disociază în suita de simfonii a trilului de păsări. Complementaritatea dintre asocierea stărilor sufletești la fenomenele naturii și a valorificării elementelor naturale în creațiile folclorice, reprezintă o fericită îngemănare structurală cu răsunset și dimensiuni în folclorul românesc.

În intimitatea doinei și baladei dornene se conservă și vibrează sensibile coarde ale unei străvechi vieți pastorale cu ramificații și pendulări dinspre văi spre înSORITELE zone alpine ale munților din jur și invers. În mirificul areal de locuire dorneană s-au plămădit și s-au zămislit doine și balade care reprezintă lamura spiritualității, a purității și a sensibilității omului ce a stropit cu sudoarea frunții sale și a înobilat cu poezia sufletului aceste binecuvîntate plaiuri de dor. Chiar și cele cîteva popasuri și pătrunderi în tainele de geneză ale doinei și baladei din Dorne sînt, credem noi, convingătoare dovezi ale unui penetrant suflu autohton, ale unui puls vital cu puternice ramificații de adîncime în istoria și forța de creație a omului din Dorne.

BALADA DOCHIEI

Frunzulită și-un silvan,
 Măi bădiță, măi Valean,
 Frumușel mi te-ai gătit,
 Pe murgu' ai călărit,
 La Dochia ai venit,
 Șapte fete te-au pețit;
 Una poarta-ți deschidea,
 Una-n brațe te ducea,
 Alta-n dor te săruta,
 Murgu-n curte-ți adăpa,
 Una-n casă te chema,
 Alta bucate-ți gătea,
 La masă mi te-așeza,
 La ospăț te îndemna,
 Cu vin rece și-ndulcît:
 — Bea, Valean, dac-ai venit!
 Valean bea și cuvînta,
 Din inimă grea ofta:
 — Știi, Dochie, ce-am pățit?
 Rău mă uscă vinu-n gît...
 N-așterne, că nu mă culc,
 Adă-mi murgu' că mă duc!
 La murgu' cînd el sosi,
 Din gură așa-i vorbi:
 — Murgule, murguțule,
 Calule, căluțule,
 Ia-ngenunchi de un picior
 Să te-ncalec binișor!
 Pe murgu' l-a-ncălecat
 Și pe cale-a și plecat.
 A mers calea jumătate,
 De la spate un vînt bate
 Și-a mers calea pe cotit,
 Moartea-n cale i-a ieșit:
 — Bună ziua, Valinaș,
 De ce murgu-ncălecași?
 — Bună cale, moarte hăi,
 Vin din munți și merg în văi.
 Da', unde mergi, de unde vii?
 Bine numele mi-l știi!
 — Cum să nu-ți știu numele
 De la ospăț cu fetele?
 Unde-ai fost și ce-ai făcut,
 Zilele ți le-ai pierdut.
 — Iartă-mă, moarte, un pas
 Eu de fete nu mă las!
 Eu ți-oi da ce am mai bun,
 Nu-mi scurta zilele-acum!
 Ți-oi da bani, ți-oi da parale,
 Nu-mi scurta zilele-n cale!
 Ți-oi da ducați, ți-oi da grivnici
 Nu-mi scurta zilele-aici!
 Acasă cînd a ajuns,

S-a uitat spre cer și-a plîns...
 Cu picioru-n poart-a dat,
 Poarta-n trei s-a despicat...
 Cînd în casă a intrat,
 Moartea l-a îmbrățișat.
 Cînd era seara la cină,
 La Valean ardea lumină.
 Cînd era la miez de noapte,
 Valinaș trăgea de moarte.
 Cînd era la cîntători,
 Valinaș-n scaldători.
 Cînd se facea ziușoară,
 Valinaș pe mescioară.
 Cîntă cucu' pe fîntînă,
 La Valean, la cap, lumină.
 Cîntă cucu' sus pe cruce,
 Pe Valean la groupă-l duce...
 Sus pe culmea muntelui,
 În bătuia soarelui,
 Unde Dochia cu fetele,
 Mări-și pășteau turmele.
 Cînd în toacă se toca,
 Pe Valean îl îngropa,
 Șapte buciume-l strigau,
 Șapte fete mi-l boceau,
 Da' Dochia așa-l bocea,
 De munții cutremura:
 — Valinaș, sufletul meu,
 După tine-mi pare rău...
 Pe cine m-a învățat,
 Fă-l, doamne, pămînt uscat!
 N-aibă casă pe pămînt,
 N-aibă cruce la mormînt!
 N-ar avea cuie la cruce,
 Nici la groapă cine-l duce!
 Și cum Dochia-l bocea,
 Stană de piatră se făcea.
 Stană de piatră a rămas
 Pînă-n ziua cea de azi,
 Sus pe culmea muntelui,
 În blestemul vîntului.
 Și de-atuncea Dochia
 Stă de veghe cu turmîța,
 Pe culmile fermecate,
 Cu nouă boarfe în spate,
 În vînt și-n duruitori,
 Pe cărări cu căpriori
 Și cu frumoasa Panaghie
 Au împietrit pe vecie.

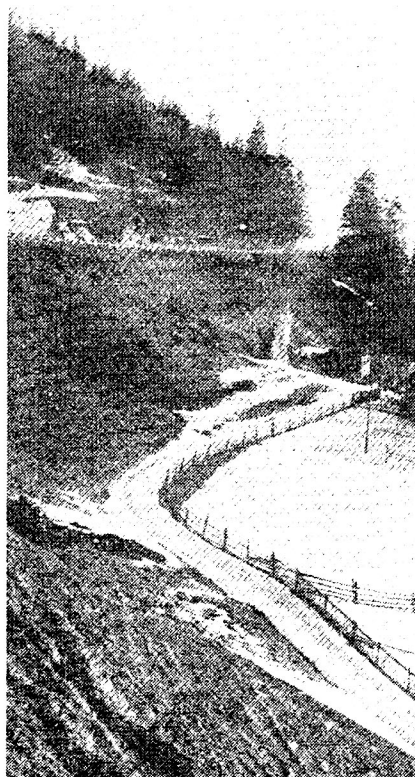
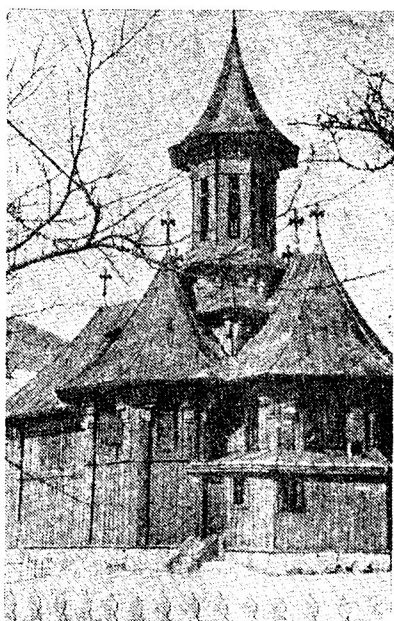
(Variantă consemnată în
 anul 1898, în satul Dănești,
 comuna Șaru Dornei)

BALADA PLUTAȘULUI

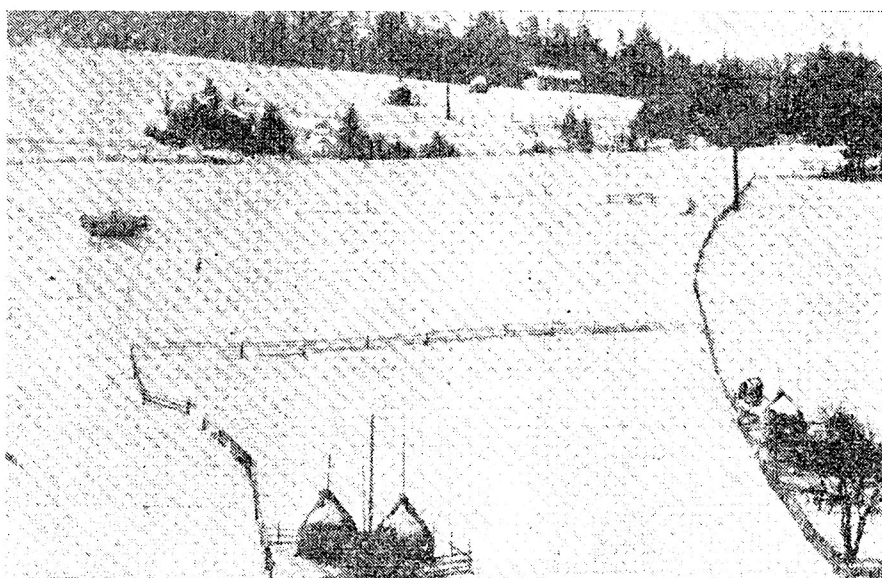
Frunzuliță, floricea,
Cînd luna în cer dormea,
Pe Bistrița și pe Dorna
Apa-n valuri se-nroșea.
Și-n ștele cîn' varsă haitu',
Sare-odgonu' și fîiacu'.
Pe valea cu loștriți multe,
Pleacă plute după plute,
Așternînd pădurea-n cale,
Trec plute cu vîrfu-n vale,
Că plutașu-i bun la cîrmă,
Toarce pluta-n val și-n dîră
Și merge în gustul apei
Cînfînd doine și balade,
Cînt doinit cu mare dor
De plutaș și de păstor.
Cu pluta pe Bistrița,
Ții de-ți saltă inima,
La muceri și râeluș,
Ții la cîrmă amuș, amuș,
Trec prin dolii și genuni,
Săgeată, ca prin minuni,
Da' la cotituri-n loc
Se rupe chinga-n boc.
De la cotu' din Argeștru
Pluta o ia-n buiestru
Haitu' cu homonci creștea,
Pluta-ncet se desfăcea
Și pluta o ia grăpiș
Cu lemnele-n curmeziș.
Că Bistrița nu glumește,
Te împrouască și cotește
Și pe coama ei turbată
Pluta trece, o săgeată.
Căpățîiu' și cîrma
N-au prins bine volbura.
Plutașu' se uită-n cer,
Pune sumanu-n sălcier
Și sărmanu' dălcăuș
Plînge șpranga și-un țaruș,
Pluta-n, ginjuri nu mai cîntă
Și valea se face strîmtă,
Prin vale bolohăniș,
Vin plute în curmeziș,

Pe dîra năhlapului,
În Cheia Pietrosului.
Buhnește pluta-n munții reci,
Cum buhnesc niște berbeci.
Aici plutele se-ndeașă
Cum se-ndeașă peștii-n leasă
Și rămîn plute-ncurcate
Și sumane înecate,
Rămîn plute-n vădurele
Și plutașii numa-n piele,
Se fac jneamite-ncîlcite
Și din plute ies chibrite
Și din lemne se fac cruci
Și din cîrme pari și druci.
Sub Pietrosul plin de soare,
Geme valea în strîmtoare,
Între cer și-n tre pămînt
Apa zice-un cîntec sfînt,
Glasul ei cel tunători,
Urcă rugă pînă-n nori,
Ca năhlapul pătîmaș,
L-a-nghițit pe plutaș
Și-n vuietu-lui străin,
Șapte zile-l ține-n sîn,
În fundul genunelor
Sub sfîncă Pietrosului.
Muge apa-nvolburată
Și pîrăul în cascadă,
Vintu' cu blestemul lui
Pe țuguiul muntelui,
De unde Pîntea cel viteaz,
Ars de rele și necaz,
Din fluieru' cu șase douge
Zice bocet prin viroage
Și cîntă de dor și jale
De plînge Bistrița-n vale.

(Variantă culeasă în satul Gura Negri,
comuna Dorna Arini)

Imagini din Țara Dornelor

BALADA LUI TOADER DE LA DORNA

*De e viscol ori de-i ploaie,
De la Dorna prin Ortoaie,
Drumul Bistriței e greu
Duce sus înspre Rarău,
Pe aici Toader Dorneanu'
A trecut noaptea/ sărmanu',
Că un mare hoțoman,
Turc, pe nume de Osman,
I-a furat a lui mireasă
Cea din Dorna mai frumoasă
Și cu pluta a plecat
Da' în Toance-n sfînci a stat.
Toader vine voinicește
Și pe turc cînd mi-l zărește,
Sus pe sfîncă s-a urcat,
Cruce dreaptă s-a luptat
Și-n luptă că mi-l sucește
Turcu', vai, că mi-l lovește,
Mi-l lovește dintr-odat',
Zilele i le-a scurtat
Și în trista-i agonie,
Toader vrea ca să-și revie,
Că în pieptu-i de oțel,
Poartă șapte vieți în el.
Știe lupta tare bine,
Nu rămîne de rușine.
Toader privi la mireasă
Și la Bistrița frumoasă
Și gîndi la ai săi din sat
Și la turcu' blestemat
Și cu duhu' întărit
Pe Osman jos l-a trîntit,
Cu bărdița lui ușoară
Zilele i le doboară,
Cu pumnalu' de la brîu
I-a vărsat sîngele-n rîu.
Apa-n valuri s-a nroșit,
El deodată s-a sfîrșit,
Iar mireasa singurea*

*Păr și haine își rupea
Și-n durerea ei cea mare,
Ea plîngea cu-nfrigurare,
Că-n această luptă grea,
Martor ea un brad avea,
Sus pe rîpă doi-trei tei
Și paltini mai mititei.
Patru cerbi de pe corhană
Șapte lostrițe-n hulboană
Și lipanii din genune
Despre asta ne pot spune.
Apoi o ia încetișor
Pîn' la Dorna binîșor
Unde ea a povestit
Toate cîte-a pătimit.
Rudele cînd au aflat,
Au bocit, au lăcrimat
Și spre Toance au grăbit,
Peste Băda au venit
Și l-au plîns, l-au sărutat
Și l-au dus, l-au îngropat
Și de-atuncea i-o minune;
Sfîncă are două nume:
Nume de la turc "Osman"
Și de la "Toader" dornean.
Cei cu suflet românesc
Tot de Toader amintesc
Și e pomenit cu foc
Cînd sar plutele din boc
Și cînd pluta s-a stricat
Turcu' este blestemat.*

*(Variantă culeasă în satul Ortoaia,
comuna Dorna Arini)*

BALADA BRADULUI

*Bradule, măi brad rotund,
Ce te clătină fără vînt?
Nu mă clatin fără vînt
Ci mă clatin din pămînt
Că vin slujbași de la țară
Cu securi și cu topoară
Să mă taie așchioară,
Să mă suie-n șapte cără,
Să mă ducă-n jos la țară,
Să mă facă temnicioară.
Bradule, voinicule,
Nu te da, viteazule,
Nu te da și nu te duce
Pînă cînd nu voi ajunge
Că mă duc pînă diseară
La voinicii de la țară
Să le spun că mîine-u zori
Să-și ia drumul codrilor
Că domnii s-au sfătuit
Să se pună la pîndit
Și la rînd pe toți să-i prindă
Și-n temnicioară să-i închidă.
Temnicioara-i cu necaz
Le ia carnea din obraz
Și-i usucă pe picioare
Și pielea pe osicioare.*

*(Variantă culeasă în satul Liniște,
comuna Șaru Dornei)*

BRADULE, CRENGUȚA TA

*Bradule, crenguța ta,
Lasă-mă la umbra ta!
Că nimic nu ți-oi strica,
Numa-o creangă ți-oi pleca
Să-mi aline inima,
Să mă iubească bădița;
Bradule, crenguța ta,
Lasă-mă la umbra ta!
Că inima-mi îndurerată,
Plînge-ntruna ziua toată,
Plînge de răsună-o vale,
Că nu-mi iese badea-n cale;
Bradule, crenguța ta,
Lasă-mă la umbra ta!
Tu, brăduț, cu cetini verzi,
Pe badea ducă mi-l vezi,
Spune-i că-s a nimănui,
Mă topesc de dorul lui.*

*(Variantă culeasă în satul Coșna,
comuna Dorna Candreni)*

Boris DRUȚĂ
Chișinău

PE INSULA ȘERPILOR SIRENELE CÎNTĂ ROMÂNEȘTE

Nuvela inserată în acest număr al "L.R." vădește nu numai capacitățile propriu-zis creatoare ale lui Boris Druță, dar și apropierea acestuia de problema conștiinței naționale a tinerilor de azi. Cu toate că Anatol Popovici nu parcurge un drum mereu ascendent pînă să înțeleagă și adevărul, și tragedia tatălui său, frământările sale au un anumit farmec, generat de importanța principală a conștientizării unor idei și atitudini, fără care am orbecăi prin bezna necunoașterii istoriei și limbii neamului nostru.

Copiilor mei: Petrică și Ileanuța

Gheorghe Popovici, care toată viața rătăcise prin închisorile rusești ce împînzesc piscurile Uralului de Nord, stătea ore în șir la poartă rezemat în coate, ba privind cu tristețe ramura nucului puternic de la cîmpătușul mormîntului unde-și dormea somnul de veci soția, ba admirînd frumusețea păsărilor cu zborul lor măreț pe care a visat să-l revadă toți anii de detenție. Trecutul i se învîlvora tulburîndu-l, dar

conchise cu amărăciune că, oricît l-ar dojeni sora și ceilalți consăteni, nu mai poate schimba nimic. Chiar Dumnezeu, care este atotputernic față de prezent și viitor, n-are nici o putere de a schimba trecutul omului.

După absolvirea Universității, fiu de țaran plin de ambiții și elan, se căsătorise cu o fată din Bănești, pe cît de frumoasă și dragălașă, pe atît de bolnăvicioasă. La numai cinci luni de la nașterea fiului Anatol, într-o zi de hram, muri în tinda casei, pe brațele lui. A îngropat-o în cimitirul din dealul Călugărului, a sădit la cîmpătușul ei un nuc și toată viața a avut în fața ochilor movilița de sub ramura copacului. Decesul soției îl descumpăni și cîțiva ani n-avu grijă de gospodărie, lăsînd-o de izbeliște. Marea lui grijă era feciorul, căruia voia să-i dea o educație aleasă. N-a cutezat să se recăsătorească. Cînd își reveni din coșmarul tinereții și se părea că toate trebuie să-i meargă bine, dădu peste el pasiunea pentru politică. Un grup de colegi universitari, rămași cu serviciul la Chișinău, l-au atras în sfera intereselor lor de a lupta ilegal contra politicii coloniale de rusificare masivă. Îi plăcură ideile prietenilor și își spuse că viața n-are rost dacă nu arzi ca o făclie pentru adevăr și pentru dreptatea poporului tău. Le explica țăranilor că Moldova este pămînt românesc și că trebuie întors la matca țării noastre, România. La lecții, căci lucra învățător de istorie, le vorbea elevilor despre Bucovina de Nord și Sudul Basarabiei, despre Insula Șerpilor.

— Noi, românii din Moldova, de aproape două secole, spunea el sîntem ruși de matca românească,

sîntem supuși unui adevărat genocid, călcați în picioare de slavi, dar nu opunem nici o rezistență bestialității cotorpitorilor. Nici lumea latină n-are grijă de noi. Sîntem ostatici ai lumii civilizate. Poate de aceea nu ne vede, nu ne știe, nu ne respectă Europa, că nu sîntem capabili a opune rezistență. Misiunea generației noastre e de a începe marea, grandioasa bătălie contra colosului de la răsărit, pentru obținerea Reîntregirii...

Cuvintele lui sunau solemn, clar, de parcă erau citite de la tribuna congresului P.C.U.S. Feciorul Anatol creștea, sub aceste cuvinte, isteț și ingenios. Încă de pe cînd nici nu învăța la școală se interesa de Ștefan cel Mare, Burebista, Decebal. Dacă îl întreba cine-i este idealul vieții, spunea nestîngherit că dorește să devină marinar la unul din porturile Basarabiei la Marea Neagră... Cu aceste idei feciorul și termină clasele primare.

Dar într-o dimineață patru agenți ai KGB-ului trecură pragul școlii din Ineasca și în văzul tuturoa, semănînd panică, îl încătușară, luîndu-l sub arest. Duba neagră aștepta la poarta cu vișinii dați în floare...

Pedagogii ce nutreau aceleași idei au fost concediați, transferați la alte școli, înlocuiți cu alții loiali regimului, care, de regulă, vorbeau pocit limba maternă și nimiceau în sufletele elevilor tot ce era legat de adevărata istorie națională. Ba chiar istoria Moldovei a fost pentru o vreme suspendată. În timp ce tată-său se afla în penitenciarul securității din Chișinău, Anatol a fost transferat la școala specială, cu predare în limba rusă, din Soloneț.

Tînjind după tatăl său, așteptîndu-l să vină să-l ia acasă, la vîrsta de numai unsprezece ani, suferea cumplit. Dar timpul trecea, Anatol creștea și, în timpul cît părintele a stat la închisoare, s-a deprins cu școala rusă și cu noii pedagogi. Era deja convins că românii și moldovenii vorbesc limbi diferite și constituie popoare străine unul față de altul. Limba moldovenilor, ziceau ei, este de origine slavă... Moldova dintre Nistru și Prut, în decursul istoriei, a trecut prin mari cataclisme și numai Rusia, eliberînd-o, a ajutat-o să renască...

După ispășirea pedepsei pentru naționalism Gheorghe Popovici se întoarse la Ineasca, dar nu-și recunoscî feciorul: vorbea cu un pronunțat accent rusesc, confunda mereu cuvintele, îi venea mai ușor să citească și să vorbească rusește.

Sufletul părintelui se umplu de amărăciune. Cunoștea vinovatul tuturor relelor, dar n-avea cum să-l pedepsească. Deprinsese din locurile de detenție să citească postulatele biblice, a doua după sfînta scriptură era *Istoria românilor*, din care cerca mereu să-i citească feciorului. Însă descoperi că Anatol avea o cu totul altă înțelegere a lucrurilor. Începu să-l învinuiască el, pe tatăl său, că trecutul acestuia i-a creat mari discomforturi. Nu poate nicidecum să se angajeze marinar pe o navă transoceanică de pescuit. De îndată ce prezintă documentele, securitatea îl depistează că tatăl său a fost judecat pentru politică...

Gheorghe a încercat să-și dumerească feciorul, dar, negăsînd înțelegere, căuta alinare în pahar. Avea grijă de cu toamnă să umple

poloboacele. Cobora în beci și, vorbind de unul singur, parcă făcînd instrucție cu butoaiele, se îmbăta criță. Ieșea apoi în mijlocul ogrăzii, anina pufoaica adusă din pușcărie în ramura nukului de lîngă cuptoraș și începea a o bombarda cu bulgări scormoniți din caldarîmul ogrăzii. Înjura și plîngea cu sughițuri ca un copil pînă cădea mort de oboseală, adormind unde se nimerea. Revenindu-și, asculta tăcut dojana fiului care-l învinuia mereu că din pricina concepțiilor politice ostile n-are nici o trecere în viață... Băiatul se făcuse lat în spate, purta mustați groase, o alunică mășcată lipită de pleopa ochiului stîng îi dădea o privire puțin încrucișată, dar severă, iar cînd vorbea, vocea-i de bas îi provoacă o ușoară senzație de intimidare. Da, copiii sînt pentru părinți cei mai severi judecători la bătrînețe, cugeta în sine Gheorghe. Totuși, mai cerca uneori să-i citească vreo frază din **Istoria românilor**, amintindu-i că pe timpuri, în copilărie, fusese un așcultător pasionat al narațiunilor despre vitejiile strămoșilor noștri.

— Cu românii dumitale mi-ai stricat cariera, ținea morțiș Anatol. Du-te și declară organelor că te-ai lăsat de politică, precum ți-au propus nu o dată... atunci mi-oi aranja și eu viața ca lumea, chiar n-ai înțeles dumneata că noi, moldovenii, avem o țară mare...

— Care e țara ta, băiete?

— Cum care? făcea nedumerit băiatul într-o clipă de ezitare. De la Moscova și pînă la Pacific.

Lui Gheorghe i se împăienjeneau ochii de lacrimi. La auzul unor asemenea vorbe el se dezlănțui din cătușele răbdării. Venise chiar acum de la crama lui

Faur de după Vii și avea priviri injectate, ca de taur doborît.

— Mi-am schimbat actele stării civile, zise deodată băiatul. Și te rog să nu te mai amesteci în viața mea. Nu mai sînt "Popovici", ci "Popov", iar în buletinul de identitate am acceptat să fiu rus de naționalitate.

— De ce ai făcut aceasta?

— Pentru a mă putea angaja la Odesa pe o navă transoceanică.

Nu reuși Anatol să-și termine explicațiile, cînd un urlat de fiară îl făcu să tresară. Se dădu îndărăt, împiedicîndu-se de niște boarfe împrăștiate prin mijlocul ogrăzii.

— Degeaba te-am născut, țîncule! strigă taică-său. Fac caltaboș din mațul tău spurcat. Ai ridicat mîna contra legilor venite de la Dumnezeu care a hărăzit fiecărui neam o țară a sa.

— Toți pîrnăiașii devin mari credincioși după zăbrelle, zise Anatol hăbăuc. Și să mă lași în pace cu românii dumitale...

Tată-său făcu un salt de felină și-l apucă de beregată, izbindu-l puternic de tulpina nukului. Îl lovea cu o furie cumplită cu pumnii și picioarele unde se nimerea.

— Te omo-o-o-or! Unde-i toporul?...

Nimeni dintre măhălenii care priveau scena printre nuiielele gardului nu se încumeta să se amestece. Numai soră-sa veni speriată să-l înșface cu mîinile-i puternice:

— Ai căpiat, nebunule? Ține-ți mintea în ocol. Apoi îi ordonă nepotului: "Fugi, c-o să te omoare!"

Anatol se ridică greoi, împleticindu-și picioarele, dar nu reuși să iasă din ogradă cînd simți vîjîind pe alături de tîmplă bîrdița

ce se izbi zgomotos cu tăișul în poartă.

— În numele Domnului te rog! mai țipă o dată femeia înmărmurită de groază.

După ce feciorul dispăru, două lacrimi mari se prelinseră pe fața lui Gheorghe Popovici, lunecînd în brazdele adînci de la colțurile gurii, ezitînd un pic pe bărbie, ca să cadă pe palmele lui bătătorite, uitate pe genunchi...

Toată noaptea Anatol stătu ascuns în hățișurile de salcîm din dealul Lipăgăului. Îi era frig, îi ardea sufletul, tot corpul îi era nășădit. Numai dinspre cimitirul vechi, unde era mormîntul mamei, cu nucul înverzit la căpătîi, adia o alinare ușoară. Îl străpungea un dor, dar și mai mare îi era durerea de halul în care ajunsese, încît hotărîse ferm să părăsească baștina și iluziile care-l măcinau zile și nopți nedormite. Dimineăța trecu pe la Ionel Tîrsînă, prietenul său de copilărie, împrumută niște bani și-l rugă să-l repadă cu mașina pînă la răscrucea de lingă Ciocîrlia, de unde o luă cu un camion de ocazie spre Chișinău. O indiferență totală pusese stăpînire pe el. Nu i-a păsat nici de mătușă, nici de taică-său pe care îl zări în dimineăța ceea în ogradă aplecat asupra unei valize negre ca smoala, de unde avea obiceiul să scoată Biblia sau Istoria românilor pentru a citi cu atenție sau a face pe marginea cărților niște notițe cu creionul.

La Chișinău înnoptă la gară. Oamenii din jur erau agitați. Rușii declanșaseră războiul antiromănesc în Transnistria, găgăuzii se îndrăciseră în "autonomia" lor. Toți

erau în forfotă și clocot, revoltați că Moldova e pusă iarăși pe cîntarul istoriei de către străini. Pe străzi și în piețe se desfășurau mitinguri de protest contra banditismului rusofon, din cînd în cînd poliția făcea drum limuzinelor luxoase în care veneau mesageri, diriguitori de la Ankara și Moscova...

A lucrat cîteva zile la descărcatul vagoanelor și din banii agonisiți porni într-o doară spre Cetatea Albă, sperînd că acolo o să-și poată realiza mai ușor visul dintotdeauna — să devină marinar. Ajunse în oraș noaptea, însă avuse noroc, căci nimerise fără multe căutări în gazdă la un bătrîn pe nume Petru, care locuia într-o casă cu două odăi, în vecinătatea cetății. A doua zi ieși în oraș să admire limanul și la cetate se pomeni în mijlocul unui grup de turiști japonezi. Ghidul le povestea istoria cetății fondată de ucraineni pe pămîntul străbun al Ucrainei. Cineva îndrăznise să întrebe dacă Cetatea Albă mai păstrează urmele lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, dar ghidul se încreți nedumerit și cu o mină caraghioasă mormăi:

— Moldovenii n-au nimic comun cu istoria orașului...

Se întîmplă că moș Petru, un moldovean scund, puțin aplecat din umeri, cu obrajii încă rumeni, cărunți, dar avînd ochi vii cu sprîncene stufoase, care își consacrase viața mării, acum era lucrător în port, mai marele pe hamali. Fusesse cîndva ajutor de căpitan pe o corabie transoceanică, dar la vîrsta pensionării se îmbolnăvi de inimă și trecu la o muncă mai pe puterile lui. Era un moșneag vesel, încă puternic, deși

ochii adeseori i se măcinau în tristețe și nostalgie după vremile tinereții. După o zi de muncă avea obiceiul să meargă cu Anatol, proaspăt angajat în echipa de hamali, pe terasa berăriei, mai mult de dragul discuțiilor decît al băuturii. Într-o seară de septembrie, cu cerul potopit de stele, bătrînul se avîntă în mărturisiri legate de frumoasa lui tinerețe:

— A existat cîndva o marină moldovenească de mai mare dragul, cu porturi basarabene la Marea Neagră. Marea moldovenească a fost stihia mea. Dar au venit răufăcătorii și ne-au trunchinat în mod barbar țara cum le-a plăcut, simțind din capul locului că nimeni nu le poate cere socoteală...

— Ce contează istoria care a fost, zise Anatol cu un vag fior în inimă. Importă ceea ce este acum. Din cauza naționalismului taică-meu a stat la dubală, apoi avea să-mi curme viața... Ard de dor să călătoresc în lume pe o navă oarecare, fără a mă gîndi că aparțin unei țări concrete. Marea, oceanul sînt ale tuturor...

— Nu-i adevărat, băiete, se încruntă bătrînul. Oriunde s-ar afla, omul trebuie să aibă și să țină la Patria sa. Altfel nu se poate.

— Dar care este Patria mea acum? exclamă contrariat băiatul. Nu simt că o am sub picioare...

— Acolo, în mări și oceane, neapărat simți puterea cuvintelor "Țară", "Neam"...

Multe seri la rînd după discuția aceea bătrînul îi povestea din cele ce știa.

— Moldovenii erau marinari curajoși, isteți. Dar în 40 ucrainenii au distrus tot ce era al nostru. Ei se consideră stăpîni la gurile Nistrului

de cînd lumea... Am supraviețuit numai datorită iscusinței de a mă camufla cu frazeologie goală pe care dinșii o acceptă. Altfel nu era chip. Avem pămînturi frumoase, cu cimitire în care se prefac în humă osemintele strămoșilor noștri. Sînt și ele parte a sufletului nostru, dragă Anatol, vorbea bătrînul, fericit că are un ascultător bun. Va veni o zi cînd le vom recupera, le vom readuce la țara cu munții și marea pierdută. N-o să apuc ziua aceea, dar tu... Tu vei ajunge neapărat. Iar pînă atunci trebuie să te înfrățești cu marea...

Bătrînul se zbuciumă pe la instanțe, angajîndu-l pe Anatol pe un cargobot în calitate de ucenic la secția de mașini și turbine. Era greu pentru băiat, dar se străduia să nu rămînă în urmă de colegii experimentați. Evita cu dirzenie replicile celor care tindeau să-l atragă în discuții politice privind sudul Basarabiei. Fără a se adînci în discuții, Anatol — sfătuit de moș Petru — se obișnuia cu serviciul de pe corabia ce staționa de ani de zile în port la reparație. Știa că pe viitor avea să capete dreptul de a ieși în mare. Fie pe o corabie ucraineană, fie pe una rusească. Avea pașapoort cu un nume de familie slav. Dorul de călătorii maritime trezi în el patima cititului. Înghiți o sumedenie de cărți despre aventuri și călătorii. Își procură o chitară havaneză, învătă să interpreteze melodii latinoamericane. Cînd avea răgaz, făcea sport. Și numai într-un colțor al sufletului său tînjea după Ineasca, după oamenii de acolo, după nukul de la căpătîiul mamei. Tînjea și după tata.

Cînd în portul Cetatea Albă se zvoni că Republica Moldova închiriaza un cargobot transoceanic

ce urma să plece spre țărmurile Americii Latine, Anatol — la îndemnul bătrînului — înaintă cerere și fu inclus în echipa navei "Dumbrava Roșie". Corabia urma să transporte substanțe etero-uleioase în schimbul salpetrului de Chile. În secția de cazangerie mai erau un cecen, un albanez din stepele Bugeacului și doi moldoveni de la Nouăsuliți, care lucraseră anterior marinari în Nordul Rusiei...

Încărcarea navei se târăgăna din cauza blocadei căilor ferate de către găgăuzi la Comrat și de rusofoni la Tiraspol...

Căpitanul cargobotului "Dumbrava Roșie" Mihai Movilă era un bărbat înalt, blond, încet și chitit la vorbă. Continua de zor să formeze echipa, sperînd că la finele lunii mai să poată ridica ancora. Obligă toată lumea care lucra pe corabie să studieze geografia itinerarului, să cunoască în limba engleză frazele de care au nevoie marinarii în larguri. Între timp căile ferate se deblocaseră și echiparea era pe sfîrșite. Numai moș Petru, căruia Anatol îi devenise atît de apropiat, se chinuia în sine la gîndul că-l va pierde pentru cel puțin jumătate de an, cît avea să dureze deplasarea "Dumbrăvii Roșii" în Republica Chile.

— Mă lași singur, băiete... Marea nu întotdeauna aduce noroc.

— După ce-ai văzut toată lumea, zise Anatol cu ironie, vrei să mă dezic de visul meu? Dar ce-ar fi să vorbești cu domnul Movilă să te includă în echipă?

Fața bolnăvicioasă a bătrînului se însenină dintr-o dată. De bună seamă, ce-ar fi să se întoarcă la prisma de vise?...

A doua zi își puse costumul de marinar și împreună cu Anatol se înfățișă înaintea căpitanului Movilă, care-l ascultă cu bunăvoință. Trăgînd cu poftă fumul din ciubuc și meditănd un timp, îi zise în cele din urmă:

— Știam eu că un lup de mare n-o să rămînă indiferent la renașterea marinei naționale.

Bătrînul a fost angajat matelot, ajutînd căpitanul la pregătirea pentru plecare.

Gheorghe Popovici coborî la liman și noaptea întreagă își imagină cu nostalgie un drum lung și obositor, pe care urma să-l parcurgă. Se legăna involuntar în tălăzuirea valurilor cu crestele atinse de licărirea diafană a lunii. "O țară e mai frumoasă cînd își are pămînturile întregite", gîndi el cu amărăciune, constatînd cu surprindere că marea e fermecătoare chiar și atunci cînd se află sub străini.

Cînd zorii se luptau deznădăjduiți cu întunericul, trecură pe-alături în direcția portului doi bărbați: unul tînăr, altul aplecat din spate. Inima i se strînse de durere, se cutremură și din pieptu-i răbufni o voce chemătoare și tristă:

— Băiatul tatei, băiat...

— Tată! strigă Anatol, întorcîndu-se spre omul care-i stătea în cale și pomenindu-se curînd unul în îmbrățișarea altuia.

— Hai acasă, băiatul tatei, zise taică-său cu o voce de mucenic. Mîine, poimîine plec la maică-ta și n-o să mă mai vezi.

După ce se mai potoliră emoțiile, Anatol făcu un gest spre vaporul ancorat și stăpînit în

otgoane la debarcader, pe catargul căruia filfiia tricolorul:

— Azi ieșim în mare...

Alături de părintele de care i se făcu oarecum milă, avea senzația că respiră aerul moale și dulce din cîmpiile Ineascăi.

După o pauză ce păruse că durase o veșnicie tata rosti cu voce stinsă:

— Iartă-mă, Anatol, pentru tot ce s-a întîmplat. Dacă ai înțeles ceva din chinul vieții mele, te rog... După legea creștinească, la despărțire oamenii își iartă unul altuia păcatele... Să nu uiți de Ineasca, oriunde te vei afla...

"Dumbrava Roșie" își ridică ancora după chindii. Moș Petru, alături de Anatol, care-i flutura tatălui a rămas bun, potrive să-i spună:

— Ai un tată minunat. Fii îngăduitor, înțelegător și iertător cu el și ia aminte pentru ce și-a trăit viața.

Corabia moldovenească își luă avîntul spre mare. Coborîse deja amurgul, cînd moș Petru îl chemă pe băiat sus, pe covertă, să-i arate în zare un țarm calcaros cu vîrfuri de rachete. Era Insula Șerpilor pe care jonglau uriașe antene militare de recepție.

— Pînă la 40 Insula a fost a noastră. Acolo unde acum stau rachetele era un cătun de pescari români. Adeseori cînd treceam prin vecinătate, ne fascina cîntecul pescărițelor ce stăteau pe mal cu părul despletit, aidoma unor sirene. Ele cîntau românește... Într-o seară de vară am debarcat mai mulți marinari tineri. Atunci am îndrăgit-o pe Anda, viitoarea mea soție. Cu

ea am făcut casă la Cetatea Albă, cu ea petreceam cele mai fericite clipe cînd reveneam acasă de pe mare. Dar a venit anul 40 și grănicerii ruși i-au deportat pe toți românii de pe insulă. Eu eram atunci în Italia, pe corabie... Biata Andă s-a hotărît la o aventură. A plecat singură cu barca să-i salveze pe părinți, să mai ia ceva din averea casei devastate de cotropitori, dar a fost împușcată împreună cu părinții. Azi nici nu știu unde i se află mormîntul. Ori de cîte ori trec pe lîngă insulă, am senzația că Anda, acea fată mîndră și tînără, iese în calea mea în chip de sirenă și cîntă cu jale românește...

O rumoare tînguitoare adia dinspre locul de uscat unde stăteau înfipte în cer vîrfurile rachetelor rusești și unde erau înhumate visele și speranțele tinereții lui moș Petru. În ochii lui mici sclipiră lacrimi pe care cercă să le șteargă pripit, dar ele șiroiau pe cicatricile obrazilor. De multe ori a făcut demers să viziteze cimitirul de pe Insulă, dar de fiecare dată rachetele îi stăvileau calea.

Pentru Anatol totul era nou și neobișnuit. Citea în sufletul bătrînului aceeași tînguire pe care o simțea și el față de Ineasca lui, o dată cu înaintarea "Dumbrăvii Roșii" în larg. Ajungînd spre zori în preajma strîmtorilor ce despart Europa de Asia, pe sub renumitul pod de la Istanbul, căpitanul Movilă devenise mai sever. Ordonase ca marinarii să se abțină de-a ieși la proră. Ca să-și mai potolească din curiozitate, Anatol se lipea adesea de hublou, urmărind la trecerea prin Bosfor și Dardanele a crucișătoarelor rusești care pluteau sinistre pe-alături, fără a da vreun semn de amicitie... După

mările Marmara și Egee, în azuria Mediterană, într-o dimineață înrourată, cargobotul ajunsese în strîmtoarea Gibraltar, aruncînd obosită ancora în portul Tanger.

— Marea iubește oamenii calmi ca valurile în zilele senine, îl iniție bătrînul în ziua cînd obținuse permisiunea să coboare pe țarm pentru cîteva ore. Să iei aminte la obiceiurile marocanilor. Sînt niște oameni frumoși, plini de mîndrie, deși cam neobișnuiți...

Au fost împreună la tîrgul oriental. La un abator era mare îmbulzeală. Cumpărătorii ieșeau de-acolo cu berbecuți tăiați. Pe un medean o caravană de cămile adusese droburi de sare de pe lacul Ciad pe care tuaregii gălăgioși le propuneau pentru vînzare trecătorilor. Un băiețel smolit, zdrențăros, ce purta ca mai toți bărbații turban colorat pe cap, se luă din urma lor, cerîndu-le ceva de pomană. Anatol și-a desprins de la haină insigna, explicîndu-i micuțului marocan prin semne că este din Republica Moldova. Băiețelul rămase mirat cînd moș Petru zise într-o arabă schimonosită că pe timpuri această țară a făcut parte din România.

— Allah s-o ocrotească, zise băiatul respectuos, împreunînd mîinile.

Cînd s-au întors pe corabie, bătrînul zise cu vocea-i obosită:

— În orașele portuare, oamenii cunosc aproape toate țările lumii. E cunoscută aici și România...

— Da mai slăbește-mă odată, moș Petru, cu românii dumitale! Doar noi sîntem moldoveni din Moldova!

La patru zile după ce părăsi țărmurile Marocului, "Dumbrava Roșie" străbătea cu fâlnicie Atlanticul. În vecinătatea Arhipelagului insulelor Azore, presimțind curenții calzi ai Gulfstreamului, echipa era în așteptarea furtunilor frecvente la această latitudine. Ele dezlănțuindu-se mai apoi, marinarii moldoveni le-au suportat cu demnitate. Anatol lucra ca un leu, uimindu-i pe toți membrii echipei. Apoi se lăsă un timp liniștit. În întîmpinare apărură corăbii străine. O corabie franceză i-a salutat prin semnale convenționale, pe catargul cel mai înalt filfîind drapelul țării, iar amplificatorul slobozi o voce:

— Vive la France! Que Dieu la sauve...

Alături de Anatol, cecenul Johar, înțelegător la toate, admira străduințele și frămîntările băiatului, dar știindu-i atitudinea nihilistă față de neamul său, îi zise:

— Vezi cum își slăvesc oamenii Patria? Patria, băiete, e una pentru om. Sîntem dați toți de la Dumnezeu, dar ne dă viață o mamă cu străbuni în țara ei. Oriunde te vei afla, dacă nu ai mîndria pentru țara ta, ești pierdut.

— Vorbele acestea m-au obosit din fașă, se oțări băiatul, amintindu-și pentru o clipă de tata de la Ineasca.

— Dragostea exagerată față de țară, e adevărat, uneori aduce și necazuri, zise Johar. Pentru Patrie oamenii suferă și mor fericiți. La ceceni trădarea obiceiurilor străbune se pedepsește prin vendetă. Am să-ți spun o legendă de-a noastră. Trăia odată o fată frumoasă, pe care o chema Ramila. Era semeață și neascultătoare. Părăsi fără consimțămîntul

bătrînilor aulul, fugind cu un cazac rus, care stătea de un secol în Cecenia, uitînd să plece acasă, rîse Johar. Deci, a plecat duşuia cu iubitul în lume, în Rusia, fără a supune decizia ei la judecata bătrînilor. "Ramilia a trădat Patria, conchiseră bătrînii. Trebuie supusă pedepsei "Trandafirul negru"... Adică să fie pedepsită de propria ei familie. Răzbunarea i-au încredinţat-o fratelui Said. L-au trimis s-o caute, s-o pedepsească cum va găsi de cuviinţă, dar să n-o omoare. După jumătate de an, într-un miez de iarnă, Said reapăru în aul. Băiatul, după ce vorbi despre marile lui peregrinări în Rusia, scoase dintr-un pachet de celofană palma mîinii Ramiliei... Locuitorii aulului îi aprobară metoda de răzbunare, iar numele Ramilei fu blestemat şi supus uitării pentru totdeauna.

— Ce bestialitate! zise Anatol.

— Orice răzbunare a trădării de ţară este onorabilă, răspunse demn Johar.

"Dumbrava Roşie" îşi continua calea spre America Latină. Marinarii lucrau cu sîrg la locurile lor. Bătrînul Petru nu închisese ochii toată vremea, iar cînd fu înlocuit adormi buştean, sforăind ca un cuptor de locomotivă. Faţa bătrînului avea o paloare tristă, suferindă, perii albi parcă i se învineţeau în creşterea lor.

Anatol se mai afla sub impresia celor povestite de cecen. Stătea de planţon în cazangerie, cu gîndul la starea bătrînului, tot ascultînd peripeziile marinarilor cu stagi.

Nichifor Obrejanu, colegul de secţie, un bărbat josuţ, dar lat în spate, cu ochii vii, şmecheroşi, pistruiat şi cu părul bălai, român de prin părţile Hotinului, fusese cîndva angajat pe o corabie comercială în Marea Barent. Apoi, o vreme, lucrase la o mină de cărbune de pe una din insulele Arhipelagului Spitzbergen, iar cînd trecu după bani grei pe o platformă norvegiană de extracţie a petrolului în Marea Nordului, împreună cu alţi doi români, avu să se întîmple următoarele.

— Cînd se dezlănţui furtuna pe mare, relată el cu voce meditativă, pe la un miez de noapte, în jur, chiar dacă cerul era împestrit cu stele, iar printre zdrenţele norilor se ivea ruşinată luna, nu puteai desluşi nimic. Platforma plutitoare fu izbită de un iceberg, înclinîndu-se pînă la valurile negre ca smoala... Ca prin minune eu şi cu ceilalţi doi pămînteni izbutirăm să ne agăţăm de vîrfurile gheţarului polar, lăsîndu-ne duşi în voia soartei... După o zi şi o noapte în largul Oceanului Îngheţat de Nord, eram convinşi că pămîntul este inaccesibil. În jur, cît cuprindeai cu ochii, numai zăpadă şi creste uriaşe de gheţari. Ne-am adunat puterile şi am pornit la drum, în căutarea salvării, căci numai mişcarea îl scapă pe om de primejdie. Sergiu, confratele de năpastă, n-avea pîsle şi îi învălătucisem picioarele în cîrpe, ducîndu-l mai mult în spate eu şi Bogdan. Am mers fără hrană şi adăpost, pînă am înţeles că suntem sortiţi pieirii. Oprindu-ne, ne-am găsit sălaşul după o stîncă de gheaţă, în aşteptarea sfîrşitului. Moartea nu ne părea groaznică. O aşteptam ca pe o izbăvire. Mai

strașnică este presimțirea imposibilității de-a găsi evitarea ei. Stînd așa dezolați, descoperim pe neașteptate că în vecinătate își avea bîrlogul un urs alb cît un munte. Avea blana gălbuie și gura roșie ca focul. Se mișca greoi, căci era sătul (alături de el stătea o focă devorată pe jumătate). Știam că urșii sătui sînt indiferenți și leneși...

Bogdan scoase pumnalul din centură și cu mișcări feline, urmărindu-i mișcarea pleoapelor, se apropie de urs. Apucînd cuțitul cu ambele mîini, tăbări asupra ursului cu toată puterea, lovindu-l în moalele capului. Singele țîșni ca dintr-un havuz. Ne-am apropiat tustrei să sorbim vlaga caldă. Bogdan, fiind mai în putere, a jupuit animalul, a hăbucit blana în trei ca să ne înfășurăm. Mîncarăm pe săturate carne crudă și ne pornirăm mai departe... Dar știți de ce vroiam mai mult să supraviețuim? Eram tustrei cu gîndul la casa noastră, la Moldova... Visam atunci s-o putem vedea măcar o singură oară, înainte de moarte...

Pe Sergiu n-am putut să-l salvăm. Dase peste el febra, bițguia mereu. Înainte de a muri ne-a rugat să-i zicem o doină de la baștina lui, de la Arțîz... L-am îngropat în ghețarii polari. Așa e, fraților. Un marinăr bătrîn ne spusese că pămîntul întreg e presărat cu oase de-ale moldovenilor, dar sufletele lor din orișice colț al lumii caută în cele mai grele clipe calea spre glia strămoșească, acasă... După înmormîntarea lui Sergiu, cînd ne așteptam ceilalți sfîrșitul, au dat peste noi membrii unei expediții din Argentina.

Străbătînd în cinci zile și în cinci nopți Atlanticul, "Dumbrava Roșie" aruncă ancora în portul Havana. Cuba îi întîlni pe marinari cu soare și miros de citrice. Orașul avea străzi largi dar și străzi înguste, cu o arhitectură de pe timpul conchistadorilor. La ușile magazinelor, bodegilor, buticurilor se întindeau cozi enorme, însă fețele oamenilor exprimau demnitate.

— Cubanezii sînt oameni cu totul deosebiți, zise moș Petru, cînd se plimbau prin oraș. Pot să trăiască în cea mai neagră mizerie, numai Patria să le fie liberă, să nu fie dependenți de nimeni. Acesta e cultul lor național.

Împreună cu alți confrăți Anatol a călătorit pînă la Finca Vihia, localitate năvălită de verdeață, miros de pește sărat și palmieri. Alături se simțea parcă prezența răsцитitului Hemingway. S-au scaldat în ocean, și în acea clipă i se făcu un dor nebun de casă, de tatăl său, de nukul rotat de la căpătîiul mamei. Moș Petru, admirînd frumusețea din jur, zise zîmbind:

— E o frumusețe de la Dumnezeu, deși... mai apropiată sufletului meu este Insula Șerpilor. Acolo sirenele cîntă românește.

— Hm... surîse Anatol. Dar Ineasca? Unde-i Patria noastră?

După ce părăsiră Havana, trecură prin canalul Panama și se îndreptară spre Polul Sud, Anatol simți suflul iernii. Cîteva zile nu ieșise din cazangerie. Era trist, dorul de casă îl măcina tot mai mult. Voia să ierte totul ce s-a întîmplat, să revină la acea văgăună pitorească, la rîul șerpuitor din vale, la aerul

îmbătător al satului. Pentru prima oară un fior îl cutremură și începu să-și închipuie necazurile tătine-său, care apăra cu dinții tot ce ține de glia strămoșească. Se cutremură oarecum privind în jur și parcă i se făcu rușine de nechibzuința lui copilărească în relațiile cu tatăl său. Era însă târziu. Cargobotul lor era la alt capăt al lumii. Revenind într-o dimineață la proră, urmări împreună cu moș Petru și căpitanul Movilă prin binoclu un portavion american nu departe de Arhipelagul insulelor Galapagos. Portavionul îi salută cu focuri de artificii, iar insulele — cu nemișcarea broaștelor mari țestoase și a coloniilor de iaguane.

— În ocean nicicând nu te poți simți singur, zise bătrînul, citind în ochii lui Anatol dorul de casă.

— Cu atît mai mult că "Dumbrava" noastră este un colț de țară, interveni în discuție căpitanul Movilă. Prea v-ați lăsat pradă tristeții. Anatol, unde ți-i chitara?

Peste cîteva clipe corabia lor se legăna sub melodia unui cîntec dulce și melancolic:

La Nistru la mărgioară,
Of și iară of,
S-au strîns frații grămăjoară,
Of și iară of...

Pînă au ancorat în coastele orașului Valparaiso din Chile, unde aveau să descarc marfa, Johar și ceilalți marinari de neam străin învățase cuvintele cîntecului pe care-l intonau ca pe un imn. Dinspre capul Horn bătea un vînt tăios și rece. Iarna își făcea mendrele în toată puterea. Ieșind afară la proră, unde nîngea, Anatol nicidecum nu înțelegea în care punct al itinerarului parcurs s-a

pierdut vara. Din locul ancorării se zăreau vîrfurile vinete, împeștrite de ninsoarea rară, ale Cordilierilor. Locurile i se păruseră sălbatice și pustii. Abia după o noapte de așteptare "Dumbrava Roșie" primi permisiunea să se instaleze pe platforma de descărcare... După descărcare aflară că încărcarea cu salpetru de Chile se amîna pentru un termen indefinit din cauza grevei docherilor. Căpitanul Movilă permise marinarilor să iasă în oraș pentru o zi întreagă. Urbea părea într-o stare de asediu. Peste tot mitinguri și scandări de slogane antiguvernamentale. Lîngă clădirea municipalității stăteau soldați înarmați și nu permiteau celor revoltați să se apropie de pragul de marmură roșie al edificiului. Mulțimea exaltată chema conducerea la negocieri, iar cînd edilii orașului se înfățișară în pragul clădirii, din rîndul celor adunați zburară către ei vorbe de ocară.

Anatol și moș Petru erau gata să se întoarcă pe cargobot, cînd de ei se apropie un moșneguț cu barbă sură, care se amestecă în discuție într-o românească impecabilă:

— Așa e la noi, în Chile. Țara totdeauna trebuie să aibă un nerv activ, o mișcare dinlăuntru pentru a prospera și a merge înainte. Demnitarii orașului nostru prea s-au întrecut cu măsura. Trebuie puși la respect...

Moș Petru, auzindu-l pe omulean vorbind atît de clar românește, întrebă cu șfichi:

— Bănuiesc că nu sînteți ambasadorul României?

— M-am născut la Chilia, înainte de război. Cînd s-au început pogromurile evreiești, am fost nevoit să apuc lumea. Deși

totdeauna m-am considerat în inimă român.

Pe acest moșneguț îl chema Iegudin. Evreul s-a dovedit ospitalier. Dornic de a se întâlni cu foștii compatrioți, i-a poftit pe bătrînul Petru și pe Anatol la el acasă. Locuința evreului era săpată într-o stîncă nu departe de localitatea Isla Negra. În seara ceea și-au amintit de tradițiile și cîntecele românești. Pe peretele casei atîrnau un covoraș cu ornamente din valea Oltului și un mic tricolor.

— E o țară minunată. Ce păcat că n-o să mai am ocazia de a o revedea vreodată... Sînt bătrîn. Unicul lucru care mi-a rămas e să plec în Țara strămoșilor mei, țara făgăduințelor. Israelul mai mult de o mie de ani a fost cotropit de străini, dar rămîne țara tuturor evreilor și sufletul, pe care nimeni n-a putut vreodată să ni-l răpească barbarii, a rămas acolo și se trage tot încolo. Sufletul oricînd se trage la origine. Ce minunat e atunci cînd ai Patria ta!...

La aceste vorbe Anatol parcă tresăltă. "Ca să vezi, gîndi el. Totuși, oamenii au dreptate cînd se jertfesc pentru țara lor..."

În ochii bătrînului evreu licăreau scînteii de speranță cînd a mai numit o dată numele Patriei sale, pe care n-o văzuse niciodată, dar al cărei pămînt îi chema sufletul. Cînd s-au despărțit, evreul a zis:

— Fiecare om pe pămînt are steaua sa, care se cheamă Țară. Țara întotdeauna are nevoie ca fiii ei s-o revendice, s-o ocrotească atunci cînd e la grea cumpănă. De aceea, m-am hotărît să plec în Israel definitiv...

După întîlnirea cu evreul bătrînul Petru deveni tăcut, răsufla tot mai greoi, refuză să se adreseze

la medic și lucra adîncit în gînduri. Frămîntările l-au chinuit și pe Anatol o vreme, ducîndu-l cu gîndul la taică-său, la oamenii de la Ineasca...

Căpitanul Movilă adună marinarii în careu să le spună că guvernul chilean poate să le urgenteze încărcarea vasului cu îngrășămintă minerală, dacă "Dumbrava Roșie" va efectua cîteva ieșiri în larg, să aducă în portul Valparaíso, la prelucrare, peștele de pe șalupele ce stau în vecinătatea Arhipelagului Cianoș. Altă posibilitate de a evita reținerea nu exista.

Marinarii căzură de acord și căpitanul le-a prezentat-o pe Lucia Batisti de la Torre, spunîndu-le că ea va fi translatorul echipei. Era o fetișcană smolită, cu păr blond, în poncio alb cu dungi verzi și albastre. Absolvise cu un an în urmă Universitatea din București.

Calea spre Arhipelagul sudic a fost anevoioasă și neobișnuit de grea. Furtunile se dezlănțuiau fără încetare. Echipa nu dormea zile și nopți. Domnișoara venea adeseori la Anatol, cercînd să-l consoleze, să-i aline oboseala de pe fața pămîntie. Odată i-a citit cîteva sonete de Pablo Neruda și Gabriela Mistral. Le citi cu intonație deosebită, provocîndu-i un dor nespus de plaiurile natale, care rămaseră în mintea lui parcă fără de sprijin și stăpîn. Înțelese pentru prima oară în viața lui ce înseamnă pentru om dorul de casă. Într-o zi fata îi spuse plină de mîndrie:

— Cît m-am aflat la București am îndrăgit România ca pe o mamă. E o țară minunată și te invidiez că ești român.

Băiatul vru să reproșeze ca de obicei că este moldovean, dar un nod i se ridică în gât, făcându-i-se pentru o clipă rușine. Iar fata continuă:

— E o țară frumoasă, pitorească și foarte veche. La **Biblie** totdeauna sînt anexate hărțile lumii antice, acolo este menționată și patria voastră, Dacia...

Pe Anatol, care niciodată nu ținuse în mîini Sfînta scriptură, explicațiile ei că Moldova este o parte a vechii Dacii, că acolo locuiesc oameni de un sînge cu toți latinii, îl uluiră. Fata îi descoperise multe, făcîndu-l să fie mîndru că numele patriei lui se află pe buzele oamenilor străini, în acel capăt al lumii.

Numai sănătatea bătrînului Petru îi provoca îngrijorare. Cînd cargobotul reveni în Valparaiso, căpitanul dădu ordin ca el să fie internat în spital.

Lui Anatol i se permisesese să vină în fiecare zi, împreună cu Lucia, la spitalul din oraș în care se afla moș Petru. Aceste vizite îi apropiară mult pe Anatol și Lucia. Într-o seară cu ger ușurel, sub un smochin rotat, s-au sărutat. Iar străzile orașului continuau să fie aglomerate de tineri care scandau slogane și cîntau frenetic "Venseremos". Cînd au ajuns în dreptul monumentului ecvestru al lui Cristofor Columb, ținînd-o cu toată gingășia de mină, Anatol îi zise:

— Hai cu mine în Moldova... Vei vedea Însula Șerpilor și vei auzi cum cîntă sirenele acolo românește...

Cuvintele parc-o luaseră prin surprindere, dar după o pauză mică

ea îl privi pe Anatol în ochi, îngînînd abia auzit:

— Nu pot lăsa casa...

— Te rog. Sîntem la o vîrstă cînd avem dreptul să ne hotărîm...

— Aici e Patria mea, continuă fata emoționată. Patria nu poate fi trasă la sorti.

— Ce-aș putea face ca să accepți propunerea mea?

— Să rămîi la Valparaiso.

Răspunsul fetei răscoli toată ființa băiatului. Într-o clipă el înțelese și aflase răspunsul la o întrebare care-l frămîntase toată viața. Prin fața ochilor i se perindau dealurile îngemănate ale Ineascăi, nukul de la mormîntul mamei, chipul oropsit de vremei al tatei, cocostîrcii cu zborul falnic din lunca natală a Ciulucului. Se cufundă într-o mare tăcere, fără a mai continua vorba cu fata lui dragă. S-au despărțit cu o mare părere de rău.

"Dumbrava Roșie" se întorcea acasă.

Bătrînul Petru fusese adus pe targă din spital și supus îngrijirii medicilor de bord. Mereu se ridica în capul oaselor, tot urmărind prin ferestruică țărîmul de aramă al țării îndrăjite, căreia îi datora ultimul popas în lunga lui carieră de marinar.

Sute de oameni au ieșit pe chei să petreacă cargobotul moldovenesc, cu flori și drapele. Apoi vocile oamenilor se potoliră. "Dumbrava Roșie" salută minunata țară Chile, ca după ce trecură pe-alături de Isla Neagră, unde se zărea casa lui Pablo Neruda, să rămînă singură față-n față cu sublimul ocean. Înnopta. Pe cerul Americii Latine, deasupra Cordilierilor,

licăreau stele mari. Se apropiau tot mai mult de ecuator, iarna dispăruse undeva pe neobservate, căldurile tropicale deveneau tot mai evidente.

În serile lungi, după lucru, Anatol venea la patul de suferințe al lui moș Petru și-i asculta vocea stinsă. Ochii i se adânciseră în orbite, nasul i se lungise, obrajii îi deveniseră vineții. Vorbea mereu despre moarte. Că ar vrea să ajungă pînă la Insula Șerpilor ca să mai audă o dată vocile care i-au mîngîiat atît de mult tinerețea și întreaga lui viață. La trecerea prin strîmtoarea Gibraltar, starea lui se înrăutăți considerabil, dar vocea îi era limpede și clară. Refuza mereu propunerea căpitanului să fie coborît pe țarm, la spital, și vorbea îngăduitor, cu mari pauze:

— Marinarii mor cu demnitate... L-am cunoscut în tinerețe pe Alexandru Marinescu, cel care l-a uimit chiar pe Hitler. El a știut să suferă și să moară destoinic. Cu capul sus... Ce oameni curajoși se nasc în România!

În apele azurii ale Mediteranei aveau presimțirea că sînt deja acasă. Tot mai multe corăbii întîlneau în cale, corăbii care îi salutau cu respect, aflînd despre fapta lor frumoasă de acordare de ajutor guvernului chilean. Corabia moldovenească înainta fără să se oprească în porturile aglomerate, avînd ordinul căpitanului să se grăbească, din cauza agravării sănătății bătrînului Petru. Căpitanul Movilă voia să ajungă mai curînd la clipa cînd cargobotul cu tricolorul pe catarg va atinge țarmul Patriei.

— Mi-am trăit traiul cu destoinicie, vorbea bătrînul cuprins de febră. Am văzut lumea și mor fericit că am avut norocul să admir

stelele deasupra țării mele atît de chinuite. Am avut o tinerețe frumoasă cu cea mai frumoasă femeie din lume... Dacă voi muri, să mă îngropați pe Insula Șerpilor, lîngă Ea...

Au fost ultimele cuvinte ale bătrînului Petru, rostite la trecerea prin Bosfor. Era o zi liniștită și înnoirată. Marea cu valuri domoale îi mîngîia cu un vîntuleț cald, cu adierea mirosului de Patrie.

... Corpul neînsuflețit al bătrînului Petru fusese înfășurat în pînza tricolorului și fiecare marinar își luă rămas bun de la el. Căpitanul Movilă se adresează administrației de pe Insula Șerpilor, lămurind testamentul bătrînului marinar decedat, dar stăpînii rachetelor strategice, cu vîrfurile ascuțite îndreptate spre Balcani, îi răspunseră că pe acest teritoriu ucrainean nu există cimitire. Morții care se consideră străini nu pot fi dați pămîntului Insulei Șerpilor...

În lumina soarelui crepuscular marea deveni roșie. În vecinătatea Insulei Șerpilor, dinspre care adia o rumoare de tristețe, corpul bătrînului marinar fu coborît și dat valurilor. Crestele înspumate îl luară în brațele lor și, spre mirarea ascunsă a tuturor, duceau corpul neînsuflețit, înfășurat în pînza tricolorului, spre Insula Șerpilor.

— Totdeauna după moarte sufletele se caută unul pe altul și se găsesc, zise căpitanul Movilă. Chiar dacă în calea lor încearcă să stea minciuna și rachetele...

Pe la miezul nopții "Dumbrava Roșie" se apropia de farul de la Cetatea Albă. Dinspre insula ce rămăsese în imperiul valurilor și al întunericului adiau ca prin vis niște voci nostalgice de sirene...

Frumoasă și falnică este Marea Neagră, cu țarmurile răpite de străini. În jocul valurilor ei, își revarsă mereu căldura peste pământul Basarabiei, ducând pe crestele-i înspumate nostalgia și tristețea unui copil pierdut. Marea ne cheamă întruna să o admirăm, s-o salvăm. Valurile ei vin și se retrag în albia dată de Dumnezeu, cu anii cercînd tot mai mult să pătrundă în sufletul strămoșesc plin de mîndrie și demnitate...

Gheorghe Popovici s-a stins în așteptarea feciorului, ca făclia unei speranțe neîmplinite.

Despre moartea tatălui său Anatol află în clipa cînd "Dumbrava Roșie" ancoră la Cetatea Albă. Tot atunci porni spre Ineasca. În cale găgăuzii, rusofonii, care deja făcuseră hotare cu vămi și vameși înarmați, i-au rănit și mai adînc inima. Înțelegea tot mai bine că taică-său avuse dreptate cînd își jertfise viața pentru a păstra ceea ce el, feciorul lui, n-a fost în stare să priceapă la vreme. Se simțea umilit din cauza percheziționării minuțioase, sărac și înstrăinat în propria lui țară. Și-a amintit încă o dată, cu lacrimi de durere, vorbele celui care deja își dormea somnul de veci lîngă Insula Șerpilor: străinii pot oricînd să izbutească a-i ciopîrți țara, dar sufletul — niciodată. În clipa aceea simți dureros justetea acestui adevăr. Se pomeni singur și amăgit de viață. Sufletul lui plîngea...

Tatăl fusese înmormîntat în cimitirul vechi, lîngă mamă-sa, cu două săptămîni înainte de a sosi Anatol.

— Pînă la ultima suflare te-a dorit, îl întîmpină mătușa Ana. A murit cu numele tău pe buze. Te-a rugat să-i îndeplinești unica lui dorință. Să citești cu atenție cărțile acestea, și-i întinse **Istoria românilor și Biblia**, iar din ceea ce vei înțelege să-i faci o inscripție pe mormînt. Asta-i tot ce ți-a mai rămas de la el...

Rămas singur lîngă acel cufăraș negru al tatălui, cu acele cărți jerpelite de vreme, Anatol prinse a răsfoi nerăbdător filele îngălbenite, file pe care atît de mult le-a răsfoit și atît de sîrguincios le-a însușit tatăl său. Într-un tîrziu, cînd stătea îngîndurat lîngă mormintele părinților, pe prima pagină a **Bibliei**, el descoperi cîteva cuvinte scrise de mîna tatălui său cu creionul și le rosti involuntar cu vocea tremurătoare de emoție:

"Dumnezeul basarabenilor pe acest pămînt este țara noastră România".

Anatol se uită în jur, de parcă se temea că l-o fi auzit cineva. Ceva mai tîrziu începu a plînge în voie, fără a se stingheri de ochii celor curioși...

LA ANCHETA 'L. R.' RĂSPUNDE ION C. CIOBANU

1. De ce scrieți?

2. Înainte sau după ce critica și cititorul au zis ce au avut a zice despre creația Dvs., ce credeți Dvs. înșivă despre cele realizate?

3. Sîntem în plin proces de integrare în cultura întregii români. Cum vedeți literatura noastră în contextul literar românesc? Dar creația Dvs.?

4. Ce aveți a le dori profesorilor de limba și literatura română din școlile de toate gradele?

1. Întrebarea "De ce scrieți?" e foarte simplă și e veche de cînd lumea. Dar eu personal nu-i pot găsi răspunsul. Cum am început să scriu — îmi dau seama, și pot depune cele mai sincere mărturii. Cunosco și unele răspunsuri ale altor scriitori din marea literatură a lumii. Hemingway spunea că scrie ca să fie iubit de femei. În toate scrisorile sale Dostoevski vorbește mereu despre datorii — bani, bani, bani. Înglodat în datorii și-a trăit viața Balzac. Totuși, nu pot crede că profesia de scriitor, o viață întreagă de om, poate fi jertfită scrisului de dragul banilor sau al femeilor. Sînt zeci și zeci de profesii mai "onorabile" și mai bănoase — avocatura, medicina, comerțul, politica și chiar ziaria (a patra putere în orice stat cu tradiții democratice).

Da, e adevărat, mulți scriitori vin din ziaria. Dar de ce vin? Doar pe marea majoritate poezia, proza,

dramaturgia, critica literară nu-i hrănește, îi ține în chingile mizeriei. Se știe că și în cele mai mari țări ale lumii din câștigurile pur literare trăiesc doar 2-3 scriitori profesioniști. Restul scriu de multe ori pentru bani, scriu o literatură de buzunar, pentru plajă, pentru vilegiatură, o literatură de aventuri, sex etc. Aceștia au prefăcut literatura în manufactură.

Și totuși, de ce scriem?

Radioul, televiziunea, ziaria, catedra universitară, academia, alte instituții și profesii le asigură existența multor scriitori. Alții se întrețin din unele venituri pe care le pot căpăta de la proprietățile de pămînt, ferme, de la închirierea unor imobile, din afaceri comerciale ș.a.m.d.

Or, nici un scriitor nu se lasă de proză, de dramaturgie, de poezie și de critică literară. Și nimeni nu poate explica acest paradox! Literatura bună

e o mamă vitregă și săracă, dar omul creator nu se poate despărți de ea.

În vremea totalitarismului numai în literatură se putea strecura adevărul. Literatura aceasta era căutată ca iarba de leac. Tirajele cărților și revistelor literare întreceau numărul abonaților celor mai prestigioase ziare. Cele mai aspre critici și persecuții erau îndreptate asupra cărților și autorilor de literatură bună. Poezia se citea pe stadioane. Odată cu prăbușirea sistemului totalitar a dispărut și faima literaturii.

Astăzi se vorbește la tot pasul că, dacă ideologia totalitaristă n-a putut sugruma literatura, o face cu mai mult succes economia de piață. Cenzura economică!

Totuși, literatura bună trăiește, o duce greu, dar nu moare. Și nu va muri niciodată, fiindcă omul creator e nemuritor.

S-ar putea spune că și în literatură dăinuie aceeași lege a naturii: oamenii și la cele mai adânci bătrânețe sădesc pomi roditori, fără să se întrebe cine va gusta din roada acestor pomi. Doar nu întâmplător încă strămoșii noștri au spus că viața-i scurtă, dar arta-i veșnică.

2. Despre cele realizate de mine în literatură cred un singur lucru: că am scris prea puține cărți, că am pierdut prea mult timp cu munca mea de "funcționar" literar — redactor-șef pe la edituri, redactor la revista "Nistru" ("Basarabia"), președinte și prim-secretar al Uniunii Scriitorilor. Cei mai tineri ani mi i-am risipit fără cruțare într-o muncă de rutină, prin cabinetele care trebuiau cică să diriguiască literatura.

Despre cărțile mele s-a scris și s-a vorbit la vremea apariției lor. Și orice s-a scris eu niciodată n-am intervenit, am lăsat totul pe seama cititorului și a specialiștilor care se ocupă de analiza literaturii. Am crezut și cred în continuare că orice scriitor nu poate fi

un arbitru, un judecător obiectiv al cărților sale. Chiar și acum când despre generația veteranilor se spune că au fost slugi la "împăratul roșu", că au făcut o literatură de conjunctură, eu tac, nu mă angajez nici într-o discuție de acest fel. Fiindcă de o poticneală, de un gest de conjunctură se poate spune referitor la un Sadoveanu, care a scris o sută de volume de mare literatură și a mai scris și un "Mitrea Cocor". Dar despre ce fel de conjunctură poate fi vorba la veteranii scrisului basarabean, când se știe că pînă la război numai vreo doi-trei dintre ei aveau cîte o cărțuție-două, căci toți erau abia la început de cale, la debuturile lor literare!

Dacă 50 de ani de viață pot fi numiți ani de conjunctură, s-ar putea spune și despre literatura acestor ani că-i o literatură de conjunctură. Dar, din păcate, acești ani au fost anii marilor tragedii: război, deportări, foamete, colectivizare forțată, distrugerea cursului firesc al economiei, fuga intelectualilor din regimul terorist al totalitarismului. În aceste condiții a trăit poporul și tot în acest mediu asfixiant a pîlpîit, cum a putut, și literatura. Sînt acești ani pierduți pentru istorie? Sîntem noi o generație pierdută? Da, oricît de rău ne-ar părea de acești ani pierduți, ei nu se pot recupera, fiindcă istoria și viața se trăiesc așa cum sînt; ele nu pot fi scrise din nou, nu pot fi copiate pe curat de pe maculator, ca o compunere școlărească.

3. Despre procesul de integrare în cultura întregii români se vorbește mult. Dar eu nu văd acest proces. Se întâmplă cam același lucru ca și cu investitorii străini: se alcătuiesc protocoale de intenție, udate cu șampanie, și cu asta se cam sfîrșesc toate colaborările. Și cu firmele mixte la fel. Ba mi se pare că în procesul acesta economic succesele sînt chiar

mai avansate pe zi ce trece decît în integrarea culturilor noastre de aceeași limbă, de aceeași istorie și tradiție. Frăția de inimi a existat întotdeauna și va exista oricînd, sîngele apă nu se face! Dar integrarea vine din altă direcție, vine de la finanțe. Or, finanțele cîntă toate romanțele! Aș vrea să aduc doar cîteva exemple. După dezghețul hrușciovist, prin anii 1970, revista din România "Săteanca" editată la București avea în Basarabia peste o sută șaptezeci de mii de abonați. Cifra aceasta enormă alarmase secția ideologică a comitetului central al partidului. Au început restricțiile. Din peste 200 de scriitori de la noi numai 25 (comitetul de conducere!) aveau dreptul să se aboneze la revistele "România literară", "Luceafărul", "Contemporanul", "Tribuna", "Cronica", "Steaua" și altele. Și cu toate acestea scriitorii, toți oamenii de cultură se abonau. Își făceau abonamentele prin cunoscuți și prieteni la Moscova, Leningrad, Kiev, Odesa, Cernăuți și primeau revistele și ziarele pe care și le doreau și pe care nu aveau dreptul să le aboneze pe loc, în republică.

Astăzi din cauza diferenței de prețuri ziarele și revistele din România nu mai sînt accesibile nimănui, iar în chioșcuri lipsesc cu desăvîrșire. Chiar de ar veni, ele nu s-ar vinde, fiindcă prețul lor e de două ori mai mare decît al ziarelor și revistelor basarabene și de patru ori mai mare decît prețurile ziarelor și revistelor moscovite!

Mi-ar putea cineva replica: Da, dar au apărut și unele cărți. În 4 ani de "masivă" integrare au apărut vreo cîteva cărți: Druță, Vieru, Lari, Dabija, Cimpoi, Saka și o mică antologie de poezie, alta — de proză. Dar cînd mă gîndesc că numai la decada artei și literaturii moldovenești din anii 1950 în România au apărut într-o singură

lună de două ori mai multe cărți, au fost prezentate mai multe concerte și spectacole decît în ultimii patru ani, nu-mi mai vine să vorbesc de integrare. Niște intenții, cît de bune ar fi, rămîn totuși intenții. Romantismul cu edituri comune, tiraje comune, manuale comune, ediții mari ale clasicilor editate la Chișinău și pentru București, sau editate la București și pentru Chișinău a rămas un motiv de bancuri și glume vesele, căci proza aspră a economiei de piață i-a pecetluit elanul și avîntul. Ar trebui să fim realiști: dacă editorii sau proprietarii de ziare și reviste din țările care vorbesc engleza sau franceza se angajează să asigure piața Australiei, Canadei, Angliei, Statelor Unite etc., ei găsesc limbaj comun, își onorează obligațiunile și nu se dublează reciproc și nici nu se tem că îi despart distanțe enorme, mări și oceane. Acolo nu se vorbește de integrare, ci se lucrează, noi "ne integrăm", dar numai în vorbă. Facem sos de iepure, dar iepurele încă zburdă pe cîmpuri!

4. Profesorilor de limba și literatura română și în general tuturor profesorilor din școli le doresc condiții de muncă și de viață bune. Să nu înghețe în sălile de clasă iarna, să nu vadă copii leșinați de foame în vremea lecțiilor, să nu le lipsească cărțile și manualele ca pînă acum și, mai presus de toate, doresc să li se onoreze munca, să li se egaleze prestigiul profesiei lor cu prestigiul colegilor lor din țările civilizate. În condiții bune și munca lor va fi mai spornică.

Ion CIOCANU
Chişinău

FARMECUL ŞI ŞANSELE PROZEI "RURALE"

Deoarece scriitorul există pe atît pe cît există un fond anumit de probleme umane pe care el le abordează spre a ni le face nu numai cunoscute, dar şi simţite şi înţelese, asimilate sufleteşte, pe cît există — apoi — o modalitate specifică numai lui de a se exprima, — vorba despre Ion Constantin Ciobanu se cere începută cu unele referinţe la nuvela sa **Voci pe oglinda apei**.

Personajul principal al nuvelei, un conducător de talie raională (din nomenclatura de odinioară), se odihneşte într-o duminică în tihna perfectă a unui colţ de pădure, pe malul unui iaz. Şi iată că la urechile lui ajung nişte vorbe. Nu departe de el, într-o poiană, o mînă de oameni din satul aflat în preajma pădurii cosesc iarbă şi mai pun ţara la cale. Ei îşi destăinuie unul altuia lucruri simple, unele — chiar banale, dar pe care nu le-ar rosti nici în ruptul capului dacă ar bănuî că vreo suflare omenească din afara

cercului lor îi "spionează". Spusele lor sînt de o sinceritate absolută, alteori — de o cruzime totală. Frazele curg spontan şi nestîngherit, nepieptănate de pana vreunui scriitor din cale afară de pudic. Inclusiv indecenţa, alteori înjurătura, luarea peste picior, gluma, vorba în pilduri se revarsă nestăvilit, ca în cea mai autentică realitate. Nuvela se citeşte dintr-o răsufare, viaţa oamenilor îţi apare ca în palmă, păsurile şi năzuinţele lor îţi devin pe deplin înţelese şi chiar apropiate.

Or, scriitorul se aseamănă în multe privinţe cu protagonistul nuvelei **Voci pe oglinda apei**: parcă ar sta undeva în preajma personajelor, "spionîndu-le" curios, fără să se amestece în vreun fel în ceea ce fac ori numai pun ele la cale. Aşa se prezintă el în întreaga carte de nuvele **Voci pe oglinda apei** (1981), în majoritatea nuvelor şi schiţelor din cărţulia **Întîlnire cu eroul** (1962), în multe pagini ale romanelor **Codrii** (partea I — 1954, partea II — 1957), **Cucoara** (1975), **Podgorenii** (1982) şi mai cu seamă în romanul **Podurile** (1966), pentru care de altfel a devenit laureat al Premiului de stat al republicii (1970). Chiar atunci cînd scrie despre evenimente şi fenomene sociale de mare importanţă şi cu desfăşurare amplă în timp şi spaţiu, ca trecerea satului moldovenesc de la gospodăria individuală la modul de viaţă colectiv, primenirile radicale survenite în viaţa oamenilor de la codru în anii de la urmă, Ion C.

Ciobanu rămîne un adept permanent și convins al narațiunii întemeiate pe observația atentă, amănunțită și scrupuloasă a vieții reale în formele de manifestare concretă ale acesteia. Nu e vorba că ar lipsi metafora, simbolul (curcubeul are valoare de simbol încă în romanul *Codrii*, apoi și în *Podurile*: podurile din romanul omonim constituie un alt simbol bogat în semnificații), ci la lectura operelor lui Ciobanu te stăpînește întruna iluzia contactului direct, nemijlocit și intim cu oamenii deveniți între timp personaje literare. Țărani simpli, pe a căror spinare se ține întreaga țară, ca moș Toma Veșcă, moș Toader Lefter, mai târziu — Costache Frunză, țărani care prin hărnicie au scăpat în sfîrșit la un hectar de pămînt mai mult, încît în anii de pomină ai stalinismului au fost bănuți de a-i fi exploatat pe alții și, drept consecință, deportați departe de meleagul natal, ca Gheorghe Negară, țărani porniți pe calea cărții, ca Toader și Nica Frunză, foști lucrători de partid, ca Alexei Șeremet, o galerie pestriță de reprezentanți ai puterii locale de odinioară, ca Bogoi, Rădoi, Sturza, popa Straistă ș.a. Între aceste două grupuri de personaje preponderent monovalente din punct de vedere etic (pozitive, negative), în romanele scriitorului întîlnim oameni aflați ca și cum la răscruce, ca Ion Moraru, director de școală, descendent din oameni nevoiași, însă atașat prin firea lucrurilor tagmei suspuse (fiind înșurat cu

Renata, fiica primarului Burcă, pe care de altfel o iubește sincer și pătimăș, cu uitare de sine chiar) și supus unei lupte interioare mistuitoare, menite să-i clarifice pînă la urmă adevărul. O întreagă istorie a satului codrean pe parcursul ultimelor cinci decenii învie în fața cititorului cu toate semnele ei caracteristice principale, esențiale, definitorii. (Facem aici remarca necesară privind imperativul reinterpretării atente și responsabile a oricărei opere de odinioară prin prisma adevărilor ce ne-au devenit accesibile abia de la 1985 încoace.)

După care vin alte semne ale acestei viabilități, la nivelul mijloacelor și procedeele de realizare propriu-zis artistică a personajelor și de prezentare concret-senzorială întipăritoare a faptelor și fenomenelor realității obiective. Dintre acestea se cer menționate umorul dens, pe alocuri indecent sau chiar trivial, dar întotdeauna racordat la felul de a fi al personajului și la circumstanțele concrete în care se desfășoară acțiunea. Apoi amănuntul viu și evocator, detaliul pitoresc și semnificativ, care îi ajută autorului să spună adevăruri multe în cuvinte puține; vorba populară, pildul, expresia idiomatică în măsură să adeverească atît obîrșia națională și socială a personajului, cît și mentalitatea lui, modul de a se exprima și în genere de a exista în plan spiritual. Ar fi suficient să ne gîndim la faptul că abia atunci cînd Renata, soția iubită a lui Ion

Moraru, hotărăște să plece peste Prut, despărțindu-se astfel chiar și de propriul său copil, Moraru observă că fosta sa consoartă avea la o mână toate degetele egale, ca să simțim (anume să simțim!) și dragostea lui oarbă pentru Renata, și ruptura definitivă care intervine între personaje în acel moment.

Gluma, pătărană, prujitura, vorba în pilduri te întâmpină în multe pagini ale *Codrilor*. Or, acest roman exprimă neapărat timpul plăsmuirii lui și nivelul dezvoltării artistice și estetice al autorului și al întregii noastre literaturi la ora respectivă. El face parte dintre primele noastre pânze epice postbelice, fiindu-i caracteristice unele deficiențe și neajunsuri comune tuturor lucrărilor timpului, drept care necesită o redactare serioasă din partea autorului, parțial efectuată în sensul că Ion C. Ciobanu și l-a rescris în paginile romanului *Podurile*. Aici aceeași, în fond, realitate concret-istorică este văzută de autor mai realist și este prezentată mai veridic. O analiză comparată a ambelor romane este instructivă în multe privințe, demonstrând anumite taine de laborator ale scriitorului și evoluția măiestriei lui literare. Lectura *Podurilor* pune foarte bine în lumină imperfecțiunile *Codrilor*, iar lectura *Codrilor* ne poate face mai atenți și mai înțelegători cu particularitățile de fond și de formă ale celui de-al doilea roman al scriitorului și ne pregătește bine în vederea recepționării juste și adânci

a textului și subtextului celei de-a doua opere a lui Ion C. Ciobanu.

Podurile sînt o carte preponderent lirică, fondul ei fiind prezentat de narator — copilul Toderică Frunză. De aici nu rezultă că scriitorul n-ar fi analist, n-ar prezenta personaje vii, pitorești, memorabile. Copilul povestește ceea ce vede, și scriitorul procedează just cînd respectă cu strictețe forma exprimării lui. La prima vedere copilul înțelege puțin și superficial, nu poate pătrunde adînc în esența faptelor. Dar Ion C. Ciobanu pune accentul pe frăgezimea sentimentelor copilului, pe noutatea exprimării acestuia. Respectînd maniera de a nara a unui copil, scriitorul a obținut un înalt grad de veridicitate: totul apare firesc, natural, narațiunea te captivează de la prima pagină și te ține încordată pînă la ultima. Și mai e ceva demn de a fi subliniat: Toderică este dublat sau poate numai secundat de un alt narator — bunelul său Toader Lefter. Faptul în cauză nu numai lărgeste și aprofundează observația asupra vieții, dar și diversifică în mod considerabil unghiurile de vedere asupra realității, mărește aria de cuprindere a faptelor și fenomenelor vieții. Drept consecință lirismul provenit din subiectivitatea inerentă naratorului nu exclude dramaticul, tragicul chiar. Naratorul, crescînd, învățînd și încadrîndu-se în lucrul de pedagog, apoi — de activist obștesc, prinde în raza sa de vedere tot mai multă viață, romanul îmbogățindu-se de

la pagină la pagină și devenind din ce în ce mai captivant. Sub influența bunelului începe și el a folosi vorba de duh, pildul, snoava, romanul devenind memorabil și din punctul de vedere al modalității narative, al plasticității exprimării.

În legătură cu personajul principal apare problema unui element de bază al formei artistice a romanului **Podurile**, anume a procedului amintirilor. Naratorul destăinuie tot ce vede, simte, înțelege, apelând la formule orale cunoscute: "Nu știu altora, da mie îmi mergea ca racului, cu toate că mama zicea că sînt născut în zodia cîntarului...", "Ce să vă spun, nimeni nu simte așa de tare ca ciobanul desprimăvărarea...", "Ce mai la deal, la vale, nu mă prea bucuram nici eu s-o văd pe mama cu tîmplele sure...", "Bine a zis cine-an zis: omul se deprinde cu nevoia ca țiganul cu scînteia...". Faptul acesta, ca și permanența proverbelor, zicalelor și în genere a fondului paremiologic în limbajul personajelor, îndreptățește pe deplin asociația între **Podurile** lui Ion C. Ciobanu și creația lui Ion Creangă. Mai cu seamă la începutul romanului ne simțim ca în împărăția fermecătoarelor opere crengene sau populare. Inclusiv dialogurile personajelor sînt marcate puternic de o uimitoare poezie a firescului, a neaoșului vieții cotidiene a satului de la codru.

Este adevărat că spre sfîrșitul romanului Toderică acționează în sensul propriu-zis al cuvîntului, în narațiune se simte înclinația spre

obiectivitate, spre epicul nescundat de lirismul abundent din primele capitole. Oricum, Toader Frunză rămîne o dovadă a bogăției fondului celui de-al doilea roman al scriitorului și a formei literare în măsură să exprime acest fond.

O dovadă convingătoare a caracterului analitic al romanului **Podurile** și a formei captivante, la care a apelat autorul, sînt personajele complexe de felul lui Gheorghe Negară sau moș Pătrache. Primul, de exemplu, după majoritatea acțiunilor săvîrșite este un personaj negativ. Dar căpitanul Gheorghe "cu toate că are un gît roșu și gros și brațele cît niște cofe, nu-i burduhos... Negară lucrează la pămînt". Ce-i drept, Negară își cam exploatează feciorul, dar totodată este harnic și el, e un om de viață, știe a pune la cale o veselie, o nuntă, este o traistă fără fund de glume, uneori e chiar darnic. Negară nu mănîncă brînză din șip, anume el și-a cumpărat "cel dintîi radio în toată Cucoara..."

În felul cum prezintă Ion C. Ciobanu personajul acesta vedem cu toată claritatea acea libertate deplină, pe care scriitorul le-o dă personajelor pentru a se autodezvălui. Nici urmă de preocupare în mod special de "personaj pozitiv" sau "personaj negativ"; romancierul prezintă omul în complexitatea lui naturală, și anume de aceea Gheorghe Negară este o expresie elocventă a complexității țăranilor moldoveni care, fiind harnici, strîngători,

uneori vicleni, poate chiar și răi sau înrăiți, însă nu și dușmani, s-au chiaburit, au ajuns să țină argați (în cazul dat — pe Vasile Suflețelu și pe moș Pătrache), cu toate că, formal, aceștia nu le erau argați și, prin urmare, alde Gheorghe Negară nu puteau fi trași la răspundere.

Firescul, cărții, culoarea locală (și națională) sînt asigurate și prin descrierea jocurilor copiilor (de-a hușcă-n borș ș.a.), sărbătorilor (Andreiul, Paștile ș.a.), nunților, șezătorilor. Toate acestea sporesc vraja poetică a textului. Este vraja provenită din digresiunile lirice ale naratorului, din aplecarea acestuia spre fantezie, spre anticiparea desfășurării lucrurilor, din fondul paremiologic al vocabularului și limbajului personajelor.

Nu ne oprim și la romanele **Cucoara** și **Podgorenii**, dovezi complementare ale talentului viguros al scriitorului, nici la cărțile sale de publicistică **Evocări** (1964), **Tăria slovel mălestrite** (1971) și **Modelări artistice** (1986), a căror consultare de către pedagogi, studenți și elevi se poate solda cu mari beneficii spirituale. Ci conchidem că, după cum am încercat să demonstrăm, Ion C. Ciobanu este un fecior talentat și demn al satului codrean trecut în ultimele șase decenii prin grele încercări de tot soiul, dar salvîndu-se de fiecare dată prin muncă neprecupețită, prin răbdare fără seamăn și — adesea — prin gluma amară sau hăzoasă (depinde, firește, de situația concretă). Cu tot tributul plătit timpurilor și ideologiei

acestora, operele scriitorului constituie o reflectare realistă în fond a satului basarabean de la codru, înglobîndu-se magistral în proza așa-numită "rurală". Poate părea paradoxal, dar și romanul, și nivela de tip "rural" și-au păstrat pînă azi farmecul provenit anume și mai cu seamă din realisticitatea și, evident, artisticitatea discursului scriitoricesc. De aceea nuvelele și romanele lui Ion C. Ciobanu își păstrează cuvenitele șanse de a ne antrena în lecturi interesante și, nu o dată, plăcute.

Ion IACHIM

Cărpineni

Hîncești

FABULAȚIA NUVELEI ȘI A POVESTIRII

Despre deosebirile cantitative și calitative ale romanului și povestirii — principalele specii epice în proză — s-a scris în mai multe rînduri. Vom remarca aici cîteva dintre particularitățile mai importante ale acestor specii.

Romanul înseamnă reflectarea obiectului realității într-un mod cît mai plenar, cu amănunte și detalii, cu amploarea tabloului lumii, cu dinamica procesului și circumstanțe tipice, zugrăvite în toată plinătatea legăturilor și interacțiunilor, caractere tipice, prezentate în dezvoltare (istoria caracterelor), cu includerea formelor literare adiacente — nuvelă, schiță, pamflet, publicistică, abateri lirice etc.

În genere, formula cea mai concentrată a romanului ar fi: specie a genului epic, de proporții mari, cu acțiune complexă, cu conflicte sociale, ce oferă o imagine desfășurată asupra vieții.

Povestirea, ca și nuvela, este o specie a genului epic, cu o acțiune mai restrînsă și mai simplă decît cea a romanului.

Un mare prozator englez afirmă că povestirea este opera care se citește, în dependență de lungi-

mea ei, de la zece minute pînă la o oră; povestirea trebuie să fie scrisă așa, încît să nu mai poți nici adăuga, nici scădea nimic.

Pentru povestire, din nou, ca și pentru nuvelă, este specifică acțiunea cu un cerc îngust de personaje; de multe ori în centrul atenției nuvelistului se află un singur om. Vasile Coroban observă că în povestire și în nuvelă poate fi scoasă în evidență chiar o singură trăsătură dominantă a personajului: "Procedeul de izolare a unei trăsături dominante a eroului e folosit, mai ales, în nuvelă. Eroii nuvelilor lui Ion Druță sînt caracterizați anume pe această cale. "Sania" se sprijinea pe visul aproape obsesional al eroului de a dura, spre bucuria oamenilor, o sanie măiastră, nemaipomenită" (1).

Firește, ar fi eronat să-i considerăm pe toți romancierii scriitori de prim rang, iar pe nuveliști — romancieri ratați. Fără a tăgădui faptul că elaborarea unui roman cere eforturi mai mari decît munca asupra unei povestiri, romancierul fuge la o distanță lungă (este un maratonist), iar nuvelistul e sprinter, el asaltează distanțele scurte. Ambii pot realiza performanțe pe distanțele lor.

În ceea ce privește termenii *povestire* și *nuvelă*. O delimitare categorică între speciile în cauză, cum ar fi, să zicem, între pastel și meditație, nu există. Cercetătorul român N. Ciobanu distinge în cadrul genului scurt narativ nuvela, povestirea, schița, instantaneul liric. Dar nici el nu-i categoric: "Oricum ar fi, nu trebuie să ne închipuim că ațit nuvela cît și povestirea își au canoane ațit de fixe încît să nu fie posibilă imixtiunea uneia în sfera celeilalte" (2).

Povestirea și nuvela au multe trăsături comune, dar și unele deosebitoare. În primul rând, cuvîntul *nuvelă* provine de la italianul *novella*; în al doilea rând, dacă între povestire și nuvelă nu există deosebiri *cantitative*, există deosebiri *calitative*. Indicăm cîteva.

În povestire se relatează despre întîmplări preponderent obișnuite, cotidiene; pentru povestire întîmplările incitante nu-s specifice.

Nuvela însă pune în evidență o anumită întîmplare neobișnuită și are un final neașteptat. Subiectul nuvelei, de regulă, este încordat (cu excepția nuvelei lirice și lirico-psihologice). S-a spus, bunăoară, că nuvela este o istorie verosimilă despre un eveniment nemai-pomenit și minunat. Iar scriitorul rus A. Tolstoi afirma memorabil: "Arhitectural nuvela trebuie să fie construită cu virgulă și "dar" (3).

În ordinea aceasta de idei se înscriu și meditațiile cercetătorului literar A. Gavrilov: "Dacă în roman faptul de viață vine să susțină o concepție despre viață, în nuvelă el mai degrabă o răstoarnă, dezvăluind anacronismul ideilor și opiniilor tradiționale despre viață. Nuvela e construită anume în așa fel, ca cititorul să fie surprins asupra dezacordului despre realitatea adevărată și ceea ce s-a obișnuit el să creadă despre ea" (4).

Nu vom uita totodată că fiecare artist remarcabil adaugă, modifică poetica genului.

Subiectul oricărei opere epice (fabulația) este totalitatea întîmplărilor (acțiunea), care conturează caracterele și relațiile dintre personaje.

Să zăbovim asupra fabulației lucrării în pădurea Petrișorului de

Mihail Sadoveanu. Doi vînători — boierul și pădurarul — ies la vînat, rănesc o căprioară, care fuge cît mai departe și moare. Acțiunea — obișnuită, banală — este redusă la minimum. Dar această fabulație simplă îi permite lui Sadoveanu să-și fructifice marele talent de a realiza excelente descrieri plastice ale naturii. Remarcabilă este partea introductivă — descrierea pădurii la sfîrșitul lui august. Păsări, gîze, un iepure roșcat se bucură de căldură și lumină: "... lumina se cernea în ploaie deasă și caldă de raze".

În final peisajul, cu muribunda căprioară în centru, îi transmite cititorului înfiorarea și durerea pădurii: "Umbra creștea în juru-i. Lucirile de pe vîrfuri ale soarelui se șterseseră. Pădurea avea în răstimpuri înfiorări rare, după care urmau alinări, liniști *ca din alte lumi*. Și căprioara sta singură; și sîngele i se scurgea în iarba moale a țărmlui. Își plecă o dată botul uscat spre lăcuș, apoi iar rămase neclintită. Din nesfîrșite depărtări răzbăteau vibrările melancolice ale cornului, tot mai stinse: bătaia copoilor amuțise; sara venea, și prin bradul de pe pisc trecu o *oftare*. În liniște, pe cerul întunecos din fundul apei, începu să tremure *lacrima de aur* a celei dintîi stelute. Căprioara avea un muget abia auzit, și ochii îi luceau în cea din urmă lumină a malului. Așa sta singură și murea, sub pletele mestecenilor cu trunchiuri albe" (subl.n. — I.I.).

În pădurea Petrișorului este o povestire tipică, avînd un final dramatic.

Acțiunea mai multor povestiri deale lui Sadoveanu este destul de redusă. Astfel, narațiunea *Țapul* are, în total, vreo patru pagini. Dacă

excludem introducerea despre sosirea iernii și despre hainele vânătoarești potrivite pentru acest sezon, dialogul dintre narator și vinătorul Ștefănaș, sosirea acestora în pădure la vînat — momente de pregătire a acțiunii propriu-zise —, esența fabulației e concentrată doar în cîteva rînduri (mai puțin de jumătate de pagină!): "Mă avînt de la locul meu; de dincolo se ridică Ștefănaș. Îmi pregătesc pușca; un glas detună: — Nu trage! — Și văd pe Ștefănaș lăsîndu-se pe brînci, trăgînd din cizmă cuțitul, repezîndu-se. S-a aninat de grumazul căpriorului, ridică mîna, o lasă, iar o ridică, iar o lasă; și sălbătăciunea îngrozită, cu greutatea în spinare, cearcă zădarnic să intre în desiș; cu mugete lungi, sfîșietoare, cade frămîntînd sub copite zăpada însîngerată".

Indisolubil legată de această întîmplare este reacția sufletească a naratorului: "Și ceva în mine, ceva nedeslușit... Mă cuprinde o simțire străină, rece, dintr-o dată; parcă sînt vinovat de ceva!".

Această proză, judecînd după particularitățile arhitectonice ale fabulației, este o veritabilă povestire.

Proza lui Nicolae Esinencu Amara relatează despre peripeziile unei țărance care s-a dus la Chișinău la piață, a vîndut șase saci de usturoi (pentru a procura un televizor) și a înnoptat în orașul necunoscut. Colac peste pupăză — o prinde o ploaie care o udă pînă la piele. De aici acțiunea e într-un crescendo vertiginos: Amara, speriată să nu-i fure banii vreun hoț, e acostată de un bărbat care-i propune să doarmă la el, la cald. Urmărind desfășurarea acțiunii (și

gîndurile în alertă ale femeii), cititorul așteaptă deznodămîntul; după ce Amara nimerește în casa necunoscutului, ar urma și finalul "logic": ori să i se fure banii, ori să fie sedusă de bărbat ("— O-o! Dar eu nici nu bănuiam că am adus în casă o frumusețe! — desfăcu brațele bărbatului!").

Autorul încordează subiectul cu o măiestrie de adevărat nuvelist: Amara, buimăcită, uită sacii în baie (cu banii în ei), iar acolo a intrat bărbatul gazdă; mai vede și patul așternut, ceea ce-i trezește anumite bănuieli. Și cititorul, zbuclumîndu-se alături de personaj, e cuprins de așteptare și de o neliniște dulce, păcatoasă: un orășean holtei cu o țarancă tînără de douăzeci și patru de ani, care mai este și frumoasă, amîndoi într-o odaie, la o oră foarte tîrzie...

Aici intervine acel "dar" specific nuvelei, despre care vorbea Alexei Tolstoi. Bărbatul e în schimbul trei și pleacă în grabă la uzină, iar pe femeie a invitat-o la el, mișcat de sentimentul de generozitate, solidaritate umană.

E una dintre cele mai subtile și grațioase nuvele din proza noastră contemporană.

BIBLIOGRAFIE:

1. Eroul contemporan în literatura sovietică moldovenească, Chișinău, 1972.
2. N. Ciobanu, Nuvela și povestirea contemporană, Editura pentru literatură, București, 1967.
3. A. Tolstoi, *Sobranie socinenii*, vol. X, Moscova, 1961.
4. A. Gavrilov, *Studiu introductiv la cartea "Primii și ultimii"*, Chișinău, 1973.

Ion PÎRNĂU
Chişinău

METODE ŞI PROCEDEE DE PREDARE A ROMANULUI 'BALTAGUL' DE MIHAIL SADOVEANU

Pentru caracterizarea generală a operei lui Mihail Sadoveanu şi pentru analiza literară a romanului **Baltagul** programa prevede patru ore. Prima oră o folosim la pregătirea pentru analiza textului literar. Tot aici facem o prezentare generală a operei sadoveniene.

Pentru ca elevii (liceenii) să memorizeze mai uşor materialul informativ, prezentăm un tabel cronologic despre opera scriitorului. Alături e portretul scriitorului, unde sînt anii de viaţă: 5.XI.1880—19.X.1961.

Debutează în anul 1897 la revista "Dracu". În 1904 îi apare o culegere intitulată **Povestiri**. Urmează romanul **Şolmii** (1904), povestirea **Floarea-ofilită** (1906), **Însemnările lui Neculai Manea** (1907), **Duduia Margareta** (1908), **Neamul Şolmăreştilor** (roman istoric, 1915), după care văd lumina tiparului marile sale cărţi de afirmare artistică plenară: **Hanul Ancuţei** (1928), **Zodia Cancerului** sau **vremea Ducăi Vodă** (1929),

Baltagul (1930), **Măria sa Pulul Pădurii** (1931), **Nunta domniţei Ruxanda** (1932), **Creanga de aur** (1933), **Noapţile de Sînzien** (1934), **Cuibul invaziilor** (1935), **Paştile blajinilor** (1935), **Fraţii Jderi** (partea I): **Ucenicia lui Ionuţ** (1935), **Cazul Eugeniţei Costea** (1936), **Fraţii Jderi** (partea II): **Izvorul Alb** (1936), **Morminte** (1939), **Divanul persian** (1940), **Ostrovul lupilor** (1941), **Fraţii Jderi** (partea III), **Oamenii Măriei-Sale** (1942)...

Cînd le vorbim elevilor despre romanul **Fraţii Jderi**, le spunem că e scris între anii 1935 şi 1942. Referindu-ne la perioada anilor 1929—1942, remarcăm şi volumele: **Depărtări** (1930), **Povestiri din Hallima** (1930), **Cele mai vechi amintiri** (1935), **Inima noastră** (1935), **Istorisiri de vînătoare** (1937), **Ochi de urs** (1938), **Vechime** (1940), adăugînd că de la o operă la alta creaţia lui Sadoveanu îşi lărgeste considerabil tematica, se adînceşte viziunea scriitorului asupra lumii şi vieţii, ideile şi motivele sînt tratate într-un mod original.

Eposul, natura specifică a ţării, înţelepciunea populară ca modalitate existenţială şi alte motive literare formează varietatea necesară oricărei creaţii de mare anvergură.

După caracterizarea generală a moştenirii sadoveniene conform tematicii, purcedem la o prezentare generală a acesteia după genuri şi specii. Vasta creaţie a marelui scriitor cuprinde aproape toate speciile genului epic: schiţa, nuvela (**Bordeienii**), povestirea (**Hanul Ancuţei**), romanul de structură clasică (**Locul unde nu s-a întîmplat nimic**), romanul-epopee (**Fraţii Jderi**). Încheiem această caracterizare generală a moştenirii

rămase de la Sadoveanu, accentuând lirismul și alte particularități ale operelor scriitorului.

Pregătim din timp o expoziție de cărți: romanele **Baltagul**, **Frații Jderi**, **Neamul șoimăreștilor** ș.a. Expoziția e însoțită de citate despre creația lui Sadoveanu. De exemplu: "Majoritatea personajelor lui Sadoveanu sînt pădurari, vînători, pescari, a căror muncă este o muncă individuală și se află la hotarul dintre necesitate și libertate. Sadoveanu vrea să vadă uneori în pădurarii și vînătorii lui pe omul liber" (N. Manolescu, *Scrieri*, p. 171); "Sadoveanu e, în primul și ultimul rînd, un lecutor al inimii omenești (Streinu, *Scrieri*, p. 414).

Expoziția e însoțită și de o reproducere a copertei romanului **Baltagul**, făcută de un elev din clasa în care se desfășoară lecția.

Le propunem elevilor să citească în prealabil romanul **Baltagul**, să repete drama **Răzvan și Vidra** de B. P. Hasdeu (la analiza personajelor putem face o comparație a eroinei lui B. P. Hasdeu, Vidra, și a eroinei lui Sadoveanu, Vitoria Lipan).

În procesul analizei romanului **Baltagul** putem utiliza un plan, propus la sfîrșitul orei (lecției) sau le propunem elevilor să întocmească acasă planul analizei literare a operei.

Sînt recomandabile trei căi de analiză: analiza tematică, disocierea consecutivă și cercetarea sistemului de personaje.

În cuvîntul introductiv al profesorului menționăm: romanul a fost scris în 1930 și reprezintă una dintre cele mai mari realizări ale prozei românești (și nu numai). Atenționăm elevii că lucrarea se deschide cu un motto din balada

Miorița: "*Stăpîne, stăpîne, Îți cheamă ș-un cîine...*". Și nu întîmplător. Romanul **Baltagul** e o parafrază modernă a **Mioriței**. Balada **Miorița** dezvăluie atitudinea ciobanului în fața morții și a naturii.

Romanul **Baltagul** pare o continuare dinamică a baladei populare. Aici moartea ciobanului e răzbunată.

În **Baltagul** întîlnim toate aspectele vieții unui popor. Citim un fragment din primul capitol: "Domnul Dumnezeu, după ce a alcătuit lumea, a pus rînduială și semn fiecărui neam. Pe țigan l-a învățat să cînte cu cetera și neamțului i-a dat șurubul..." Acest fragment conține ceea ce povestea Nichifor Lipan la cumătrii și nunți, la care în vremea iernii era nelipsit.

Astfel, chiar din primul fragment elevii iau cunoștință de pitorescul unui personaj al romanului.

Apoi includem elevii în discutarea subiectului romanului, care numai în aparență e simplu.

Vitoria Lipan pleacă pe urmele soțului ei, Nichifor, care nu se întorsese acasă, îi descoperă corpul neînsuflețit într-o rîpă pustie; are țeasta spartă de baltag. Lămurim cuvîntul **baltag**: topor mic și ușor, cu coadă lungă, utilizat ca armă.

Vitoria îl înmormîntează după toate obiceiurile, îi descoperă pe criminali și, după ce le dă cuvenita răsplată, se întoarce acasă.

Acțiunea romanului e foarte încordată și aceasta îl menține pe cititor într-o așteptare permanentă.

Mihail Sadoveanu evocă societatea pastorală de tip arhaic. Izolată în munții Moldovei, această societate se păstrează aproape neschimbată, încă din timpuri

îndepărtate. Pe de altă parte, **Baltagul** este o monografie a satului de munteni cu obiceiuri, credințe și raporturi sociale străvechi.

Satul dintre munți apare în forfota sa cotidiană, în existența sa cică, întreruptă ritmic de cele două mari evenimente ale anului: plecarea și revenirea turmelor din munți.

Pe fundalul acestora se evidențiază obiceiuri și tradiții cu nunți, botezuri, creșterea copiilor după "legea cea veche", înfiriparea primei iubiri... Și iarăși nunți, botezuri, înmormântări, totul stăpinit de cele două forțe spirituale ale satului arhaic: popa și vrăjitoarea. Tablourile realiste, veridice și sugestive se desfășoară în jurul Vitoriei Lipan — protagonistă romanului. Ele fac mai dinamice elementele descriptive, le impune un ritm anumit și o succesiune dramatică.

Citim și comentăm la această etapă a lecției câteva fragmente: "Femeia lui Lipan se așază pe colțul laiței în chilia scundă. Mirosea a fum; flori uscate, grămădite prin colțuri și-n grindă, amestecau cu fumul mireasmă înțepătoare. În capătul laiței, sub perne și poclăzi, sta o ladă mare brașovenească înflorită cu roș... Îi atârna o lăcăță grea în bălămăli tari... Poate să fie în lada aceea, se gîndea cu îndoială Vitoria. Se vestise în tot satul că baba Maranda are ascuns la ea pe cel cu nume urît..." etc.

Pentru analiza personajelor, mai ales a protagonistei romanului — Vitoria Lipan — rezervăm mai mult timp din lecție.

Vitoria Lipan este un personaj tipic pentru societatea și perioada descrisă. Ea se distinge prin calități morale și intelectuale deosebite.

Este unul dintre cele mai reușite personaje feminine din întreaga literatură română.

În Vitoria Lipan e întruchipată frumusețea morală a poporului nostru.

După o atare caracterizare generală însoțită de lectura unor fragmente cu analiză și comentarii, folosim o tabelă (pregătită din timp), în care sînt fixate trăsăturile de caracter ale Vitoriei, iar alături — trăsăturile de caracter ale Vidrei (Le ajutăm elevilor să-și amintească drama istorică **Răzvan și Vidra** a lui B. P. Hasdeu):

Vitoria

hotărîită,
activă,
pasionată,
stăpînă pe sine,

atentă,
inteligentă,
are spirit de observație,
acționează prompt.

Vidra

ambitioasă,
voluntară,
trufasă,
manifestă
tendință spre
mărire etc.

După evidențierea acestor calități, după caracterizarea comparativă a acestor personaje, le cerem elevilor să tragă unele concluzii.

Concluzia așteptată: una din calitățile majore ale Vitoriei este capacitatea de stăpînire de sine. Ea, deși are o intensă viață interioară, își stăpînește pornirile; manifestările ei exterioare sînt adecvate scopului urmărit. Dîndu-și seama că subprefectul e o fire făloasă, Vitoria se arată cu încredere, umilă și speriată de puterea lui. Ea conduce anchetarea împotriva făptașilor și îl mișcă pe omul stăpînirii după voie. În discuția cu subprefectul se observă clar superioritatea inteligenței acestei femei față de

subprefect — "omul regelui". Vitoria reprezintă societatea arhaică. Această societate nu era deloc sălbatică. Dimpotrivă, ea avea un sistem etic precis, nuanțat cu rafinament.

Politețea ceremonioasă, vorbirea ocolită și metaforică, gestul sobru și cumpănit sînt manifestări ale unei societăți cu osatură etică fermă, în care izbucnirile pătimase, gesturile violente, vorbele necontrolate sînt condamnate cu dispreț. Un exemplu: cînd își revede băiatul, Vitoria, rămasă fără bărbat, izbucnește în plîns, dar numai după ce s-a retras singură în camera ei și a încuiat ușa.

Vitoria e un anchetator abil, care conduce acțiunea întreprinsă nu numai cu tact și perseverență, dar și cu un acut simț al dreptății, dacă ne gîndim că erau în cauză ucișagii soțului ei. Ea caută și adună dovezi, le verifică, judecă și nu acționează decît atunci cînd vina lui Bogza și Cuțui e dovedită.

Vitoria e un instrument al binelui, al adevărului. Ea luptă pentru adevăr, pentru dreptate, pentru dreptul la viață, pentru cinste.

Pe tot parcursul romanului autorul subliniază că principala valoare morală este omenia, care include ospitalitatea, ajutorul la nevoie, simpatia umană, spiritul prieteniei.

Citim și comentăm un fragment în care se vorbește despre drumul Vitoriei prin munte. Ea trece prin sate necunoscute. Sătenii îi oferă ospitalitate, pretutindeni vorbă bună, unii o poftesc să închine un pahar de vin.

Dar întregul lor sistem etic e zguduit de crimă. Criminalul a

încălcat legea vieții, a omeniei, a prieteniei, din sete de avere. El tulbură echilibrul vieții și chiar al naturii.

Crima a tulburat ordinea lumii. Cînd are loc crima, începe iarna. Primăvara poate veni doar cînd criminalii și-au primit pedeapsa.

Romanul ne oferă mari posibilități de a observa sursele de inspirație folclorică. Vitoria primește ajutor de la cocoș și de la cîine, de la vînt și de la soare, după cum Făt-Frumos e ajutat de cal, de furnici, de raci etc.

Se observă în romanul lui Sadoveanu, ca și în creația altor scriitori mari, legătura strînsă a omului cu natura. Anotimpurile sînt expresii ale stărilor sufletești. Iarna, de exemplu, este tocmai anotimpul în care Vitoria, împietrită de durere, se retrage în sine, chibzuiește și ia decizii.

Moralmente, Vitoria poartă mesajul activ al dreptății. Față de lumea supranaturală Vitoria are un scepticism discret, dar total. Ea respectă formele, dar e, de fapt, o raționalistă. Aceeași atitudine o are și față de "stăpînire": — "Ce au ei cu noi?", spune ea cînd autoritățile sosesc la locul crimei și se întorc cu spatele la aceștia.

În societatea "închisă" timpul e încremenit, marcat prin succesiunea anotimpurilor și a generațiilor. Spațiul e închis. Satele de peste munte sînt numite "țara cealaltă". Romanul însă nu e conservator: oamenii s-au închis într-o lume a lor pentru a se apăra de năvăliri străine, de ticăloșia oamenilor răi.

O oră aparte rezervăm particularităților de stil și limbă. Aici ne permitem să citim în aulă mai

multe fragmente. Elevii sînt captivați de stilul și limba romanului, savurează descrierile vii ale naturii. Ei urmăresc cu atenție firul acțiunii.

Cînd citim că "pădurea de brad de pe Măgura clipi din cetini și dădu și ea zvon, înălțînd fruntea, Vitoria simți adierea rece dinspre munte. Șuvițele castanii din jurul frunții i se zbătură. Clipi din ochi, silindu-se oarecum să se trezească deplin", observăm că verbul a clipi apare o dată cu înțeles figurat (pădurea clipi din cetini), iar a doua oară cu înțelesul lui propriu (Vitoria clipi din ochi).

Ne oprim apoi la dialog, monolog, comparații, descrieri, digresiuni lirice etc.

La analiza stilului operei o mare însemnătate are citirea expresivă, care-i face pe elevi să patrundă în miezul limbii, în muzicalitatea ei.

La analiza romanului, în genere, și la analiza limbii va fi solicitată des opinia elevilor. Le-am putea pune un șir de întrebări: Ce impresie v-a produs fragmentul? Cum a procedat Vitoria? Ce părere aveți despre personaj?

Ne-am oprit mai mult asupra personajului central al romanului, fiindcă Vitoria e o parte inseparabilă a operei, o reflectare și a problematicii, și a ideii, și a metodei artistice, și a stilului ei.

O etapă de muncă necesară la lecție este explicarea cuvintelor. Bineînțeles, metode de predare a operei literare sînt multe, fiecare profesor își alege metoda în dependență de nivelul de pregătire al elevilor (liceenilor), dar absolut toți trebuie să țină cont de următoarele: lectura expresivă a operei și examinarea structurii

generale a acesteia, analiza consecutivă a episoadelor centrale. La analiza episoadelor nu vom cerceta episodul separat, ci plasîndu-l în șirul episoadelor anterioare și ulterioare. În felul acesta îi putem deprinde pe elevi să urmărească firul acțiunii, să conștientizeze desfășurarea conflictului, să motiveze faptele personajului (personajelor) și, în genere, să se apropie cît mai intim de opera supusă analizei.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Constantin Ciopraga, **Mihail Sadoveanu**, Ed. Tineretului, București, 1966.

Ion Rotaru, **Analize literare și stilistice**, Ed. Ion Creangă, București, 1972.

Mihail Sadoveanu, Antologie, prefată, note și bibliografie de George Jană, Ed. Albatros, București, 1972.

Z. Ornea, **Fenomenul Sadoveanu**, în cartea: **Interpretări**, Ed. Eminescu, București, 1988.

Titu Maiorescu, **Povestirile d-lui Mihail Sadoveanu**, în cartea: **Critice**, Ed. Hyperion, Chișinău, 1990.

Tudor Vianu, **Arta prozatorilor români**, Ed. Hyperion, Chișinău, 1991.

Constantin STRUGĂREANU

Chișinău

Eugen Coșeriu:

**'Lingvistică din perspectivă spațială
și antropologică',**

Chișinău, "Știința", 1994, 182 p.

Apariția primului volum de scrieri în limba română la baștina renumitului savant Eugen Coșeriu semnifică un important eveniment științific și de cultură.

Studiile Domniei sale au devenit demult cunoscute și aplicate pe toate meridianele lumii de cei care s-au preocupat de studierea "limbilor istorice concrete" și a "limbajului" ca fenomen socio-uman.

Din motive bine știute, publicațiile profesorului E. Coșeriu n-au putut să apară acasă și în limba română mult timp. Traducerile în românește din opera savantului încep să apară abia din 1992, după ce E. Coșeriu devine membru de onoare al Academiei de Științe din Moldova și al Academiei Române.

Volumul la care ne referim prezintă una dintre primele materializări din cadrul programelor de colaborare ale Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova și Institutului de Filologie Română "A. Philippide" al Filialei Iași a Academiei Române.

În prefață — **Un rege al lingvisticii pornit de pe plaiuri moldovene** — acad. S. Berejan menționează imensa valoare a operei ilustrului nostru compatriot E. Coșeriu, care s-a impus de mult în știința lingvistică mondială, fixează date biografice din viața și activitatea maestrului, în special din ultimii ani, care l-au adus mai aproape de baștină pe marele savant, evocă cu duiosie unele momente privind istoria relațiilor Domniei sale cu marcanta personalitate lingvistică.

Urmează **Un punct de vedere editorial**, în care dr. S. Dumistrăcel îl pune pe cititor la curent cu unele probleme ce au apărut pe parcursul elaborării antologiei, vine cu unele sugestii la completările și adaosurile bibliografice, subliniind totodată imensa valoare a operei coșeriene ce marchează o adevărată etapă a științei lingvistice, dar care, cu regret, a rămas multă vreme insuficient cunoscută în Republica Moldova și în România.

După cum afirmă realizatorii acestui volum, cartea de față pune la dispoziția cercetătorilor, a cadrelor didactice și a studenților într-o formă accesibilă câteva aspecte din gândirea lingvistică și din lecția de metodă a Profesorului Coșeriu (p. 23).

Cele trei studii pe care le cuprinde volumul au fost traduse din spaniolă: **Geografia lingvistică** (dl Andrei Crijanovschi, conferențiar universitar la Catedra de limbi străine de la Academia de Studii economice din Chișinău), **Obiectul și problemele dialectologiei** (dna Dana Diaconu, lector la Catedra de limbi clasice și romane a Facultății de Litere de la Universitatea "Al. I. Cuza", Iași), **Socio- și Etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor** (dr. Tudor

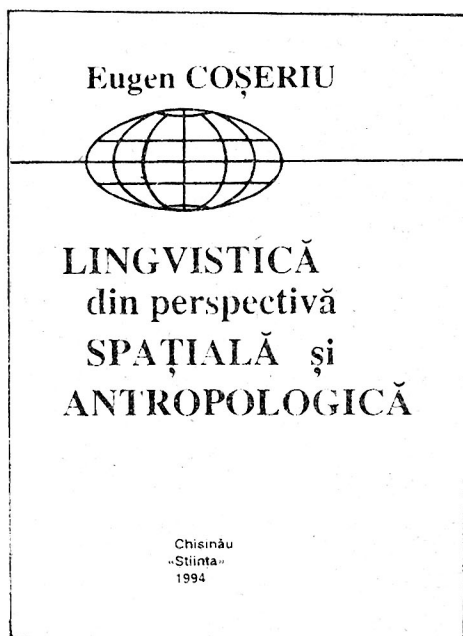
Balaban, șeful Catedrei de filologie spaniolă a Facultății de Limbi Străine de la Universitatea de Stat din Chișinău).

Primul studiu, **Geografia lingvistică**, este consacrat metodei respective, care, în aprecierea lui E. Coșeriu, "a cunoscut o extraordinară dezvoltare în secolul nostru", mai ales în domeniul romanic, și care presupune înregistrarea pe hărți speciale a unui număr relativ mare de forme lingvistice (fonetice, lexicale sau gramaticale) (p. 35).

Studiul cuprinde informații deosebit de prețioase referitoare la bazele și semnificațiile teoretice și practice ale metodei. "Geografia lingvistică a contribuit la demonstrarea, cu toată claritatea, a faptului că fiecare schimbare lingvistică pornește, în ultima analiză, de la un individ vorbitor și se răspîndește din rațiuni sociale și culturale; că nu există schimbări simultane într-o "limbă" întreagă, datorate unor obscure rațiuni fiziologice sau biologice; că schimbările fonetice se răspîndesc împreună cu cuvintele și că fiecare fenomen își are aria sa de difuzare, în funcție de vechimea lui și de acceptarea de care s-a bucurat într-un mediu social..." (p. 71).

Geografia lingvistică este o metodă nouă în cadrul lingvisticii, ea își are rădăcinile în idei și concepții anterioare și coexistă cu alte metode, la fel de valoroase și profitabile.

Studiul al doilea, **Obiectul și problemele dialectologiei**, expune conceptul de "dialect" în relație cu conceptul de "nivel" și "stil de limbă",

pentru a se stabili obiectul propriu al dialectologiei și locul acestuia printre disciplinele lingvistice.

E. Coșeriu arată că termenul **dialect**, în măsura în care se opune celui **de limbă**, desemnează o limbă minoră care se distinge în cadrul (sau este inclus) unei limbi majore, care este o **limbă istorică** (un "idiom"). O limbă istorică — cu excepția unor cazuri speciale — nu este un mod de a vorbi unic, ci o "familie" istorică a unor moduri de a vorbi apropiate și interdependente, iar dialectele sînt membri ai acestei familii sau constituie familii mai mici în cadrul familiei mai mari.

Capitolul include noțiuni privind obiectul de studiu al dialectologiei: *Dialectologia în lingvistică sincronică*, *Obiectul propriu al dialectologiei*, *Obiectivele și trăsăturile dialectologiei în America* etc.

Socio- și Etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor constituie cel de-al treilea studiu, în care autorul reflectă începutul și sarcinile acestor ramuri ale lingvisticii care își au începutul încă de pe la 1536, fondator fiind gramaticianul portughez Fernão de Oliveira.

Obiectul propriu al sociolingvisticii ca ramură de studiu aparține științei limbajului, care își propune să studieze **varietatea limbajului** în relație cu structura socială a comunității de vorbitori, iar etnolingvistica se raportează la studiul **varietății și variației limbajului** în strînsă legătură cu civilizația și cultura unei comunități.

Realizatorii acestei antologii au depus o muncă enormă în selectarea și completarea studiilor coșeriene cu date noi bibliografice pentru a oferi o structură unitară ansamblului, în intenția de a trata în cronologie problematica generală a varietății și a variației limbajului pornind de la perspectiva ariilor geografice și a metodelor de cercetare specifice. Compararea diferitelor ediții ale lucrărilor traduse a fost utilă pentru unele opțiuni în ceea ce privește terminologia de specialitate. De exemplu, au fost adoptate sintagme neutilizate în literatura dialectologică curentă, cum sînt: "**hărți punctuale**" (p. 40), în textul german **Punktkarten**, "**investigații punctuale**" (p. 116, 117, 122) (adjectivul apare și în franceză, "**études ponctuelles**"), cu referire la monografiile dialectale și la lexicul regional), "**hărți similare**" (p. 40), în textul german **Gleichungskarten**.

Volumul cuprinde de asemenea adaosuri bibliografice la fiecare dintre studiile traduse, ceea ce constituie o selecție riguroasă la "culegerile de studii și de articole (colective sau de autori), volume cuprinzînd lucrările unor manifestări științifice de profil", "articole și chiar comunicări ce propun cel puțin aspecte metodologice aparte sau care anunță proiecte de cercetare". Aceste "**complementare**" sînt plasate înaintea informațiilor bibliografice, alcătuiind un subansamblu sui-generis.

Antologia evidențiază meritele și rolul marelui savant în evoluția lingvisticii românești și are menirea de a trezi interesul și de a deschide calea pentru publicațiile următoare.

CORECTOR: Zina ȘVEȚ

MACHETARE COMPUTER:

Tamara CHITOROAGĂ, Dumitru CHITOROAGĂ

PICTOR: Vlad ATANASIU

Dat la cules: 12.09.94 Bun de tipar: 31.10.94

Format: 70x108 1/16. Hîrtie de revistă

Coli de tipar convenționale: 10,0. Coli editoriale: 11,6

Tiraj: 7000. Com. nr.

Tipografia Editurii "Universul"

Sediul redacției: Casa Presei, str. Pușkin, nr. 22, Chișinău, 277012

Adresa pentru corespondență: Cutia poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare 134, 277012

Tel.: 23 44 19, 23 44 12

*Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al
semnatarului care nu coîncide neapărat cu cel al redacției.*

Coperta I, IV. Aurel GUȚU. Baladă

**Articolul 13 din Constituție
trebuie să fie revăzut în conformitate
cu adevărul științific, urmînd a fi formulat
în felul următor:**

**"LIMBA DE STAT (OFICIALĂ)
A REPUBLICII MOLDOVA
ESTE
LIMBA ROMÂNĂ".**

